

काण्वशतपथब्राह्मणम्

० ० ० ० ० ० ० ०

VOLUME VII

INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS

It is for the first time that complete critical edition of the *Śatapatha-brāhmaṇa* of the Kāṇva School of the Śukla Yajurveda alongwith its English translation is published. This edition has taken into account the readings available in a few more manuscripts, besides those in the published edition in Telugu script, which were not available to Prof. Caland who brought out a critical edition of its first seven Kāṇḍas. It is also the first attempt at providing a complete English translation. No doubt the texts of the *Śatapatha* of the Mādhyandina and Kāṇva School do not differ much from Kāṇḍas VIII to XVI and Prof. Eggeling's translation of the former is available. Still a fresh attempt at translating the latter portion was felt necessary as a result of detailed discussions with traditional scholars who are actively engaged in Śrauta sacrificial performances.

Textual Notes to substantiate the choice of particular readings; a section under the heading Vimarṣa discussing certain selected topics arising out of a study of the text; an exhaustive list of contents, Brāhmaṇawise and Glossary of technical terms are some of the additional features of this attempt. The suggestions and guidance of traditional scholars who are experts in Śrautayāgas are the most important advantages of this edition.

काण्वशतपथब्राह्मणम्
KĀNVAŚATAPATHABRĀHMANAM

कलामूलशास्त्र-ग्रन्थमाला
KALĀMŪLAŚĀSTRA SERIES

इ.गा.रा.क.के.क.मू.शा.-४१
I.G.N.C.A. K.M.S.-41

काण्वशतपथब्राह्मणम्
Kāṇvaśatapathabrahmaṇam
Volume VII

Edited and Translated
by
C. R . Swaminathan

INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS
NEW DELHI
and
MOTILAL BANARSIDASS PUBLISHERS PVT. LTD.
DELHI

First Published : 2015
© Indira Gandhi National Centre for the Arts

All Rights Reserved. No Part of this publication may be reproduced in any form, or by any means, without written permission of the Publishers.

Published by
INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS
Central Vista Mess, Janpath, New Delhi- 110 001

in association with
MOTILAL BANARSIDASS PUBLISHERS PVT. LTD.
41 UA Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi - 110 007

ISBN: 978-81-208-3495-8 (Vol. VII)
ISBN: 978-81-208-1128-3 (Set)

Price: Rs. 1350.00/- (Vol. VII)

Typeset by
Chief Editor's Office, Kalakosa
Indira Gandhi National Centre for the Arts,
11 Mansingh Road, New Delhi-110 001

Printed in India
by RP Jain at NAB Printing Unit,
A-44, Naraina Industrial Area, Phase I, New Delhi-110028
and published by JP Jain for Motilal Banarsidass Publishers (P) Ltd,
41 U.A. Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi-110007

CONTENTS

ABBREVIATIONS

xv

MADHYAM KĀNDĀ - XIV

Chapter One	2-15
Brāhmaṇa I	Initiating priest in <i>Gavām Ayanam</i> , a year-long <i>Satra</i> . 2
Brāhmaṇa II	Different parts of the <i>Gavām Ayanam</i> produced by gods. 7
Brāhmaṇa III	<i>Prāyaṇīya Soma Krayaṇa, Ātitthya</i> offering; performing <i>Abhiplava</i> and <i>Ṣadaha</i> ; <i>Udayaniṇīya</i> (the concluding <i>Atirātra</i>); three types of <i>Mahāvratas</i> . 7
Brāhmaṇa IV	Year established in respect of the body. 12
Chapter Two	16-35
Brāhmaṇa I	<i>Prāyaṇīya Atirātra</i> the entry point; <i>Viṣuvat</i> an island providing with a foot-hold. 16
Brāhmaṇa II	<i>Abhiplavas</i> are these worlds; <i>Pṝṣṭhya</i> is the season; twenty-one <i>Ukhyās</i> ; whosoever knows mystic significane of the year become more prosperous. 18
Brāhmaṇa III	Year is equal to <i>Bṝhatī</i> ; <i>Pañcavimśa</i> is efficacious as <i>Caturvimśa</i> ; <i>Viṣuvat</i> belongs to both preceding and succeeding (months); <i>Daśarātra</i> with upward tending <i>Stomas</i> . 24
Brāhmaṇa IV	Different parts of <i>Puruṣa</i> . 30
Chapter Three	36-51
Brāhmaṇa I	Threefold Universe; how to perform <i>Prāyaṇīya Atirātra</i> . 36

Brāhmaṇa II	Twelve <i>Prāṇas</i> for the Puruṣa; units of time for the year.	38
Brāhmaṇa III	Inexhaustible aspect of the sacrifice; <i>Soma-Sava</i> as a substitute; <i>Tāpaścita</i> for procreation of the beings.	40
Brāhmaṇa IV	Nārāyaṇa performed <i>Yāga</i> thrice; ‘Everything’ stands for other Vedas; ‘Everything else’ stands for other <i>Prāṇas</i> ; everything is imperishable.	44
Brāhmaṇa V	Seizing the <i>Paśu</i> ; sitting in <i>Samvatsara</i> sacrifice; sacrificial rituals get merged in the <i>Samvatsara</i> ; sequential balance of <i>Samvatsara</i> .	46
Chapter Four		52-69
Brāhmaṇa I	Tvaṣṭā performed <i>Abhicāra</i> on Indra; Aśvins and Sarasvatī saved Indra from affliction.	52
Brāhmaṇa II	<i>Soma</i> is the food of brāhmaṇa; Aśvins are the physicians of gods; Sarasvatī is the medicine; Indra stands for vitality or strength; <i>Sautrāmaṇi</i> is both an <i>Iṣṭi</i> and a <i>Paśubandha</i> ; <i>Puroḍāśa</i> for different deities.	56
Brāhmaṇa III	Indra’s strength carried away by Namuci; two <i>vedīs</i> for the world of <i>Pitṛs</i> ; one who perform the <i>Sautrāmaṇi</i> lives his full-span of life.	62
Chapter Five		70-99
Brāhmaṇa I	Offering <i>Grahas</i> of milk into the northern fire; offering fourteen <i>Grahas</i> of <i>Surā</i> into the southern fire; <i>Svadhā</i> by means of prostrations; <i>Sautrāmaṇi</i> is purificatory.	70
Brāhmaṇa II	Prajāpati performed <i>Soma</i> sacrifice; morning is the terrestrial world; <i>Sautrāmaṇi</i> organised by Aśvins, Sarasvatī and Indra.	78

Brāhmaṇa III	Indra desecrated the sacrifice and wandered in all directions; Aśvins and Sarasvatī organised <i>Sautrāmaṇī</i> sacrifice for Indra; one who is consecrated by <i>Sautrāmaṇī</i> becomes the ruling power; rubbing of sacrifice with fragrant substances; <i>Sviṣṭakṛt</i> offerings; <i>Sāman</i> is the essence of all Vedas; all wishes fulfilled by performing various oblations.	88
Chapter Six		100-117
Brāhmaṇa I	<i>Sautrāmaṇī</i> is performed by means of <i>Parisrut</i> (liquor); <i>Sautrāmaṇī</i> is Brahmin's sacrifice; three <i>Purodāśas</i> ; life of man is divided into three stages; life-span gained by performing <i>Sautrāmaṇī</i> ; combining the deities together.	100
Brāhmaṇa II	<i>Sautrāmaṇī</i> is <i>Soma</i> sacrifice; placing the <i>Samidhā</i> in the <i>Āhavaniya</i> ; preparation of <i>caru</i> for Aditi.	106
Brāhmaṇa III	Duṣṭarītu Paumśāyana was banished from kingdom; <i>Surā</i> (liquor) should not be offered in the <i>Āhavaniya</i> fire; who know the <i>Pranīta</i> aspect of the <i>Pranīta</i> waters gets well established; <i>Prayāja</i> offerings; <i>Āhavaniya</i> is the womb of the gods; <i>Payograhās</i> are offered on the northern fire; <i>Surā Grahas</i> are offered on the southern fire.	110
Chapter Seven		118-139
Brāhmaṇa I	<i>Agnihotra</i> is a <i>Satra</i> ; <i>Gārhapatya</i> is terrestrial world; Viṣṇu took stride uttering the <i>Rk</i> <i>Mantra</i> ; Aditi bestowed life upon the master of the sacrifice.	118
Brāhmaṇa II	Rite for <i>Agnihotra</i> cow who milked blood; rite for impure milk; expiation for all <i>Havis</i> offerings; <i>Agnihotra</i> milk taken in the <i>sruk</i> .	122

Brāhmaṇa III	Expiation for the fire getting extinguised; fire in every piece of wood; recitation of seventeen <i>Sāmidheni mantras</i> ; <i>Agnihotra</i> winner of heaven; two <i>Ājyabhāgas</i> related to the killer of Vṛtra; the two <i>Samyājyas</i> in the Virāḍ metre; <i>Yajya</i> (invitatory) and <i>Puronuvākya</i> (offering formulas).	128
Brāhmaṇa IV	Rite for someone's fire to get mixed up; chanting of two <i>Yājyas</i> and <i>Anuvākyas</i> ; preparation of <i>Puroḍāśa</i> in eight potsherds for Agni; rite for fire which is burnt by lightening.	132
Chapter Eight		140-149
Brāhmaṇa I	Offering of <i>Soma</i> to deities; inclinations of sacrifice to different deities; thirty four oblations.	140
Chapter Nine		150-161
Brāhmaṇa I	<i>Agnihotra</i> oblation; fire longs for sacrificial oblations; transferring fires on <i>Arṇīṣ</i> , <i>Kuśās</i> or <i>Darbhās</i> are made to point to the south; placing the bone in a black antelop's skin and arranging them in the shape of man.	150
Brāhmaṇa II	Transferring Yajamāna's fire on two <i>Arṇīṣ</i> ; building an altar in between the fires; follower of progeny will be the foremost in this world.	154

AŚVAMEDHA KĀNDĀ - XV

Chapter One	162-179	
Brāhmaṇa I	Adhvaryu cooks <i>Brahmaudana</i> ; rope made up of <i>Darba</i> grass; Prajāpati created sacrifice.	162
Brāhmaṇa II	<i>Yajuṣ</i> formula for the success of sacrifice; conquering all quarters by performing <i>Aśvamedha</i> ; Prajāpati most vigorous among the gods; all gods associated with the <i>Aśvamedha</i> .	163
Brāhmaṇa III	<i>Stokya</i> offerings; <i>Rūpa</i> offerings; forms of the horse; offering of oblations for continuity and uninterrupted completion of sacrifice.	166
Brāhmaṇa IV	Prajāpati created <i>Aśvamedha</i> ; <i>Iṣṭis</i> for Savita; <i>Dhṛti</i> offerings.	168
Brāhmaṇa V	Lute symbolises prosperity; priesthood and royalty; fulfilment of wishes is in the control of priest-hood and strength is endowed through <i>kṣatra</i> .	170
Brāhmaṇa VI	Horse overtake all other animals; <i>Dhṛti</i> oblations for a year; <i>Aśvamedha</i> means sovereignty.	172
Brāhmaṇa VII	<i>Dikṣā</i> secured for Yajamāna; <i>Audgrahana</i> offerings; <i>Vaiśvadeva</i> offerings.	174
Brāhmaṇa VIII	<i>Vaiśvadeva</i> offerings for sustaining the <i>Aśvamedha</i> .	176
Brāhmaṇa IX	<i>Brahmavarcas</i> upon the priestly class; bestowing the glory of heroism on Prince; bestowing velour in the Yajamāna's progeny.	178
Chapter Two	180-202	
Brāhmaṇa I	<i>Anna-homas</i> for pleasing the gods; offerings with ghee, <i>saktū</i> , grains and with parched grains.	180

Brāhmaṇa II	Aśvamedha the king of sacrifices; fifteen Paryāṅga Paśus; appeasing with Bārhadukta mantras; Viś enriched with peasantry.	182
Brāhmaṇa III	Pavamāna (Soma or the Stotra); Udgītha Sāman.	186
Brāhmaṇa IV	Prajāpati desires to gain the world of gods and the world of men.	186
Brāhmaṇa V	Horse sap created by Prajāpati; eleven sets of Yūpas; different forms of Paśus.	188
Brāhmaṇa VI	Putting horse to chariot; one who sings praise is Vāyu; Trṣṭhubh is essence; Jagati symbolises cattles; Hotā and Brahmā engaged in Brahmodaya.	190
Brāhmaṇa VII	Chanting of Yajuś formula; prostration to Agni; chariot with decorating cords.	194
Brāhmaṇa VIII	Gods proceeded upwards with horse to know (the way) to the heaven; impregnation means offspring and cattle.	198
Brāhmaṇa IX	Prosperity is weight of the royal power; who speaks impure speech at the sacrifice Prāṇas depart from him.	200
Brāhmaṇa X	Yajamāna builds a cause-way to cross over to the heavenly world.	202
Brāhmaṇa XI	Desire of Prajāpati to become great and multiple.	203
Chapter Three		204-219
Brāhmaṇa I	Aśvamedha - an expiation - an antidote for everything; Catuṣṭoma form/method of chanting; Atirātra with all the Stomas.	204
Brāhmaṇa II	Ekavimśa (the Sun) - a firm foundation; Prṣṭha-Stotras; different metre for each Stotra; Viśvedevas - for the sake of completeness.	204
Brāhmaṇa III	Anuṣṭhubh is the super-most among the metres; horse is super-most among the Paśus; Śakvarī chants form the Prṣṭha;	

Brāhmaṇa IV	Vāmadevya Sāman sung for the Maitrāvaraṇa; Brahma Sāman is the Pārthauraśma Sāman; Saṃkṛti Sāman is the Sāman of the Acchāvāka.	206
Brāhmaṇa V	Twenty-one-fold fire-altar; twenty-one-fold is the head of the sacrifice.	208
Brāhmaṇa VI	The Aranye-Anūcya offerings; last offerings to heaven and earth; Sviṣṭakṛts - to overcome the enemy.	210
Brāhmaṇa VII	Offering of oblations to Mṛtyu.	212
Brāhmaṇa VIII	Aśvastomīya oblations; Brahmaudana for the priests.	212
Brāhmaṇa IX	Various types of sacrifice.	214
Chapter Four	Prāṇa transforms the seed; Pūṣa is the lord of the cattle; Purodāśa to Vaiśvānara in twelve potsherd; barley belongs to Varuṇa; performance of Iṣṭi with Havīṣ.	216
Brāhmaṇa I	All desires and excellence can be achieved by performing Aśvamedha; season for Aśvamedha; Brahmaudana prepared by Adhvaryu; Pathikṛt Iṣṭi to Agni for gaining the path; Pūṣa is the overlord of the paths; Anuṣṭubh is speech and speech is Prajāpati.	220
Brāhmaṇa II	Fifteen Sāmidhenī chants and two Ājyabhāgas to the killer of Vṛtra; Sviṣṭakṛt offering in Virāḍ metre; Trṣṭhubh chants symbolise vitality in Indra.	226
Brāhmaṇa III	Pāriplava legend; Prakrama oblations; recitation of Yajuṣ Anuvāka; recitation of Sarpavidyā chapter; Bṛhatī metre consists of thirty-six syllables.	232
Brāhmaṇa IV	Gaining royal power by means of thunder -bolt; descriptions of Yūpa; ritual of the first Sutyā.	238

Chapter Five		244-269
Brāhmaṇa I	Chanting of <i>Stoma</i> of Gotama; twenty-one <i>Savaniya Paśus</i> on the <i>Sutyā</i> days; <i>Ekavimśa</i> is the base of <i>Stomas</i> ; constituents of morning <i>savana</i> .	244
Brāhmaṇa II	Fifteenfold thunderbolt; Advaryu addresses the horse and young lass; Brahmā addresses the queen; Udgātā addresses the favourite wife (of the king); <i>Brahmodaya</i> marks the complete attainment of speech.	250
Brāhmaṇa III	Offering of <i>Vapas</i> ; <i>Bahiṣpavamāna</i> in <i>Trivṛt</i> ; twenty-one <i>Savaniya Paśus</i> .	256
Brāhmaṇa IV	One who performs <i>Aśvamedha</i> puts an end to all evil acts; <i>Agniṣṭoma</i> in <i>Trivṛt</i> ; <i>Ukthya</i> in the <i>Pañcadasha Stoma</i> ; procedure of <i>Govinata-</i> <i>Aśvamedha</i> ; <i>Udayanīya</i> offering.	260
Chapter Six		270-279
Brāhmaṇa I	Desire of <i>Puruṣa Nārāyaṇa</i> ; twenty-three <i>Diksās</i> ; eleven <i>Yūpas</i> ; <i>Purusamedha</i> is everything.	270
Brāhmaṇa II	<i>Puruṣas</i> are symbolically immolated; Brahman is the supermost in universe; offering with ghee; ghee is effulgence.	274
Chapter Seven		280-285
Brāhmaṇa I	Brahman underwent <i>Tapas</i> ; <i>Sarvamedha</i> is the super-most among the <i>Yajña-kratus</i> ; by performing <i>Sarvamedha</i> one can surpass all beings and become everything here.	280
Chapter Eight		286-303
Brāhmaṇa I	Preparation of <i>Śmasāna</i> - an eternal resting place for the body of <i>Yajamāna</i> .	286

Brāhmaṇa II	Procedures for an <i>Agnicit</i> ; difference between the acts of gods and those of <i>Pitṛs</i> .	290
Brāhmaṇa III	Sowing the seeds of all herbs; placing of thirteen bricks.	294
Brāhmaṇa IV	Palāśa represents the brahmin; objects of make-up for humans; prescribed <i>Dakṣinā</i> .	298

PRAVARGYA KĀNDĀ - XVI

Chapter One		304-335
Brāhmaṇa I	Sacrificial session performed by the gods at <i>Kurukṣetra</i> ; Viṣṇu's body divided between the gods; Rule of abstinence observed while teaching the <i>Pravargya</i> .	304
Brāhmaṇa II	Collecting of materials for preparing <i>Mahā Vira</i> pot; making of <i>Mahā Vira</i> vessels in shed; fumigating and baking of the vessels; <i>Mahā Vira</i> vessels polished with <i>Gavedhukha</i> grass; fire enables all creatures to exist in this world; preparation of the <i>Pravargya</i> is on the same principles as creation of the three worlds.	310
Brāhmaṇa III	<i>Kuśa</i> grass is spread in front of the <i>Gārhapatya</i> fire; recitation of prasies by Hotā; Soma is King whereas <i>Pravargya</i> is Emperor; Savita is the impeller of the Gods; Indra himself the overlord to destroy the <i>Rakṣasas</i> ; <i>Pitṛs</i> are three in number.	320
Brāhmaṇa IV	<i>Avakāśas</i> are the <i>Prāṇas</i> ; vital airs are six in number; three <i>Avakāśa</i> verses; recitation of Bhrāmaṇa passage by Dadhyang Ātharvaṇa.	330

Chapter Two

336-373

Brāhmaṇa I	Offering of two <i>Rauhiṇa Puroḍāsas</i> ; cow is <i>Idā</i> ; Aditi and Sarasvatī; flowing down milk in milking bowl for Aśvins, Sarasvatī and Indra; Indra is deity of sacrifice; Aśvins restore the head of sacrifice; placing of <i>Pravargya</i> on the <i>Upayamani</i> . 336
Brāhmaṇa II	Adhvaryu makes the offering by chanting the name of Vāyu; morning <i>Savana</i> and midday <i>Savana</i> ; twelve names of Vāyu; <i>Gharna</i> to <i>Pitṛs</i> ; consecration formula announced by Brahmā; offering with cut pieces of <i>Vikaṅkata</i> wood; seven offerings corresponding to the seven passages of <i>Prāṇa</i> in head; not to perform <i>Pravargya</i> indiscriminately for anybody; <i>Prayājas</i> and the <i>Anuyājas</i> are the vital airs. 342
Brāhmaṇa III	Combining of <i>Pravargya</i> and <i>Upasad</i> performances; conducting the <i>Utsādana</i> of <i>Pravargya</i> ; <i>Sāmans</i> are dispellers of terrible <i>Rakṣasas</i> ; <i>Mārijālīya</i> is resting place; sprinkling of <i>Pravargya</i> material with water; <i>Vārsahara Sāman</i> sung by Prastotā; midday <i>Pavamāna</i> is the vital air; offering of <i>Dadhigharma</i> ; <i>Daksinās</i> to Brahman, Adhvaryu, Hotā and Udgātās. 356
Brāhmaṇa IV	Sacrifice is the soul of all things and all Gods; <i>Pūrṇāhuti</i> for healing whatever has gone wrong in the sacrifice; <i>Pravargya</i> is everything. 366

ABBREVIATIONS

- B Manuscript got from Belgaum through the good offices of Sri Pimplapure.
- C Manuscript in the Calcutta Asiatic Society Library, described by Caland as codex 3.
- Ca The reading adopted by Caland in his edition.
- CL Calcutta manuscript described by Caland as codex 10.
- Co Colebrooke's manuscript described under codex 4.
- H Paper manuscript in possession of Sri Marthanda Dikshit, Hubli, Karnataka.
- K Incomplete palm-leaf manuscript of Sri Kumaraswami Dikshitar, Illiippai, Tamil Nadu.
- L Manuscript in the India Office Library, described by Caland as codex 9.
- M Madras manuscript - Government Oriental Manuscripts Library, Madras, describe by Caland as codex 1.
- MD The Mādhyandina Śatapatha Text.
- Ms Manuscript.
- Mss Manuscripts.
- My Paper manuscripts of Oriental Institute, Mysore, described by Caland as codex 8.
- N Manuscript from Nasik compared by the good offices of Sri Pimplapure.
- Ne Nepal manuscript described by Caland as codex 11.
- P Manuscript in the Paris Library referred to by Caland as codex 4.
- P1 Paper manuscript from Poona University Library, complete.
- P2 Paper manuscript from Poona University Library, incomplete.
- Pa Manuscript from Pandarpur, compared through the good offices of Sri Pimplapure.
- Po Oxford University Manuscript described by Caland as codex 5.
- SB The Kāṇvaśatapathabrahmaṇa.
- T Palm-leaf manuscript of Saraswati Mahal Library, Tanjore, described by Caland as codex 2.
- TE Printed edition of the Kāṇvaśatapath, edited by Bhagavatulu Lakshmi pathi Sastrī, printed at Tripurasundari press, Tenali, published by Yājñavalkya Mahājana Saṅgha in 1923 in 2 Vols.
- V1 Banaras manuscript numbered by Caland as codex 6.
- V2 Paper manuscript belonging to Sri Lakshmikant Ramacharya Purohit of Varanasi.
- W Manuscript from Wai, Maharashtra, compared through the good offices of Sri Pimplapure.

काण्वशतपथब्राह्मणम्
KĀNVAŚATAPATHABRĀHMANAM

मध्यमकाण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमं ब्रह्मणम्

अयं वै यज्ञो योऽयं पवते तमेत ईप्सन्ति ये संवत्सराय दीक्षन्ते तेषां गृहपतिः प्रथमो दीक्षितेऽयं वै लोको गृहपतिरस्मिन्वै लोक इदः सर्वं प्रतिष्ठितं गृहपता उ वै सुसत्रिणः प्रतिष्ठिताः प्रतिष्ठायामेवैतत्प्रतिष्ठाय दीक्षन्ते॥१॥

अथ ब्रह्मणं दीक्षयति चन्द्रमा वै ब्रह्मा सोमो वै चन्द्रमाः सौम्या ओषधय औषधीस्तुदनेन लोकेन सुंदधाति तुस्मादेतावुन्तरेणान्यो नु दीक्षेत स युद्धैतावुन्तरेणान्यो दीक्षेतौषधीस्तुदनेन लोकेन नाना कुर्यादुच्छेषुका ह स्युस्तुस्मादेतावुन्तरेणान्यो नु दीक्षेत॥२॥

अथोद्ग्रातारं दीक्षयति पर्जन्यो वा उद्ग्राता पर्जन्यादु वै वृष्टिर्जायते वृष्टिं तदोषधिभिः सुंदधाति तुस्मादेतावुन्तरेणान्यो नु दीक्षेत स युद्धैतावुन्तरेणान्यो दीक्षेत वृष्टिं तदोषधिभिन्नाना कुर्यादुवर्षुको ह स्यात्तुस्मादेतावुन्तरेणान्यो नु दीक्षेत॥३॥

अथ ह्रोतारं दीक्षयत्यग्निवै ह्रोताऽधिदेवतं वृग्गध्यात्मसन्नं वृष्टिरग्निं च तद्वाचं चान्नेन सुंदधाति तुस्मादेतावुन्तरेणान्यो नु दीक्षेत स युद्धैतावुन्तरेणान्यो दीक्षेताग्निं च तद्वाचं चान्नेन नाना कुर्यादशनायुका ह स्युस्तुस्मादेतावुन्तरेणान्यो नु दीक्षेतौतांश्चतुरोऽध्वर्युर्दीक्षयति॥४॥

अथाध्वर्युं प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति मुनो वा अध्वर्युवार्गिध्रोता मुनश्च तद्वाचं च सुंदधाति तुस्मादेतावन्तरेणान्यो नु दीक्षेत स यद्वैतावन्तरेणान्यो दीक्षेत मुनश्च तद्वाचं च नाना कुर्यात्प्रमायुका ह स्युस्तुस्मादेतावन्तरेणान्यो नु दीक्षेत॥५॥

अथ ब्रह्मणे ब्राह्मणच्छःसिनं दीक्षयति तः हि सोऽन्वथोदात्रे प्रस्तोतुरं दीक्षयति तः हि सोऽन्वथ होत्रे मैत्रावरुणं दीक्षयति तः हि सोऽन्वेतांश्चतुरः प्रतिप्रस्थाता दीक्षयत्युथाध्वर्यवे प्रतिप्रस्थातुरं नेष्टा दीक्षयति तः हि सोऽन्वेतेषां वै नवानां कल्पित मन्वितरे कल्पन्ते नुव वै प्राणाः प्राणानुवैष्वेतद् धाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथो ह नु पुरायुषोऽस्माल्लोकात्प्रयन्ति॥६॥

अथ ब्रह्मणे पोतारं दीक्षयति तः हि सोऽन्वथोदात्रे प्रतिहतरिं दीक्षयति तः हि सोऽन्वथ होत्रेऽच्छावाकुं दीक्षयति तः हि सोऽन्वेतांश्चतुरो नेष्टा दीक्षयत्युथाध्वर्यवे नेष्टारभुत्रेता दीक्षयति तः हि सः॥७॥

अथ ब्रह्मण आग्नीध्रं दीक्षयति तः हि सोऽन्वथोदात्रे सुब्रह्मण्यां दीक्षयति तः हि सोऽन्वथ होत्रे ग्रावस्तुतं दीक्षयति तः हि सोऽन्वेतांश्चतुर उत्रेता दीक्षयति॥८॥

अथोत्रेतारं स्रातको वा ब्रह्मचारी वान्यो वा दीक्षितो दीक्षयति न पूर्तः पावयेद्विति ह्याहुः सैषानुपूर्वदीक्षा स युत्र हैवं विद्वाऽसो दीक्षन्ते दीक्षमाणा हैव ते यज्ञं कल्पयन्ति यज्ञस्य कल्पसिमुनु सत्रिणां योगक्षेमः कल्पते सत्रिणां योगक्षेमस्य कल्पसिमन्वपि तस्यार्धस्य योगक्षेमः

कल्पते यस्मिन्नुर्धें युजन्ते तुषां वा उत्रेतोत्तमो दीक्षते प्रथमोऽवभृथादुदायतामुदैति प्राणो वा उत्रेता प्राणमेवैष्वेतुदुभयुतो दधाति तुथा सुर्वमायुर्यन्ति तुथो ह नु पुरायुषोऽस्माल्लोकात्प्रयन्ति सैषानुपूर्वदीक्षा स यत्र हैवं विद्वाऽसो दीक्षेरस्तुदेव दीक्षेता॥९॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

श्रद्धाया वै देवाः दीक्षान्त्रिरमिमतुदित्यै प्रायणीयः सोमाक्रयं विष्णोरातिथ्यमादित्यात्प्रवार्यश्वधाया उपसुदोऽग्नीषोमाभ्यामुपवसथमस्माल्लोकात्प्रायणीयमतिरात्रं संवत्सराच्चतुर्विश्शमहर्ब्रह्मणोऽभिष्प्लवं क्षत्रात्पृष्ठयमग्रेभिजितमद्भ्यः स्वरसाम्र आदित्याद्विषुवन्तमुक्ताः स्वरसामान इन्द्रादिश्चजितमुक्तौ पृष्ठठयाभिष्प्लवौ मित्रावरुणाभ्यां गो आयुषी विश्वेभ्यो देवेभ्यो दशरात्रं दिग्भ्यो दशरात्रिकं पृष्ठयः षडहुमेभ्यो लोकेभ्यश्छन्दोमान्तसंवत्सराद्वशममहः प्रजापतेर्महाव्रतं स्वगूल्लोकादुदयनीयमतिरात्रं तुदेतत्संवत्सरस्य जन्म स यो हैवमेतत्संवत्सरस्य जन्म वेदो हास्माच्छ्रेयाआयते सात्मा भवति संवत्सरो भवति संवत्सरो भूत्वा देवानुप्येति ॥१॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

यद्वै दीक्षन्तेऽग्नाविष्णु एव देवते यजन्तेऽग्नाविष्णु देवते भवन्त्यग्नाविष्णवोः सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१॥

अथ यत्प्रायणीयेन यजन्तेऽदितिमेव देवतां यजन्तेऽदितिर्देवता भवन्त्यदितेः सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥२॥

अथ यत्क्रयेण चरन्ति सोममेव देवतां यजन्ते सोमो देवता भवन्ति सोमस्य सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥३॥

अथ यदातिथ्येन यजन्ते विष्णुमेव देवतां यजन्ते विष्णुर्देवता भवन्ति विष्णोः सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥४॥

अथ यत्प्रवर्णेण यजन्त आदित्यमेव देवतां यजन्त आदित्यो देवता भवन्त्यादित्यस्य सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥५॥

अथ यदुपसद उपयन्त्येता एव देवता यजन्ते या एता उपसत्स्वेता देवता भवन्त्येतासां देवतानां सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥६॥

अथ यदग्रीषोमीयेण पशुना यजन्तेऽग्रीषोमावेव देवते यजन्तेऽग्रीषोमौ देवते भवन्त्यग्रीषोमयोः सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥७॥

अथ यत्प्रायणीयमतिरात्रमुपयन्त्यहोरात्रे एव देवते यजन्तेऽहोरात्रे देवते भवन्त्यहोरात्रयोः सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥८॥

अथ यच्चतुर्विशमहरुपयन्ति संवत्सरमेव देवतां यजन्ते संवत्सरो देवता भवन्ति संवत्सरस्य सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥९॥

अथ यदभिपूवं षडहमुपयन्त्यद्धर्मासांश मासांश देवता यजन्तेऽद्धर्मासांश मासांश देवता भवन्त्यद्धर्मासानां च मासानां च सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥१०॥

अथ यत्पृष्ठ्यं षडहमुपयन्त्यतूनेव देवता यजन्त ऋतुवो देवता भवन्त्यतूनां सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥११॥

अथ यदभिजितमुपयन्त्यग्निमेव देवतां यजन्तेऽग्निर्देवता भवन्त्यग्नेः सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥१२॥

अथ यत्स्वरसाम्र उपयन्त्यप एव देवता यजन्त आपो देवता भवन्त्यपाऽ सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१३॥

अथ यद्विषुवन्तमुपयन्त्यादित्यमेव देवतां यजन्त आदित्यो देवता भवन्त्यादित्यस्य सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१४॥

अथ यद्विश्वजितमुपयन्तीन्द्रमेव देवतां यजन्त इन्द्रो देवता भवन्तीन्द्रस्य सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१५॥

अथ यद्ग्रो आयुषी उपयन्ति मित्रावरुणावेव देवते यजन्ते मित्रावरुणौ देवते भवन्ति मित्रावरुणयोः सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१६॥

अथ यदशरात्रमुपयन्ति विश्वानेव देवान्देवतां यजन्ते विश्वे देवा देवता भवन्ति विश्वेषां देवानाऽ सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१७॥

अथ यदशरात्रिकं पृष्ठयः षडहमुपयन्ति दिश एव देवता यजन्ते दिशो देवता भवन्ति दिशाऽ सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१८॥

अथ यच्छन्दोमानुपयन्तीमानेव लोकान्देवता यजन्त इमे लोकां देवता भवन्त्येषां लोकानाऽ सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥१९॥

अथ यदशममहरुपयन्ति संवत्सरमेव देवतां यजन्ते संवत्सरो देवता भवन्ति संवत्सरस्य सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥२०॥

अथ यन्महाक्रतमुपयन्ति प्रजापतिमेव देवतां यजन्ते प्रजापतिर्देवता भवन्ति प्रजापतेः सायुज्यः सलोकृतां जयन्ति॥२१॥

1. देवतां TE, My

2. दिशः TE, My, PI, H

अथ युद्दयनीयमतिरात्रमुपयन्ति संवत्सरमेव तदाप्त्वा स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठन्ति तान्यदि
पृच्छेयुः कामद्य देवतां यजधर्मे का देवता स्थ कस्यां देवतायां वसथेत्यत एवैकतमा ब्रूयुर्यस्यै
तु नेदिष्टः स्युरेते ह वै सति सद एते हि सतीषु देवतासु सीदन्तो यन्ति सत्रसदो हैवेतरे स यो
हैवं विदुषां दीक्षितानां पापकरं सत्रे ^३कीर्तयेदेताभ्यस्त्वा देवताभ्य आवृश्नाम इत्येन ब्रूयः स
पापीयान्भवति श्रेयोऽस आत्मना॥२२॥

स एष संवत्सरस्त्रिमहाब्रतश्चतुर्विंश्शो महाब्रतं विषुवति महाब्रतं महाब्रतं एव महाब्रतं तद्द ह
स्मैतं पूर्वं उपयन्ति त्रिमहाब्रतन्ते ते तेजस्विन आसुः सत्यवादिनः सञ्चितब्रता अथ य उ
हैनमप्येतहि तथोपेयुर्यथामपात्रमुदक आसिके विम्नित्येदेवः हैव ते विम्नित्येयुरुपर्युपयन्ति
तदेषाः सत्येन श्रमेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिर्करुद्धं भवति॥२३॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

पुरुषो वै संवत्सरस्तस्य पादावेव प्रायणीयोऽतिरात्रः पादाभ्याः हि प्रयन्ति तयोर्यच्छुक्लं
तदहो रूपं यत्कृष्णं तद्रात्रेनखान्येवोषधिवनस्पतीनाः रूपमूरु चतुर्विंश्शमहरुरोऽभिपूवः पृष्ठं
पृष्ठयः॥१॥

अयमेव दक्षिणो बाहुरभिजिदिम् एव दक्षिणे त्रयः प्राणाः स्वरसामानो मूर्खं विषुवानिम्
एवोत्तरे त्रयः प्राणाः स्वरसामानः॥२॥

३. कीर्तयति एताभ्य TE, H

४. See Notes

अयमेवोत्तरो बाहुर्विश्वजिदुक्तौ पृथग्याभिपूवौ याववाञ्छौ प्राणौ ते गो आयुषी अङ्गानि दशरात्रो
मुखं महाव्रतः हस्तावेवोदयनीयोऽतिरात्रो हस्ताभ्याः हयुद्धान्ति तयोर्यच्छुक्लं तदद्वौ रूपं
यत्कृष्णं तद्रात्रेनखान्येव नक्षत्राणाः रूपः स एष संवत्सरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितः स यो हैकमेतः
संवत्सरमध्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति प्रज्या पशुभिरस्मिन्लोके ऽमृतत्वेनामुष्मिन्॥३॥
इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

समुद्रं वा एते प्रतरन्ति ये संवत्सराय दीक्षन्ते तस्य तीर्थमेव प्रायणीयोऽतिरात्रस्तीर्थेन हि प्रस्त्रान्ति तद्युत्प्रायणीयमतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन समुद्रं प्रस्त्रायुस्तादृक्तत्॥१॥

गाधमेव प्रतिष्ठा चतुर्विंशत्महर्यथोपपक्षदध्रं वा कण्ठदध्रं वा यतो विश्रम्य प्रस्त्रान्ति प्रस्त्रेयोऽभिपूलः प्रस्त्रेयः पृष्ठयः॥२॥

गाधमेव प्रतिष्ठाभिजिद्यथोपपक्षदध्रं वा कण्ठदध्रं वा यतो विश्रम्योत्क्रामन्त्यूरुदध्रं एव प्रथमः स्वरसामा जानुदध्रो द्वितीयः कुल्फदध्रस्तृतीयो द्वीपः प्रतिष्ठा विषुवान्कुल्फदध्रं एव प्रथमोऽवाक्सामा जानुदध्रो द्वितीय ऊरुदध्रस्तृतीयः॥३॥

गाधमेव प्रतिष्ठा विश्वजिद्यथोपपक्षदध्रं वा कण्ठदध्रं वा यतो विश्रम्य प्रस्त्रान्ति प्रस्त्रेयः पृष्ठयः प्रस्त्रेयोऽभिपूलः प्रस्त्रेये गो आयुषी प्रस्त्रेयो दशरात्रः॥४॥

गाधमेव प्रतिष्ठा महाब्रतं यथोपपक्षदध्रं वा कण्ठदध्रं वा यतो विश्रम्योत्स्रान्ति तीर्थमेवोदयनीयोऽतिरात्रस्तीर्थेन हयुत्स्रान्ति तद्युद्दयनीयमतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन समुद्रं प्रस्त्राय तीर्थेनोत्स्रायुस्तादृक्तत्॥५॥

तदाहुः कृति संवत्सरस्यातिरात्राः कृत्यग्रिष्टोमाः कृत्युक्त्याः कृति षोडशिनः कृति षळहा

1. See Notes

इति द्वावतिरात्रौ पृथ्वात्मग्रिष्टोमा द्वे चत्वारिंशे शते उक्थ्यानाभिति नु य उक्थ्यान्तस्वरसाग्र
उपयन्ति॥६॥

अथ येऽग्रिष्टोमान्द्वादशशतमग्रिष्टोमा द्वे चतुर्स्त्रिंशे शते उक्थ्यानां द्वादश षोडशिनः षष्ठिः
षष्ठ्वा इति नु संवत्सरस्यासिद्धादश वै भासाः संवत्सरस्य तेषामेतत्तेज इन्द्रियं युत्पृष्ठानि तद्वृन्मासि
मासि पृष्ठान्युपयुन्ति भासश एव तत्संवत्सरस्य तेज आपूर्वन्त्यथ कथं ऋयोदशस्य मासस्य तेज
आपूर्वन्तीत्युपरिष्ठाद्विषुवतो विश्वजितः सुवृष्टमग्रिष्टोममुपयन्त्येवमु ऋयोदशस्य मासस्य तेज
आपूर्वन्त्येतद्व स्म वै तुद्विद्वानाह श्वेतुकेतुरारुणेयुः संवत्सराय न्वा अहं दीक्षिष्य इति तद्व
पितो पैक्ष्योवाच वेत्य न्वायुष्मन्त्संवत्सरस्य गाधप्रतिष्ठा इति वेदेति होवाचैतद्व तुद्विद्वानुवाच॥७॥
इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

तदाहुः कंस्मादुभवतो ज्योतिषोऽभिप्लवा भुवन्त्यन्यतोज्योतिः पृष्ठ्य इतीमे वै लोका अभिपूवा
उभयुतोज्योतिषो वा इमे लोका अग्निनेत्र आदित्येनामुत ऋतुवः पृष्ठ्योऽन्यतोज्योतिषो वा
ऋतुव एष एषां ज्योतिर्य एष तुपति देवचक्रे वा एते पृष्ठ्य प्रतिष्ठिते युजमानस्य पाप्मानं तृःहती
पुरिपूवते स यो हैवं विदुषां दीक्षितानां प्रापकः सत्रे कीर्तयत्वेते हास्य देवचक्रे शिरशिष्ठन्तो
दशरात्र उद्दिः पृष्ठ्याभिपूवौ चक्रे तदाहुर्युत्समे एव चक्रे भूवतोथैते विषमा स्तोमाः कथमस्यैते
समा स्तोमा उपेता भक्त्युत्तीति युदेव षडन्यान्यहानि षडन्यानि तेनेति ब्रूयात्॥१॥

पृष्ठ्याभिपूवा तुन्ने कुर्वीति ह स्माह पैङ्गवस्त्रयोः स्तोत्राणि च शस्त्राणि च सुञ्चासयेदिति स युत्सञ्चारयति तुस्मादिमे प्राणा नाना सून्त एकोतयः समानभूतिमनु सुञ्चरन्त्यथ यत्र सञ्चारयेत्प्रमायुको युजमानः स्यादेषु ह वै प्रमायुको योऽन्धो वा बधिर्गो वा नुवाग्रिष्टोमा मासि सुंपद्यन्ते तुव वै प्राणाः प्राणानेवैष्वेतुदधाति तुथा सुर्वमायुर्यन्ति तुथो ह तु पुरायुषोऽस्पाल्लोकात्मयन्ति ॥२॥

एकविः शतिरुक्थ्याः द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चर्त्वस्त्रयो लोकास्तद्विशतिरेषु एवैकविःशो य एष तुपत्येता मधिसम्पदश्सु एतुया सम्पदा मासि मासि स्वर्गं लोकः रोहति मासशः स्वर्गं लोकः सुमशनुत एकविःशुञ्च स्तोमं बृहतीं च छन्दश्चतुस्त्रिःशदग्निष्टोमा मासि सुम्पद्यन्ते त्रयस्त्रिःशद्दै देवाः^१ प्रजापतिश्चतुस्त्रिःशः सुर्वासां देवतानामाप्त्या एक उक्थः षोडशिमानुन्नं वा उक्थ्यो वीर्यः षोडशी एतेन वै देवाः वीर्येणान्नेन सुर्वान्कामानापूवन्त्सुर्वान्कामानाशनुवत तुथो एवैषु एतेन वीर्येणान्नेन सुर्वान्कामानाप्रोति सुर्वान्कामानशनुते तुस्मात्पृष्ठ्याभिपूवा उपैषेयात्संवत्सरायदीक्षित् एतुस्मै कामाय ॥३॥

अथादित्याश्च ह वा अञ्जिरसञ्चोभये प्राजापत्या असद्वन्त वयं पूर्वे स्वर्गं लोकमेष्यामो वयं पूर्व इति तु आदित्याश्चतुर्भिस्तोमैश्चतुर्भिः पृष्ठल्लंघुभिः सुमधिः स्वर्गं लोकमध्यपूकन्त यदध्यप्लवन्त तस्मादभिपूवा अन्वच्छ इवाञ्जिरसः सर्वैः स्तोमैः सर्वैः पृष्ठगुरुभिः सामधिः स्वर्गं लोकमस्पृशन्यदस्पृशस्तस्मात्पृष्ठयोऽभिपूवः षडहः ॥४॥

षष्ठ्यहानि भवन्त्यभिपूवः पञ्च ह्यहानि भवन्ति यद्येव प्रथममहस्तदुत्तमभिपूवक्षतुरहक्षत्वारो हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशाः सप्तदश एकविःश इत्यभिपूवस्त्व्यहस्त्व्यावृद्धिज्योतिगाँरायुरभिपूवो द्व्यहो द्व्य ह्येव सामनी भवतो बृहद्रथन्तरे एवाभिपूव एकाह एकाहस्यो

हि स्तोमैस्तायते चतुर्णामुकश्याना द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्राण्यतियन्ति स् सप्तमोऽग्निष्ठोम्
एवमु सप्ताग्निष्ठोमाः संपद्यन्ते॥५॥

प्रोतिर्ह कौशाम्बेयः कौसुरिबिन्दुरुदालक आरुणौ ब्रह्मचर्यमुवास तः हाचार्यः पप्रच्छ कुमार
कृति ते पिता संवत्सरस्याहान्यमन्येति॥६॥

दशेति होवाच दश वा इति होवाच दशाक्षरा विराङ्गवैराजो यज्ञः कृति त्वेवेति॥७॥

नवेति होवाच नव वा इति होवाच नव वै प्राणाः प्राणैरु यज्ञस्तायते कृति त्वेवेति॥८॥

अष्टाविंति॒ होवाचाष्टौ वा इति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री॑ गायत्रो॑ यज्ञः कृति॑ त्वेवेति॥९॥

सप्तेति॑ होवाच सप्त वा इति॑ होवाच सप्त छन्दाःसि॑ चतुरुत्तराणि॑ छन्दोभिरु॑ यज्ञस्तायते कृति॑
त्वेवेति॥१०॥

षडिति॑ होवाच षड्वा॑ इति॑ होवाच षड्तत्वः॑ संवत्सरः॑ संवत्सरो॑ यज्ञः॑ समानमेतदह-
र्यत्प्रायणीयोदयनीयौ॑ कृति॑ त्वेवेति॥११॥

पञ्चेति॑ होवाच पञ्च वा इति॑ होवाच पाञ्चो॑ यज्ञः॑ पाङ्कतः॑ पशुः॑ पञ्चतत्वः॑ संवत्सरस्य॑ संवत्सरो॑
यज्ञः॑ समानमेतदहर्यच्चतुर्विंशमहाव्रते॑ कृति॑ त्वेवेति॥१२॥

चत्वारीति होवाच चत्वारि वा इति होवाच चतुष्पादाः पशुः पशुवो यज्ञः समानमेतद्
दहर्यन्पृष्ठ्याभिपूर्वौ कृति त्वेवेति॥१३॥

त्रीणीति होवाच त्रीणि वा इति होवाच त्रीणि छन्दाशसि त्रयो लोकास्त्रिसबनो यज्ञः
समानमेतददहर्यदभिजिद्विश्वजितौ कृति त्वेवेति॥१४॥

द्वे इति होवाच द्वे वा इति होवाच द्विपाद्वे पुरुषः पुरुषो यज्ञः समानमेतदहर्यत्स्वरसामानः कृति
त्वेवेति॥१५॥

एकमिति होवाचाहरेवेति तदेतदहरहरिति सर्वं संवत्सरं सैषा संवत्सरस्योपनिषत्स यो
हैवमेताऽसंवत्सरस्योपनिषदं वेदाहास्माच्छ्रेयोऽन्नायते सात्मा भवति संवत्सरो भवति संवत्सरो
भूत्वा देवानप्येति॥१६॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वा एष संवत्सरो बृहतीमभिसंपत्रेः द्वावाक्षर्यतामहारं षडहौ द्वौ पृष्ठ्याभिपूर्वौ गो आयुषी
दशरात्रस्तत्पट्टिःशत्पट्टिःशादक्षेरा वै बृहती बृहत्या वै देवाः स्वर्गे लोकेऽयतन्त बृहत्या
स्वर्गे लोकमापुर्वं स्तथो एवैष एतद्वृहत्यैव स्वर्गे लोके यतते बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्रोत्यथ यो
बृहत्यां कामस्तमेवैतेऽनैवंविद्वरुन्धे॥१॥

यद्वै चतुर्विंश्शमहर्दशरात्रस्य वै तत्समयं वा नवमं वाऽभिपूर्वात्पृष्ठ्यो निर्मितः पृष्ठ्यादभि-
जिदभिजितः स्वरसामानः स्वरसामध्यो विषुवोन्विषुवतः स्वरसामानः स्वरसामध्यो
विश्वजिद्विश्वजितः पृष्ठ्यः पृष्ठ्यादभिपूर्वोऽभिपूर्वाद्वौ आयुषी गो आयुध्या दशरात्रोऽथैतदह-

राक्ष्यद्युन्महाव्रतं पञ्चविंशौ ह्येतस्य स्तोमो भवति नाक्षराच्छन्दो व्येत्येकस्मान् द्वाभ्यान्
स्तोत्रियया स्तोमः॥२॥

अभिपूवं पूर्वं पुरस्ताद्विषुवत् उपयन्ति पृष्ठमुत्तरं पुत्रा वा अभिपूवः पिता पृष्ठस्तस्मात्पूर्ववयसे
पुत्राः पितरमुपजीवन्ति पृष्ठमुपरिष्टाद्विषुवतः पूर्वमुपयन्त्यभिपूवमुत्तरं तस्मादुत्तरवयसे^१ पुत्रान्
पितोपजीवत्युप ह वा एनं पूर्ववयसे पुत्रा जीवन्त्युपोत्तरवयसे पुत्रान् जीवति य एवमेतद्वेदा॥३॥

तदाहुर्यच्चतुर्विंश महरुपेत्य प्रेयात्कथमनागूर्ति भवतीति युदेवादः प्रायणीयमतिरात्रमुपयन्ति
तेनेति ब्रूयात्॥४॥

तदाहुर्यद्वादशमासाः संवत्सरस्याथैतदहरप्येति यद्वैषुवतमवरेषमेता इत्परेषा इमित्यवरेषां चैव
परेषां चेति ह ब्रूयादात्मा वै संवत्सरस्य विषुवानङ्गानि मासा यत्र वा आत्मा तदङ्गानि
यत्रोऽङ्गानि तदात्मा न वा आत्माङ्गान्यतिरिच्यते नात्मानमङ्गन्यतिरिच्यन्त एवमु हैतदवरेषां
चैव परेषां च भवति॥५॥

अथ ह वा एष महासुपर्ण एव यत्संवत्सरस्तस्य यान्पुरस्ताद्विषुवतःषण्मासानुपयन्ति सोऽन्यतरः
पक्षोऽथ यान्धुपरिष्टात्सोऽन्यतर आत्मा विषुवान्यत्र वा आत्मा तत्पक्षो यत्र वा पक्षो
तदात्मा न वा आत्मा पक्षावतिरिच्यते नात्मानं पक्षावतिरिच्यते एवमु हैतदवरेषां चैव परेषां च
भवति॥६॥

1. See Notes

तदाहुर्यत्पुरस्ताद्विषुवत् ऊर्ध्वन्त्स्तोमान्वण्मासानुपयन्ति षडुपरिष्ठादावृत्तान्कथमस्यैत
ऊर्ध्वस्तोमा उपेता भवन्तीति यमेवामुमूर्ध्वस्तोमं दशरात्रमुपयन्ति तेनेति ब्रूयाद्वेष्यो ह वै
महाव्रतं न तस्थे कथमूर्ध्वैस्तोमैर्विषुवन्तमुपागातावृत्तमामिति॥७॥

ते ह देवा ऊचुरुप तं यज्ञक्रतुं जानीत य ऊर्ध्वस्तोमो येनेदमाप्नवामेति त एतमूर्ध्वस्तोमं
दशरात्रमपश्यन्तसंवत्सरविधं तस्य यः पृष्ठ्यः षडहृत्रत्वः स इमे लोकाश्छन्दोमाः संवत्सरो
दशममहस्तेनैनदापूषुवंस्तदेभ्योऽतिष्ठत तिष्ठते ह वा अस्मै महाव्रतं य एवमेतद्वेद॥८॥

अथ वा अतोऽह्नामभ्यारोहः प्रायणीयेनातिरात्रेणोदयनीयमतिरात्रमभ्यारोहन्ति चतुर्विंशेन
महाव्रतमभिपूष्वेन परमभिपूष्वं पृष्ठ्येन परं पृष्ठ्यमभिजिता विश्वजितः स्वरसामभिः
परान्तस्वरसाम्नोऽथैतदहनभ्यारूढं यद्विषुवतमधिः ह वै श्रेयाःसः रोहति नैनं पापीयानभ्यारोहति
य एवमेतद्वेद॥९॥

अथ वा अतोऽह्नात्रिवाहः प्रायणीयोऽतिरात्रक्षतुर्विंशशमह-
रभिपूष्वायाभिपूष्वः पृष्ठ्याय पृष्ठ्योऽभिजितेऽभिजितस्वरसामभ्यः स्वरसामानो विषुवते
विषुवान्तस्वरसामभ्यः स्वरसामानो विश्वजिते विश्वजित्पृष्ठ्याय पृष्ठ्योऽभिपूष्वायाभिपूष्वो गो
आयुर्भ्यां गो आयुषी दशरात्राय दशरात्रो महाव्रताय महाव्रतमुदयनीया यातिरात्रायो-
दयनीयोऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकाय प्रतिष्ठायात्राद्याय॥१०॥

तानि वा एतानि यज्ञारण्यानि यज्ञकृन्तत्राणि॑ तानि शत॒ शत॒ रथाह्यान्यन्तरेण तानि ये विद्वाऽस उपयन्ति यथारण्यान्यो मुग्धांश्चरतोऽशनाया वा पिपासा वा पाप्मानो रक्षाऽसि सचेत्नेव॒ हैं वै नानशनाया वा पिपासा वा पाप्मानो रक्षाऽसि सचन्ते॒ थे ये विद्वाऽसो यथा प्रवाहात्रवाहम् भयादभयमेव॒ हैं व ते देवतायै देवतामुपसंयन्ति ते स्वस्ति स्वर्गं लोकं समशनुवते॥११॥

तुदाहुः कति संवत्सरस्याहानि पराञ्ज्ञि कत्यर्बाञ्जीति स यानि सकृत्सकृदुपयन्ति तानि पराञ्जयथ यानि पुनः पुनस्तान्यर्बाञ्ज्ञवर्जीति ह त्वैवैनान्युपासीत षडहृयोद्दर्शवृत्तिमन्वावर्तन्ते॥१२॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

पुरुषो वै संवत्सरस्तस्य प्राण एव प्रायणीयोऽतिरात्रः प्राणेन हि प्रयन्ति वागेवारम्भणीयमहर्वचा ह्यारभन्ते युद्धदारभन्ते॥१॥

अयमेव दक्षिणो हस्तोऽभिपूवः षडहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनःसवनमिदं तृतीयसवनं गायत्र्या आयुतने तु स्मादियमासाऽह्निसिष्टा॥२॥

इदमेव द्वितीयमहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनःसवनमिदं तृतीयसवनं त्रिष्टुभ आयुतने तु स्मादियमस्यै वर्षीयसी॥३॥

इदमेव तृतीयमहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनःसवनमिदं तृतीयसवनं जगत्या आयतने तस्मादियमासां वर्षिष्ठां ॥४॥

इदमेव चतुर्थमहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनःसवनमिदं तृतीयसवनं विराज आयतनेऽन्नं वै विराट्तस्मादियमासामन्नादितमा ॥५॥

इदमेव पञ्चममहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनःसवनमिदं तृतीयसवनं पञ्चरायतने पृथुरिकं वै पञ्चस्तस्मादियमासां प्रथिष्ठः ॥६॥

इदमेव षष्ठमहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यंदिनःसवनमिदं तृतीयसवनमतिच्छन्दस आयतने तस्मादियमासां वर्षिष्ठो गायत्रमेतदहर्भवति तस्मादिदं फलकःह सिष्ठः स इतोऽभिपूवः पठहः स इतः स इतः स इत आत्मा पृष्ठ्य एतद्व स्म वै तद्विद्वानाह पैज्ञ्यः पूवन्त इव वा अभिपूवास्तिष्ठतीव पृष्ठ्य इति पूवत इव ह्यमङ्गस्तिष्ठतीवात्मनेति ॥७॥

शिर एवास्य त्रिवृत्तस्मात्त्रिविधं भवति त्वगस्थ मस्तिष्ठो ग्रीवाः पञ्चदशश्चतुर्दश वा एतासां करुकराणि वीर्यं पञ्चदशं तस्मादेताभिरण्वीभिः सतीभिरुरु भारः हरति तस्माद्वीवाः पञ्चदश उरः सप्तदशोऽष्टावन्ये जत्रवोऽष्टावन्ये उरः सप्तदशं तस्मादुरः सप्तदश उंदरमेकविश्शो विश्शतिर्वा अन्तरुदरे कुन्तापान्युदरमेकविश्शो तस्मादुदरमेकविश्शः पाश्वे त्रिणवस्त्रयोदशान्याः

पश्विस्त्रयोदशान्याः पाशवें त्रिणवे तस्मात्पाशें त्रिणवोऽनूकं त्रयस्त्रिःशो द्वात्रिःशद्वा एतस्य
करुकराण्यनूकं त्रयस्त्रिःशं तस्मादनूकं त्रयस्त्रिःशः॥८॥

अयमेव दक्षिणः कर्णोऽभिजिद्यदिदभक्षणः शुक्लः स प्रथमः स्वरसामा यत्कृष्णः स द्वितीयो
यन्मण्डलः स तृतीयो नासिके विश्वान्युदिदमक्षणो मण्डलः सु प्रथमोऽवृक्षामा यत्कृष्णः
सु द्वितीयो यच्छुक्लः सु तृतीयः॥९॥

अयुग्मेवोत्तरः कर्णो विश्वजिदुक्तौ पृष्ठवाभिष्ठौ यावत्वाच्चौ प्राणौ ते गोआयुषी अङ्गानि दशरात्रो
मुखं महाक्रतुमुदान् एवोदयनीयोऽतिरात्र उदानेन ह्युद्यन्ति सु एष संवत्सुरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितः
स यो हैवमेतः संवत्सरमध्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिरस्मैल्लोके-
ऽमृतत्वेनामृष्टिन्॥१०॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयोऽध्यायः

प्रथम ब्राह्मणम्

यद्वालाक इदं त्रिवृदेति सर्वमन्योन्यमभिसंपद्यमानम् । कथैऽस्विद्यजः पुरुषः प्रजापतिरन्योन्यं नातिरिच्यन्ते एते॥१॥

यदूधर्वा स्तोमा अनुयन्ति यज्ञमध्यावर्त्तशामभिः कल्पमानाः । कथैऽस्विते पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो भवन्ति॥२॥

प्रायणीयोऽतिरात्रश्चतुर्विश्शमहश्चत्वारोऽभिपूवाः पृष्ठ्य इत्येते । कथैऽस्विते पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो भवन्ति॥३॥

अभिजिता स्वरसामानोऽभिकल्पा उभयतो विषुकन्तमुपयन्ति । कथैऽस्विते पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो भवन्तीति॥४॥

त्रिवृत्प्रायाः सप्तदशाभिकल्पास्त्रयस्त्रिशान्ताश्चतुरुत्तरेण । कथैऽस्विते पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो भवन्तीति॥५॥

शिरस्त्रिवृत्पञ्चदशोऽस्य ग्रीवा उर आहुः सप्तदशाभिकल्पसम् । एकविश्शमुदरं कल्पयन्ति पाशे पर्शस्त्रिणवेनाभिकल्पसे ॥६॥

अभिपूवा उभयतोऽस्य बाहू । पृष्ठं पृष्ठ्य इति धीरा वदन्ति । अनूकमस्य चतुरुत्तरेण संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति । कर्णविस्याभिजिद्विशजिज्वाक्ष्या बाहुः स्वरसामाभिकल्पसे । नस्यं प्राणं

विषुवन्तमाहुर्गो आयुषी प्राणावेताववाज्ञौ । अङ्गान्यस्य दशरात्रमाहुर्मुखं महाब्रतः संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति । सर्वस्तोमः सर्वसामानमेततः संवत्सरमध्यात्मं प्रविष्टम् । समं धीर आत्मना कल्पयित्वा ब्रध्नस्यास्ते विष्टपेऽजातशोकः॥७॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

पुरुषो वै संवत्सरः पुरुष इत्येकरं संवत्सर इत्येकमत्र तत्समं द्वे वै संवत्सरस्याहोरात्रे द्वाविमौ पुरुषे प्राणावत्र तत्समं त्रयं ऋत्वः संवत्सरस्य त्रयं इमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं चतुरक्षरो वै संवत्सरक्षतुरक्षरोऽयं यजमानोऽत्र तत्समं पञ्चत्वः संवत्सरस्य पञ्चमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समः पृष्ठत्वः संवत्सरस्य षडिमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समः सप्तत्वः संवत्सरस्य सप्तमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समम्॥१॥

द्वादश वै मासासंवत्सरस्य द्वादशोमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं त्रयोदश वै मासासंवत्सरस्य त्रयोदशोमे पुरुषे प्राणा नाभिस्त्रयोदशयत्र तत्समं चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाशतुर्विंश्शोऽयं पुरुषो विंशत्यङ्गुलिक्षतुरङ्गोऽत्र तत्समः षड्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासः षट्डिवंश्शोऽयं पुरुषः प्रतिष्ठे षट्डिवंश्यावत्र तत्समम्॥२॥

त्रीणि च वै शतानि षष्ठिश्च संवत्सरस्य रात्रयस्त्रीणि च शतानि षष्ठिश्च पुरुषस्यास्थीन्यत्र तत्समं त्रीणि च वै शतानि षष्ठिश्च संवत्सरस्याहानि त्रीणि च शतानि षष्ठिश्च पुरुषस्य मज्जानोऽत्र तत्समम्॥३॥

सप्त च वै शतानि विंशतिश्च संवत्सरस्याहोरात्राणि सप्त च शतानि विंशतिश्च पुरुषस्यास्थीनि च मज्जानश्चात्र तत्समम्॥४॥

दश च वै सहस्राण्यहौ च शतानि संवत्सरस्य मुहूर्ता यावन्तो मुहूर्तास्तावन्ति पञ्चदशकृत्वः क्षिप्राणि यावन्ति क्षिप्राणि तावन्ति पञ्चदशकृत्वं एतहीणि यावन्त्येतहीणि तावन्ति पञ्चदशकृत्वं

इदानीनि यावन्तीदानीनि तावन्तः पञ्चदशकृत्वः प्राणा यावन्तः प्राणास्तावन्तोऽक्तना यावन्तोऽक्तनास्तावन्तो निमेषा यावन्तो निमेषास्तावन्तो लोमगर्ता यावन्तो लोमगतस्तावन्ति स्वेदायनानि यावन्ति स्वेदायनानि तावन्त एते स्तोका वर्षन्त्येतद्द्वं स्म वै तद्विद्वानाह वाक्कं लिः । सार्वभौमं मेघं वर्षन्तं वेदाहुपस्य वर्षस्य स्तोकान्विति ॥५॥

तदेष श्लोकोऽभ्युक्तः श्रमादन्यत्र परिवर्तमानस्तिष्ठन्नासीनो यदि वा स्वपन्नपि । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन कृतिकृत्वः प्राणिति चाप चानितीति ॥६॥

तदेष श्लोकः प्रत्युक्तः शत्रुःशतानि पुरुषः समेनाष्टौ शता युन्मितं तद्वदन्ति । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन तावत्कृत्वः प्राणिति चाप चानितीति ॥७॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

देवा ह वै सहस्रसंवत्सराय दिदीक्षिरे तेषां पञ्च रातानि संवत्सराणां पर्यवेतान्यासुरथेदः सुर्वगेव शश्राम ये स्तोमा यानि पृष्ठानि यानि छृन्दाशसि ततो देवा एतद्वज्ञस्यायातयामाप-शयंस्तेनायातयाभ्ना या लेदे व्यष्टिरुसीतां व्याशनुवत्तायातयामा वा अस्य वेदा अयातयाम्नया हास्य त्रव्या विद्ययात्तिर्ज्यं कृतं भवति य एतमेतद्देद ॥१॥

तदेतद्वज्ञस्यायातयामौश्रावयास्तु श्रीष्टद्वज ये यजामहे वौषडिति तासां वा एतासां पञ्चानां व्याहतीनां सप्तदशाक्षराण्योश्रावयेति चतुरक्षरमस्तु श्रीष्टदिति चतुरक्षरं यजेति द्वयक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं द्वयक्षरो वषट्कारः स एष सप्तदशः प्रजापतिरधिदेवतं चाष्ट्यात्मं च प्रतिष्ठितः स

यो हैवमेतः सप्तदर्शं प्रजापतिमधिदेवतं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति प्रजाया
पशुभिरस्मील्लोकेऽमृतत्वेनामुष्मिन्॥२॥

ते ह देवा ऊचुरुपं तं यज्ञक्रतुं जानीत् यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा को हि तस्मै मनुष्यो यः
सहस्रसंवत्सरेण समाप्त्यादिति ॥३॥

ते विश्वजितमेव सर्वपृष्ठं पृष्ठयस्य षडहस्याङ्गः सवत्वमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि
तानि छन्दारसि॥४॥

पृष्ठयमेव षडहं द्वादशाहस्याङ्गः सवमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि छन्दारसि॥५॥

द्वादशाहमेव संवत्सरस्याङ्गः सवमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि छन्दारसि॥६॥

संवत्सरमेव तापश्चिंतस्याङ्गः सवमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि छन्दारसि॥७॥

तापश्चित्तमेव सहस्रसंवत्सरस्याङ्गः सवमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि तानि
छन्दारसि॥८॥

स वै संवत्सरं दीक्षाभिरेति संवत्सरमुपसद्धिः संवत्सरः सुत्याभिः सयत्संवत्सरं दीक्षाभिरेति
पूर्वार्थमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्यावरुन्द्देऽथ यत्संवत्सरमुपसद्धिर्मध्यमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्याव-
रुन्द्देऽथ यत्संवत्सरः सुत्याभिरुत्तमार्थमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्यावरुन्द्दे॥९॥

स वै द्वादशमासान्दीक्षाभिरेति द्वादशोपसद्ग्रन्थादिश सुत्याभिस्तत्प्रत्रिशदक्षरा वै बृहत्ती
बृहत्या वै देवाः स्वर्गे लोकेऽयतन्ते बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्नुवंस्तथो एवैष एतद्वृहत्यैव स्वर्गे
लोके यत्ते बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्नोत्यथ यो बृहत्यां कामस्तमेवैतेनैवविद्वरुन्द्देः॥१०॥

तद्वा एतत्रयः सह क्रियते ऽग्निरक्कर्य महदुक्थ्यः स यत्संवत्सरं दीक्षाभिरेति संवत्सरमुपसद्ग्रन्थस्ते-
नास्याग्न्यकर्कावासौ भवतोऽथ यत्संवत्सरः सुत्याभिरेति तेनो एवास्य महदुक्थ्यमासं भवति
स वा एष एव सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा यत्तापश्चित् एष प्रजानां प्रजात्यै यत्तापश्चितः॥११॥
इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

पुरुषः ह नारायणं प्रजापतिरुवाच यजस्व यजस्वेति स होवाच यजस्व यजस्वेति वाचं त्वं
मामात्थं त्रिर्यक्षिं वसवः प्रातःसवनेनागृ रुद्रा माध्यंदिनेन सवनेनादित्यास्तृतीयसवनेनाथ मम
यज्ञवास्त्वेव यज्ञवास्तावेवाहमास इति॥१॥

स होवाच यजस्वेवाहं वै तद्वक्ष्यामि यथा त उक्ष्यानि मणिरिव सूत्र ओतानि भविष्यन्ति
सूत्रमिव वा मणाविति तस्मा उहैतदुवाच प्रातःसवने बहिष्पवमान उद्गातारमन्वारभासै श्वेनोऽसि
गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्यथ माध्यंदिने पवमान उद्गातारमन्वारभासै
सुपुण्डेऽसि त्रिषुष्पच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्यथ तृतीयसवन आधर्वे पवमान
उद्गातारमन्वारभासा ऋभुरसि जगच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारयेति॥२॥

अथ सःस्थितेषु सःस्थितेषु सवनेषु जपेन्मयि भगो मयि महो मयि यशो मयि सर्वमित्यवं वै लोको भगोऽन्तरिक्षलोको महो द्यौर्यशो येऽन्ये लोकास्तत्सर्वमग्निवै भगो वायुर्मह आदित्यो यशो येऽन्ये देवास्तत्सर्वमृग्वेदो वै भगो यजुर्वेदो महः सामवेदो यशो येऽन्ये वेदास्तत्सर्व वाग्वै भगः प्राणो महक्षुर्यशो येऽन्ये प्राणास्तत्सर्वम्॥३॥

तद्विद्यात्सर्वाल्लोकानात्मन्नधिषि सर्वेषु लोकेष्वात्मानमधारं सर्वान्देवानात्मन्नधिषि सर्वेषु देवेष्वात्मानमधारं सर्वान्प्राणानात्मन्नधिषि सर्वेषु प्राणेष्वात्मानमधारमित्यक्षिता वै लोका अक्षिता देवो अक्षिता वेदा अक्षिताः प्राणा अक्षितारं सर्वमक्षिताद्व वा अक्षितमुपसंक्रामत्यप पुनर्मृत्युं सर्वमायुरेति य एवमेतद्वेद॥४॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

पञ्चमं ब्राह्मणम्

सावित्रः ह स्मैतं पूर्वे पशुमालभन्तेऽथैतर्हि प्राजापत्यं यो ह्नेव सविता स प्रजापतिरिति वदन्तस्तस्मात्सन्युप्याग्रींस्तेन यज्ञेरन् गृहपतेरेवाग्निषु ययेदं जाघन्या पत्नीः संयोजयन्ति तस्यां नोऽप्यसदिति ते ततो यदा निकामं दीक्षन्ते॥१॥

तदु वा आहुन्ननाधिष्ठया एव स्युर्यदीक्षितस्योपतपेत्पाश्वतोऽग्निहोत्रं जुहूष्टसेत्स यद्यगदो भवति सःसुज्यैनं पुनरुपहृयन्ते यद्यु म्रियते स्वैरेव तमग्निभिर्द्वन्त्यशवाग्निभिरितरे यजमाना आसत इति तदहैवाहितायोः कर्म समानधिष्ठयास्त्वेव भवन्ति तस्य तदेव ब्राह्मणं यत्पुरक्षरणे॥२॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषामग्रिहोऽनन्तरितं भवतीति ब्रतेनेति ब्रूयात्॥३॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषां पौर्णमासः हविरनन्तरितं भवतीत्याज्येन च पुरोळाशेन चेति ब्रूयात्॥४॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषां पितृयज्ञोऽनन्तरितो भवतीत्यौपासनैरिति ब्रूयात्॥५॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषामामावास्यः हविरनन्तरितं भवतीति दधा च पुरोळाशेन चेति ब्रूयात्॥६॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषामाग्रायणेष्टिरनन्तरिता भवतीति सौम्येन चरुणेति ब्रूयात्॥७॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषां चातुर्मास्यान्यनन्तरितानि भवतीति पयस्ययेति ब्रूयात्॥८॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषां पशुबन्धोऽनन्तरितो भवतीति पशुना च पुरोळाशेन चेति ब्रूयात्॥९॥

तदाहुर्यत्संवत्सराय संवत्सरसदो दीक्षन्ते कथमेषां सोमोऽनन्तरितो भवतीति सवनैरिति ब्रूयात्॥१०॥

ते वा एवमेते यजक्रतवः संवत्सरमपियन्ति स यो हैवमेतां यजक्रतूनाऽ संवत्सरेऽपीतिं वेदाप्यस्य स्वर्गे लोके भवति॥११॥

संवत्सरस्य समता वेदितव्यैकं एकं पुरस्ताद्विषुवतोऽतिरात्रमुपयन्त्येकमुपरिष्टात्रयः पञ्चाशतं पुरस्ताद्विषुवतोऽग्निष्ठोमानुपयन्ति त्रयः पञ्चशतमुपरिष्टाद्विःशतिशतं पुरस्ताद्विषुवत उक्थ्यान्यहान्युपयन्ति विःशतिशतमुपरिष्टादिति नु य उक्थ्यान्तस्वरसाम्र उपयन्ति॥१२॥

अथ येऽग्निष्ठोमान्षट्पञ्चाशतं पुरस्ताद्विषुवतोऽग्निष्ठोमानुपयन्ति षट्पञ्चाशतमुपरिष्टात्सदशः शतं पुरस्ताद्विषुवत उक्थ्यान्यहान्युपयन्ति ससदशमुपरिष्टात्सदशपुरस्ताद्विषुवतः षोळशिन उपयन्ति षड्हुपरिष्टात्रिःशतं पुरस्ताद्विषुवतः षड्हान्युपयन्ति त्रिःशतमुपरिष्टादेषां हास्य समता समेन ह वा अस्या व्यृद्धेनान्यूनेनान्तिरिक्तेनायनेनेत् भवति य एवमेतद्देव॥१३॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम्॥

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

विश्वरूपं वै त्वाष्ट्रमिन्द्रोऽहंसं त्वष्टा हतपुत्रोऽभ्यचरत्सोऽभिचरणीयमपेन्द्रः सोममाहरतस्येन्द्रो
यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासुहा सोममपिबत्स विष्वद्व्योऽर्छत्तस्येन्द्रिये वीर्यमङ्गदङ्गादस्वत्॥१॥

तस्याक्षिभ्यामेव तेजोऽस्लवत्सोऽजः पशुरभवद्व्योऽथ यत्पक्षमभ्यस्ते गोधुमा यदश्रुभ्यस्तत्कु-
वलम्॥२॥

नासिकाभ्यामेवास्य वीर्यमस्लवत्सोऽविः पशुरभवन्मेषोऽथ यच्छ्लेष्मणस्ता उपवाका यत्स्तीहा
तद्वदरम्॥३॥

मुखादेवास्य बलमस्लवत्स गौः पशुरभवद्व्यभोऽथ ये फेनास्ते यवा यत्स्तेहस्तत्कर्कन्धु॥४॥

श्रोत्रादेवास्य यशोऽस्लवत्तदेकशफमभवदश्चतरो गर्दभः॥५॥

स्तनाभ्यामेवास्य शुक्रमस्लवत्तत्पयोऽभक्तपशूनां ज्योतिरुरसा एवास्य हृदयास्त्विष्यरस्लवत्स-
श्येनोऽपाणिहभवद्व्यसाश्राजा॥६॥

नाभ्या एवास्य शूष्णोऽस्लवत्तसीसमभवत्रायो न हिरण्यः रेतस एवास्य रूपमस्लवत्तस्युवर्णः
हिरण्यमभवच्छशनादेवास्य रसोऽस्लवत्सा परिस्तुदभवत्पिण्डगीभ्यामेवास्य भाष्मोऽस्लवत्सा
सुराभवदन्त्रास्य रसो मूत्रादेवास्यौजोऽस्लवत्स वृकोऽभवदारण्यानां पशूनां जूतिरूपध्यादेवास्य

मन्युरस्वत्स व्याघ्रोऽभवदारण्यानां पशूनां राजा लोहितादेवास्य सुहोऽस्वत्स
सिंहोऽभवदारण्यानामीशः॥७॥

लोमध्य एवास्य चित्तपस्वत्ते शयामाका अभवंस्त्वच एवास्यापचितिरस्वत्सोऽश्वत्थो
वनस्पतिरभवन्याऽसेभ्य एवास्योगस्वत्स उदुम्बरोऽभवदस्थिभ्य एवास्य स्वधास्वत्स
न्यग्रोधोऽभवन्मज्जभ्य एवास्य भक्षः सोमपीथोऽस्वत्॥८॥

ते त्रीहयोऽभवत्रेवमस्येन्द्रियाणि वीर्याणि व्युदक्रामन्थथ ह वै तर्हि नमुचिनैवासुरेण सह चचार
स ऐक्षत नमुचिरपुनर्वा अयमभूद्भूतास्येन्द्रियं वीर्यं सोमपीथमन्नाद्यर हराणीति तस्यै तयैव
सुरयेन्द्रियं वीर्यर सोमपीथमन्नाद्यमहरत्स ह न्यर्णः शिश्ये तं देवा उपसंजग्मिरे श्रेष्ठो वै
नोऽयमभूतमिमं पापाविदद्वन्तेऽमं भिषज्यामेति॥९॥

तेऽश्चिनावश्चुवन्युवं वै ब्रह्माणौ भिषजौ स्थो युवमिमं भिषज्यतमिति तावश्चूतामस्तु नौ भाग
इति तेऽब्रुवन्य एषोऽजः स वां भाग इति तथेति तस्मादाश्चिनो धूम्रो भवति॥१०॥

ते सरस्वतीमब्रुवंस्त्वं वै भैषज्यमसि त्वमिमं भिषज्येति साक्षीदस्तु मे भाग इति तेऽब्रुवन्य
एषोऽविः स ते भाग इति तथेति तस्मात्सारस्वतो मेषो भवति॥११॥

अथाब्रुवत्रेतावद्वा अस्मिन्नेतर्हि यावदयपृष्ठभोऽस्यैवायमस्त्वति तथेति तस्मादैन्द्र ऋषभो भवति
तावश्चिनो च सरस्वती चेन्द्रियं वीर्यं नमुचेराहत्य तदस्मिन्पुनरदघुस्तं पाप्मनोऽत्रायन्त सुत्रातं
बतैनं पाप्मनोऽत्रास्महीति तद्वाच सौत्रामण्यभवत्तात्सौत्रामण्यै सौत्रमणीत्वं त्रायते मृत्योरात्मानमुप
पाप्मानश्चते य एवमेतत्सौत्रामण्यै सोत्रामणीत्वे वेद त्रयस्त्रिःशदक्षिण भवन्ति त्रयस्त्रिःशद्वि
तं देवता अभिषज्यस्तस्मादाहुर्भेषज्यं दक्षिणा इति॥१२॥ इति प्रथमं ग्राहणम्।

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अप वा एतस्मातेज इन्द्रियं वीर्यं क्रामति यः सोमोऽतिपूवत ऊर्ध्वं वावाञ्चं वा॥१॥

तदाहुरत्रं वा एतद्ब्राह्मणस्य यत्सोमो न वै सोमेन ब्राह्मणः सोमवामी स यो वा अलं भूत्यै संभूतिं न प्राप्नोति यो वाऽलं पशुभ्यः सुन्पशून् विन्दते स सोमवामी पशवो हि सोम इति॥२॥

स एतमाश्विनं धूप्रमालभेत सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवैनं भिषज्यति सरस्वती भेषजं तथैवास्मै भेषजं करोतीन्द्र इन्द्रियं वीर्यं तेमैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति॥३॥

चक्षुषर्वा अश्विनौ तेजो यदाश्विनो भवति चक्षुरेवास्मिंस्तत्तेजो दधात्यथो श्रोत्रः समानः हि चक्षुश्च श्रोत्रं च प्राणः सरस्वती वीर्यं यत्सारस्वती भवति प्राणमेवास्मिंस्तद्वीर्यं दधात्यथोऽपानः समानः हि प्राणश्चापानश्च वागिन्द्रोबलं यदैन्द्रो भवति वाचमेवास्मिंस्तद्वलं दधात्यथो मनः समानः हि वाक्यं मनश्चाश्विनीरजाः सारस्वतीरवीरन्द्रीगर्भाव इत्याहुयदेते पशुव आलभ्यन्त एताभिरेव देवताभिरेतान्पशुनवरुन्थे॥४॥

वडवा तु शिशुर्भवति यश एवैकशफमवरुन्ध आरण्यानां पशूनां लोमानि भवन्त्यारण्यानां पशूनामवरुद्धयै वृक्लोमानि भवन्त्योज एव जूतिमारण्यानां पशूनामवरुन्धे व्याघ्रलोमानि भवन्ति मन्युमेव राज्यमारण्यानां पशूनामवरुन्धे सिंहलोमानि भवन्ति सह एवैषां मारण्यानां पशूनामवरुन्धे॥५॥

ग्रीहयक्षं श्यामाकाशं भवन्ति गोधूमाक्षं कुवलानि चोपवाकाशं बृदराणि च यवाश्च कर्कं
न्धुनि च शष्पाणि च तोक्मानि चोभयमेव ग्राम्यं चान्नमारण्यं चावरुन्धेऽथो उभयेनैवान्नेन यथा
रूपमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धते॥६॥

सीसेन शष्पाणि क्रीणात्यूणाभिस्तोक्मानि सूत्रैर्व्रीहीनुभयोर्वा एतद्वूपमयसश्च हिरण्यस्य च
यत्सीसमुभयः सौत्रामणीष्टिश्च पशुबन्धश्चोभयस्यावरुद्धयै॥७॥

कणसूत्रेण क्रीणाति तद्वा एतत्स्त्रीणां कर्म यदूणसूत्रं कर्म वा इन्द्रियं वीर्यं तदेतदुत्सन्नः स्त्रीषु
तदेवेन्द्रियं वीर्यमुत्सन्नः स्त्रीषु तदेवावरुन्धे॥८॥

तदैतदन्येऽध्वर्यविः सीसेन कलीबाच्छष्पाणि क्रीणन्ति तत्तदिति न वा एष स्त्री न पुमान्यत्कलीबो
ष्टिश्च पशुबन्धः सौत्रामणीति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यादुभयं वै सौत्रामणीष्टिश्च पशुबन्धश्च
व्युद्धमु वा एतन्मनुष्येषु यत्कलीबो यज्ञमुखं एव ते यज्ञस्य व्युद्धिं दधाति ये तथा कुर्वन्ति
सोमविक्रयिण एव क्रीणीयात्सोमो वै सौत्रामणी यज्ञमुखं एव तत्सोमरूपं करोति यज्ञस्य
समृद्धयै॥९॥

शतात्तुण्णा कुम्भी भवति बहुधेव हि स व्यस्तवदथो शतोन्मानो वै यज्ञो यज्ञमेवावरुन्धे सतं
भवति सदेवावरुन्धे चप्यं भवत्यन्नाद्यस्यैवावरुद्धयै पवित्रं भवति पुनन्ति ह्येन वालो भवति
पामनो व्यावृत्यै सुवर्णं र्हिरण्यं भवति रूपस्यैवावरुद्धयै शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुरेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धते ॥१०॥

आश्वत्यं पात्रं भवत्यपचिति मेवावरुन्ध औदुम्बरं भवत्यूजमिवावरुन्धे नैवग्रोधं भवति
स्वधार्मेवावरुन्धे स्थाल्यो भवन्ति पृथिव्या एवान्नाद्यमवरुन्धे॥११॥

पालाशान्युपयानि भवन्ति ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणैव स्वर्गं लोकं जयत्यपाष्ठिहस्य पत्रे
भवतस्त्वथिषेव राज्यं वयसामवरुन्धे षट्प्रिंशदेतानि भवन्ति षट्प्रिंशदक्षरा वै ब्रह्मी
बाहृताः पश्चावो ब्रह्मत्यैवास्मै पशूनवरुन्धे॥१२॥

तदाहुरन्यदेवत्याः पश्चावो भवन्त्यन्यदेवत्याः पुरोळाशा विलोमैतत्क्षयते कथमेतत्सलोम
भवतीत्यैन्द्रः पशूनामुत्तमो भवत्यैन्द्रः पुरोळाशानां प्रथम इन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियैणावास्मा
इन्द्रियं वीर्यं संदधातीन्द्रियेणन्द्रियं वीर्यमिवरुन्धे॥१३॥

सावित्रः पुरोळाशो भवति सवित्रप्रसूततायै वारुणो भवति वरुणो वा एतं गृह्णाति यः पाप्मना
गृहीतो भवति वरुणेनैवैनं वरुण्यान्पुञ्चत्यन्त्यो भवत्यन्तत एवैनं वरुणपाशात्प्रभुञ्चति॥१४॥

एकादशकपाल ऐन्द्रो भवत्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुबिन्द्रियमु वै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव
वीर्यस्यावरुद्धयै॥१५॥

द्वादशकपालः सावित्रो भवति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरं वाज्ञाद्यमन्वायतरं
संवत्सरादेवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धे॥१६॥

दशकपालो वारुणो भवति दशाक्षरा वै विराङ्गनं विराङ्गरुणोऽन्नपतिर्वरुणेनैवास्मा अन्नमवरुन्धे
मध्यत एतैः पुरोङाशैः प्रचरति मध्यं वा एतेषां योनिः स्वादेवैनान्योनेः प्रजनयति ॥१७॥

वडवाऽनुशिशुदीक्षिणा भवत्युभ्यं वा एषा जनयत्यश्च चाश्वतरं चोभ्यरं सौत्रामणीष्टिश्च
पशुबन्धुशोभ्यस्यैवावरुद्धयै॥१८॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं द्वाहाणम्

इन्द्रस्येन्द्रियमन्तस्य रसः सोमस्य भक्षः सूर्याऽसुरो नमुचिरहरत्सोऽश्विनौ च सरस्वतीं
चोपाधावच्छेपानोऽस्मि नमुचये न त्वा दिवा न नक्तं हनानि न दण्डेन न धन्वना न पृथेन न
मुष्टिना न शुष्केण नार्देणाथ म इदमहार्षीदिदं म आजिहीषथेति॥१॥

तेऽशुवन्नस्तु नोऽत्राप्यथाहराभेति सह न एतदथाहरतेत्यब्रवीदिति तावश्विनौ च सरस्वती चापां
फेनं वज्रमसिङ्गश्च शूष्को नार्देत्युति तेनेन्द्रो नमुचयेरासुरस्य व्युष्टायाऽरात्रावनुदितं आदित्ये न
दिवा न नक्तमिति शिर उदवासयत्॥२॥

तस्मादेतदूषिणाभ्यनूक्तमपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः। विश्वा यदजय स्पृध इति पाप्मा
वै नमुचिः पाप्मानं वाव तद्विवषन्तं आतृव्यर्ह हत्वेन्द्रियं वीर्यमस्यावृक्षं स यो आतृव्यवान्त्स्यात्स
सौत्रामण्या यजेत् पाप्मानमेव तद्विवषन्तं आतृव्यर्ह हत्वेन्द्रियं वीर्यमस्य वृक्षेतस्य शोषिष्ठेन्ने
लोहितमिश्रः सोमोऽतिष्ठत्समादबीभत्सन्त त एतदन्धसो विपानमपश्यन्त्सोमो राजामृतरं
सुत इति तेनैनाऽस्वदयित्वात्मन्नदधतः॥३॥

स्वाहां त्वा स्वादुनेति सुराऽसंदधाति स्वदयत्येवैनां तीव्रां तीव्रेणेतीन्द्रियमेवास्मि-
न्दधात्यमृताममृतेनेत्यायुरेवास्मिन्दधाति मधुपतीं मधुमतेति रसमेवास्यां दधाति सृजामि सः
सोमेनेति सोमरूपमेवैनां करोति सोमोऽस्यशिभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे
पच्यस्वेत्येता वा एते देवता अग्ने यज्ञर्ह समभरंस्ताभिरेवैनाऽसम्भरत्यथो एवैतदेवता भागधेयेन
समर्द्धयत्यासुनोति सुत्यायै तिस्रो रात्रीर्बसति तिस्रो हिं रात्रीः सोमः क्रीतो वसति सोमरूपमेवैनां
करोति॥४॥

द्वे वेदी भवतो द्वा वाव लोकावित्याहुर्देवलोकश्चैव पितृलोकश्चेत्युत्तरान्या भवति दक्षिणान्योत्तरो वै देवलोको दक्षिणः पितृलोक उत्तररथैव देवलोकमवरुन्धे दक्षिणया पितृलोकम् ॥५॥

पयश्च सुरा च भवतः सोमो वै पयोऽन्नः सुरा पूयसैव सोमपीथमवरुन्धे सुरयान्नाद्यं क्षत्रं वै पूयो विट् सुरा सुरां पूत्वा पूयः पुनाति विश एव तत्क्षत्रं जनयति विशो हि क्षत्रं जायते ॥६॥

वायोः पूतः पवित्रेण प्राङ्मोऽतिद्वृत इति सोमोऽतिपूतस्य^२ पुनाति यथारूपमेवैनं पुनातीन्द्रस्य युज्यः सखेति यदेवास्य तेनेन्द्रियं वीर्यमतिक्रान्तं भवति तदस्मिन्पूनदधाति ॥७॥

वायोः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ्ग्सोमोऽतिद्वृत^३ इति सोमपाविनः^४ पुनाति यथारूपमेवैनं पुनातीन्द्रस्य युज्यः सखेति यदेवास्य तेनेन्द्रियं वीर्यमतिक्रान्तं भवति तदस्मिन्पूनदधाति ॥८॥

पुनाति ते परिसूतमिति समृद्धिकामस्य पुनाति समृद्धयै सोमः सूर्यस्य दुहितेति श्रद्धा वै सूर्यस्य दुहिता श्रद्धरथैष सोमो भवति श्रद्धयैवैनः सोमं करोति वारेण शक्षता तेनेति वालेन होषा पूयते ॥९॥

ब्रह्म क्षत्रं पवत इति पयः पुनाति ब्रह्मण एव तत्क्षत्रं जनयति ब्रह्माणो हि क्षत्रं जायते तेज इन्द्रियमिति तेज एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति सुरया सोम इति सुरया हि सोमः सुत आसुत इत्यासुताद्धि सूयते मदायेति मदाय वाव सोमो मदाय सुरोभावेव सोममदं च सुरामदं चावरुन्धे शुक्रेण देव देवताः पिपृधीति शुक्रेण देव देवताः प्रीणीहीत्यैवैतदाह रसेनान्नं यजमानाय थेहीति रसमेवान्नं यजमाने दधाति पूर्वे पयोग्रहा गृह्णन्ते परे सुराग्रहा विशं तत्क्षत्रस्यानुवत्पर्मनं करोति ॥१०॥

२. प्रत्यङ्ग्सोमो MD
३. प्राङ्मो MD

२. सोमपाविनः MD
३. सोमोऽतिपूतस्य MD

कुविदङ्ग यथमन्तो यत्र चिदिति पयोग्रहान्गृह्णाति सोमाशशवो वै यवाः सोमः पयः सोमेनैवैनः सोमं करोत्येकया गृह्णात्येकधैव यजमाने श्रियं दधाति श्रीहिं पयः नाना हि वां देवहितः सदस्कृतमिति सुराग्रहान्गृह्णाति नाना हि सोमश्च सुरा च देवहितमिति देवहिते ह्येते नाना सदस्कृतमिति द्वे हि वेदी भवतो मा सःसूक्षाथां परमे व्योमन्त्रिति पाप्यनैवैन व्यावर्तयति सुरा त्वमसि शुभ्मिणीति सुरामेव सुरां करोति सोम एष इति सोममेव सोमं करोति मा मा हिःसीः स्वां योनिमाविशन्तीति यथायोन्येवैनां व्यावर्तयत्यात्मनोऽहिःसाया एकया गृह्णात्येकधैव यजमाने यशो दधाति यशो हि सुरा॥११॥

क्षत्रं वै पयोग्रहा विट् सुराग्रहा यदव्यतिषक्तान्गृहीयाद्विशं क्षत्राद्वयवच्छिन्द्यात्क्षत्रं विशः पापवस्यसं कुर्याद्यज्ञस्य व्यृद्धिं व्यतिषक्तान्गृह्णाति विशमेव तत्क्षत्रेण संदधाति क्षत्रं विशा पापवस्यसंस्य व्यावृत्त्यै यज्ञस्य समृद्ध्यै॥१२॥

प्राणा वै पयोग्रहाः शरीरः सुराग्रहा यदव्यतिषक्तान्गृहीयाच्छरीरं प्राणेभ्यो व्यवच्छिन्द्यात्प्राणान् शरीरान्प्रमायुको यजमानः स्याद्वयतिषक्तान्गृह्णाति शरीरमेव प्राणैः संदधाति प्राणान् शरीरणाथो आयुरेवास्मिन्दधाति तस्मात्सौत्राभ्येजानः सर्वमायुरेत्यथो य एवमेतद्वेदा॥१३॥

सोमो वै पयोग्रहाः अन्त्रः सुराग्रहा यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्णन्ते सोमपीथं चैवान्नाद्यं चावरुन्धे॥१४॥

पश्वोऽवै पयोग्रहाः अन्नं सुराग्रहां युत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्णन्ते पशूंश्चावान्नां चावरुन्धे॥१५॥

ग्राम्या वै पशवः पयोग्रहाः आरण्याः सुराग्रहां युत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्णन्ते ग्राम्यांश्चैव पशूनारण्यांश्चावरुन्धे ॥१६॥

ग्राम्येण चाक्षेनारण्येन च पयोग्रहान् श्रीणाति तस्माद्ग्राम्याणां पशूनां ग्राम्यं चैवान्नाद्यमारण्यं चावरुन्धे॥१७॥

तदाहुरेतस्यै वा एतदघलायै देवतायै रूपं यदेते घोरा आरण्याः पश्वो यदेतेषां पशूनां लोमभिः पयोग्रहान् श्रीणीयाद्वद्ग्रस्यास्ये पशूनपिदध्यादपशूर्यजमानः^५ स्याद्यत्र श्रीणीयादनवरुद्धा अस्य पशवः स्यू रुद्रो हि पशूनामीष्ट इति सुराग्रहानेवैतेषां पशूनां लोमभिः श्रीणाति सुरावामेव तद्वैद्रं दधाति तस्मात्सुरां षीत्वा रौद्रमना अथो आरण्येष्वेव पशुषु रुद्रस्य हेतिं दधाति ग्राम्याणां पशूनामहिंसाया अवरुद्धा अस्य पश्वो भवन्ति न रुद्रस्यास्ये पशूनपिदधाति॥१८॥

या व्याघ्रं विषूचिकोभी वृक्कं च रक्षति श्वेनं पतत्रिणः सिंहः सेमं पात्वः हसः । यदापिपेष मातरं पुत्रः प्रमुदितो धयन् । एतत्तद्ग्रे अनृणो भवाम्यहतौ पितरौ मयेत्यध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता च जघनेन वेदिं प्राश्नमावृतं यजमानः श्वेनपत्राभ्यामूर्ध्वं चावाङ्वं च पावयतः प्राणोदानयोस्तद्वृप्तं प्राणोदानावेषारुन्ध ऊर्ध्वश्च ह्ययमवाह् च प्राण आत्मानमनुसङ्गरति सम्पूर्चस्थं सं या भद्रेण पृथ्वीति पयोग्रहान्तस्मृशति श्रीयैवैनं यशसा समर्धयति विपृचस्थं वि मा पाप्नना० पृष्ठक्तेति सुराग्रहान् पाप्नैवैनं व्यावर्तयति॥१९॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

५. चावरुद्धम् MD

६. पशूनपिदध्यात् TE,H

७. पातेन TE

पञ्चमोऽध्यायः

प्रथमं द्वाह्याणम्

इन्द्रस्य वै यत्रेन्द्रियाणि वीयाणि व्युदक्रामस्तानि देवा एतेनैव यज्ञेन पुनः समदधुर्यत्पयोग्रहाश्च
सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते इन्द्रियाण्येवास्मिंस्तद्वीयाणि पुनः सन्दधत्युत्तरेऽग्नौ पयोग्रहाश्चुहति शुक्रेणैवैन
तत्सोमपीथेन समर्थयन्ति ॥ १ ॥

स जुहोति सुरावन्तं बहिष्पदः सुवीरमिति सुरावान्वा एष बहिषद्यज्ञो यत्सौत्रामणी बहिषैवैन
यज्ञेन समर्थयति यज्ञः हिन्त्वन्ति महिषा नमोभिरित्यृत्वजो वै महिषा यज्ञो नम ऋत्विभिरेव
यज्ञः समर्थयति यज्ञेन यजमानं दधानाः सोममिति सोमपीथभेवास्मिन्दधति दिवि देवतास्त्विति
दिव्यैवैन देवतासु दधति मदेमेन्द्रमिति मदाय वाय सोमो मदाय सुरोभावेव सोममदं च
सुरामदं चावरुन्धे यजमानाः स्वकर्का इत्यकर्को वै देवानामन्त्रमन्नं यज्ञो यज्ञेनैवैनमन्त्राद्येन समर्थयति
हुत्या भक्षयन्ति समृद्धमेवास्य तद्वर्धयन्ति ॥ २ ॥

स भक्षयति यमश्चिना नमुचेरसुरादधीत्यश्चिनौ ह्येतत्रमुचेरध्याहरताः सरस्वत्यसुनोदिन्द्रियायेति
सरस्वती ह्येतमसुनोदिन्द्रियायेमन्तः शुक्रं मधुमन्तमिन्दुपिति शुक्रो वा एष मधुमानिन्दुर्यत्सोमः
सोमरं राजानमिह भक्षयामीति सोम एवास्य राजा भक्षितो भवति दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहाश्चुहति
पाप्नैवैन तद्वर्धयावर्तयन्ति ॥ ३ ॥

स जुहोति यस्ते रसः संभृत ओषधीष्वित्यपां च वा एष ओषधीनां च रसो यत्सुराऽपाश्च-
वैनमेतदोषधीनां च रसेन समर्थयति सोमस्य शुष्पः सुरया सुतस्येति य एव सोमो शुष्पो यः
सुरायां तपेवावरुन्धे तेन जिन्व यजमानं मदेनेति तेन प्रीणीहि यजमानं मदेनेत्येवैतदाह

स स्वतीमश्चिनाविन्द्रमग्रिमिति देवताभिरेव यज्ञः समर्धयति देवताभिर्ज्ञेन यजमानः हुत्वा
भक्षयन्ति व्यूद्धमेवास्य तत्समर्धयन्ति ॥४॥

स भक्षयति यदत्र रिसः रसिनः सुतस्येति सुतासुतयोरेव रसमवरुन्धे यदिन्द्रो अपि बच्छच्ची-
भिरितीन्द्रो ह्येतदपि बच्छच्चीभिरहं तदस्य मनसां शिवेनेत्यशिव इव वा एष भक्षो यत्सुरा
ब्राह्मणस्य शिवमेवैनमेतत्कृत्वात्मन्धते सोमः राजानमिह भक्षयामीति सोम एवास्य राजा
भक्षितो भवति ॥५॥

तद्वैतदन्येऽध्वर्यवो राजन्यं वा वैश्यं वा परिक्रीणन्ति स एतद्वक्षयिष्यतीति तदु तथा न
कुर्याद्यो ह वा एतद्वक्षयति तस्य हैवं पितृनिपत्तो महानेष सोमपीथोऽन्वेति
दक्षिणस्यैवाग्नेस्त्रीनङ्गारात्रिवृत्य बहिष्परिधि तदेताभिष्यहृतिभिर्जुहुयात् ॥६॥

पितृभ्य स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति पितृनेव पितृलोके स्वधायां दधाति पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः
स्वधा नम इति पितामहानेव पितामहलोके स्वधायां दधाति प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः
स्वधा नम इति प्रपितामहानेव प्रपितामहलोके स्वधायां दधाति ॥७॥

अप आनीय निनयत्यक्षनिपत्तर इत्यन्नामेवैषु दधात्यमीमदन्त पितर इति मदयत्येवैनानतीतृपन्त
पितॄर इति तर्पयत्येवैनानिपत्तरः शुन्धध्वमित्यनुपूर्वमेवैनान्त्सर्वान्यावयति पवित्रं वै सौत्रामणी ॥८॥

त्रिभिः पवित्रैः पावयन्ति त्रयो वा इमे लोका एभिरेवैन लोकैः पुनन्ति पावमानीभिः पावयन्ति
पवित्रं वै पावमान्यः पवित्रेणैवैन पुनन्ति तिसूभिस्तिसृभिः पावयन्ति त्रयो वै प्राणाः प्राण
उदानो व्यानस्तैरेवैन पुनन्ति नवभिः पावयन्ति नव वै प्राणाः प्राणैरेवैन पुनन्ति प्राणेषु पुनः

पूर्तं प्रतिष्ठापयन्ति पवित्रेण पावयन्त्यजाविकस्य वा एतद्गूर्पं यत्पवित्रमजाविकेनैवैनं पुनर्निति वालेन पावयन्ति गोऽश्वस्य वा एतद्गूर्पं यद्वालो गोऽश्वेनैवैनं पुनर्निति हिरण्येन पावयन्ति देवानां वा एतद्गूर्पं यद्धिरण्यं देवानामेवैनः रूपेण पुनर्निति सुरया पावयन्ति सुरा हि पूता पूतयैवैनं पुनर्निति तद्यथा सुरा पूर्यमाना ब्रह्मकसेन चिविच्यत एवमेवैतद्यजमानः सर्वस्मात्पाप्नो निर्मुच्यते य एवं विद्वान्त्सौत्रामण्या यजते यो वैतदेवं वेद॥१॥

तदाहुर्यजियतव्यः सौत्रामण्याऽन् याजयितव्यां३ इत्यनन्तरायः ह्येवास्मात्सर्वं पाप्मानमपश्चन्तीति तदु ह स्माह रेवोत्तरास्थपतिः पाटवश्चाक्रोऽपि प्रदानं प्रदाय याजयितव्यमेवात्मा वै यज्ञस्य यजमानोऽज्ञान्यृत्विजो यत्र वा आत्मा पूतः पूतानि तत्राज्ञान्युभ्य एव पुनर्त उभये पाप्मानमपश्चते तस्मादुपि प्रदानं प्रदाय याजयितव्यमेवेति॥१०॥

पितॄलोके वा एतेऽन्वयवयन्ति ये दक्षिणेऽग्नौ चरन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वा आज्यं यज्ञादेव यज्ञे प्रतिष्ठान्ति॥११॥

स जुहोति ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये । तेषां लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पतामिति पितॄनेत्रं यमे परिदधात्यथो पितॄलोकमेव जयति सर्वे यज्ञोपवीतानि

कृत्वोत्तरमग्निमुपसमायन्त्यर्थं वै लोक उत्तरोऽग्निरस्मिन्नेव सोके प्रतितिष्ठन्त्याज्याहुतिं जुहोति
यज्ञो वा आज्यं यज्ञोदेव यज्ञे प्रतितिष्ठन्ति॥१२॥

स जुहोति ये समानाः समनसो जीवेषु भास्मकाः । तेषाः श्रीमीय कल्पतामस्मिन्ल्लोके
शतः समा हृति स्वानामेव श्रियमवरुन्धेऽथो ज्योर्जीवातुमेवैषु दधाति पृथः समन्वारव्येषु
जुहोति प्राणो वा अन्नं पृथः प्राण एवान्नाद्येऽन्तः प्रतितिष्ठन्ति॥१३॥

स जुहोति द्वे सृती अशृणवं पितृणामहभिति^३ द्वे वाव सृती इत्याहुर्देवानां चैव पितृणां चेति
ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेतीति ताभ्याः हीदः सर्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं चेत्यसौ वै
पितेयं माता आभ्यामेव पितृन्देवलोकमपिनयत्येकाकीं हुतोऽच्छट् भक्षयत्येकधैव श्रियमात्मन्धते
श्रीमहि पृथः॥१४॥

स भक्षयतीदः हविः प्रजननं मेऽस्त्विति प्रजननः हि यदि पयो यदि सोमो दशवीरभिति
प्राणा वै दश वीराः प्राणनेवात्मन्धते सर्वगणभित्यङ्गनि वै सर्वे गणा अङ्गान्येवात्मन्धते
स्वस्तय आत्मसनीत्यात्मानमेव सनोति प्रजासनीति प्रजामेव सनोति पशुसनीति पशुनेव
सनोति लोकसनीति लोकाय वै यजते तमेव जयत्यभयसनीति स्वर्गो वै सोकोऽभयः स्वर्ग
एव लोकेऽन्तः प्रतितिष्ठत्यग्निः प्रजां बहुलां मे करोत्वन्नं पयो रेतोऽस्मासु धत्तेति तद्य
एवैनमेते याजयन्ति तानेतदाहैतन्मयि सर्वं धत्तेति हिरण्येन मार्जयन्तोऽमृतं वै हिरण्यममृतं
एवान्तः प्रतितिष्ठन्ति॥१५॥ इति प्रथमं ऋषाणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

प्रजापतिर्दश्मसूजन्माहरतेनायजत^१ तेनेष्ट्वा रिरिचान इवामन्यत स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सौत्रामणीं तेनायजत ततो वै स पुनराप्यायत रिच्यत इव वा एष यः सोमेन यजते वीच ह्यस्य वित्तं वेदो हेरन्ति सोमेनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजते यथा धेनुर्दुर्गधा पुनराप्यायेतैव^२ हैव पुनराप्यायत आप्रजया पशुभिः प्यायते प्रत्यस्मिल्लोके तिष्ठत्यभि स्वर्गं लोकं जयति य एवं विद्वान्त्सौत्रामण्या यजते यो वैतदेवं वेदा॥१॥

तन्मैतत्प्रच्छ सुप्ग साङ्क्यः प्रतीदर्शमैभावतं यत्र दीक्षायेव दीक्षते न सोमाऽशव इव न्युष्यन्ते अथ कथं सौत्रामणी सोमयज्ञो भवतीति॥२॥

स होवाच शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्वत्मात्मा दीक्षैतत्खलु वै ब्रतस्य रूपं यत्सत्यमेतदीक्षायै यच्छृद्धा मनो यजमानस्य रूपं यज्ञस्यैति स यद्वाचा ब्रतमुपैत्यात्मन्येवैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति सत्यं श्रद्धायां दधाति॥३॥

यजमानं यज्ञो तस्मादेतस्य यज्ञस्य ब्रतमेव दीक्षा वृषो वै ब्रतं योषा दीक्षा वृषा सत्यं योषा श्रद्धा वृषा मनो योषा वाग्वृषा पत्न्यै यजमानस्तस्माधैत्रव पतिस्तत्र जायाऽथो यज्ञमुख एव तन्मिथुनानि करोति प्रजात्या एते खलु वा एतस्य यज्ञस्य सोमाऽशव इत्याहुर्यच्छष्णाणि तोकमानि लाजा इति प्रातःसवनस्यैतद्गूपे यच्छष्णाण्ययं वै लोकः प्रातःसवनः स आश्चिन आश्चिनेन पयसा प्रथमाः रात्रिं परिषिङ्गति स्वेमैवैनमेतल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण प्रातःसवनेन समर्थयति॥४॥

माध्यन्दिनस्यैतत्सवनस्य रूपं यतोक्पान्यन्तरिक्षं वै माध्यन्दिनः सवनं तत्सारस्वतः सारस्वतेन

१.असुब्रतमाहरत् TE

२. See Notes

पयसा द्वितीयाः रात्रिं परिषिङ्गति स्वेनैवैनमेतल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण माध्यन्दिनेन
सुवनेन सुमधर्यति॥५॥

तृतीयसवनस्यैतद्गूपं यल्लाजा द्वौर्वै तृतीयसवनः सैन्दैन्द्रेण पयसा तृतीयाः रात्रिं परिषिङ्गति
स्वेनैवैनमेतल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण तृतीयसवनेन सुमधर्यति॥६॥

एकस्यै दुग्धेन प्रथमाः रात्रिं परिषिङ्गति द्वयोर्दुग्धेन द्वितीयां तिसृणां दुग्धेन तृतीयां यथारूपमेवैनं
यथादेवतः सुवनैः सुमधर्यति॥७॥

परीतो षिङ्गता सुतमिति परिषिङ्गति सुत्यायै सोमो य उत्तमः हविरित्युत्तमं वा एतद्विवर्यत्सोम
उत्तममेवैनः हविक्षरोति दधन्वा यो नर्यो अप्स्वन्तरेत्यद्विश्व ह्येषोऽन्तरेण च सूयते सुषोव
सोममुद्दिभिरित्युद्दिभिर्वै सोमः सूयतेऽद्विभिरेवैनः सुनोति सोमसुत्यायै॥८॥

तदाहुरुभयोर्वा एतद्गूपः सुतस्य चासुतस्य च यत्सौत्रामण्ड्यपामेष ओषधीनाः रसो यत्पयस्तसुतस्य
रूपमन्तस्यैष रसो यत्परिस्थुतदासुतस्य रूपमुभाभ्यामेवैनः सवाभ्याः सुनोत्युभाभ्याः
सवाभ्यामवरुन्धते॥९॥

तदाहुर्यद्वावभिः सोमः सूयतेऽथ कथः सौत्रामणीति प्रैषाप्रीभीरिति ब्रूयाद्वाहता वै प्रैषा आहता
ग्रावाणो ग्रावभिर्वै सोमः सूयते ग्रावभिरेवैनः सुनोति सोमसुत्यायै॥१०॥

सर्वे पयस्वन्तो भवन्ति पयसा हि सूयते सर्वे सोमवन्तो भवन्ति सोमरूपतायै सर्वे परिस्थुत्यन्तो
भवन्ति परिस्थुता हि सूयते सर्वे घृतवन्तो भवन्त्येतद्वै प्रत्यक्षाद्यज्ञरूपं यद्दृतं प्रत्यक्षादेवैनं

३. परिस्थुत्यन्तो is the form. Hence it is archaic

यज्ञरूपं करोति सर्वे मधुमन्तो भवन्त्येतद्वे प्रत्यक्षात्सोमरूपं यन्मधु प्रत्यक्षादेवैनः सोमरूपं करोति॥११॥

सर्व आश्विना भवन्ति भैषज्याय सर्वे सारस्वता अनाद्यस्यैवावरुद्ध्यै सर्वे ऐन्द्रा हन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्ध्यै॥१२॥

यद्वेव सर्व आश्विना भवन्ति सर्वे सारस्वताः सर्व ऐन्द्रा एता वा एतं देवता अग्ने यज्ञः समभरंस्ताभिरैवैनः समभरत्यथो एता एवैतद्वेवता भागधेयेन समर्थयति ॥१३॥

सन्ताता याज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति समानदेवत्याः प्रजानाः सन्तत्या अव्यवच्छेदाय सर्वा आश्विन्यो भवन्ति सर्वाः सारस्वत्यः सर्वा ऐन्द्र्यः समानी बन्धुता॥१४॥

अनुष्टुभ आप्रियो भवन्ति वाग्वा अनुष्टुब्बाचो वै सोमः सूयते वाचैवैनः सुनोति सोमसुत्यायै सर्वा आश्विन्यो भवन्ति सर्वाः सारस्वत्यः सर्वा ऐन्द्र्यः समानी बन्धुता॥१५॥

जागता अनुप्रैषा भवन्तीयं वै जगत्यनया वै सोमः सूयतेऽनयैवैनः सुनोति सोमसुत्यायै सर्व आश्विना भवन्ति सर्वे सारस्वताः सर्व ऐन्द्राः समानी बन्धुता स वा एष प्रत्यक्षात्सोमयज्ञ एव यत्सौत्रांमणी तं यदोकाकी यजमानो भक्षयेदितिवैव स्यात्पशुबन्धो वा सर्व ऋत्विजो भक्षयन्ति सर्वे वा ऋत्विजः सोमं भक्षयन्ति सोमरूपतायै॥१६॥

आश्विनमध्यकर्यवो भक्षयन्त्यश्विनौ वै देवानामध्यवू स्वमेवैतद्वागधेयः स्व आयतने भक्षयन्ति सारस्वतः होता ब्रह्मा मैत्रावरुणो वाग्वै यज्ञस्य होता हृदयं ब्रह्मा मनो मैत्रावरुणः स्वमेवैतद्वागधेयः

स्व आयतने भक्षयन्त्यैन्द्रं यजमानो भक्षयात्यैन्द्रो वा एष यज्ञो यत्सौत्रामणीन्द्रायतन एष एतर्हि यो यजते स्वमेवैतद्वागधेयः स्व आयतने भक्षयति॥१७॥

चक्षुर्बा आश्चिनो ग्रहः प्राणः सारस्वतो वागेन्द्र आश्चिनात्सारस्वतेऽवनयति चक्षुरेवास्य तत्प्राणैः संदधाति सारस्वतादैन्द्रे प्राणानेवास्य तद्वाचा संदधात्यथो प्राणानेवास्य तद्वाचि प्रतिष्ठापयति तस्मात्सर्वे प्राणा वाचि प्रतिष्ठिताः॥१८॥

त्रय आश्चिनं भक्षयन्त्यध्वर्युः प्रतिप्रस्थाताश्रीधस्त्रिवृद्धा इदं चक्षुः शुक्लं कृष्णं कनीनका यथारूपमेवास्मिन्द्वाक्षुर्दधाति^१ त्रयः सारस्वतः होता ब्रह्मा मैत्रावरुणस्त्रेधाचिहितो वा अयं प्राणः प्राण उदानो व्यान इति यथारूपमेवास्मिन्प्राणं दधात्येकाक्यैन्द्रं यजमानो भक्षयत्येकधा वा एषा प्राणानाः श्रीर्थद्वागेकधैव वाचः श्रियमात्पुन्धते तस्मात्सौत्रामण्येजान् एकधा स्वानाः श्रेष्ठो भवत्यथो य एवमेतद्द्वेदे॥१९॥

ऋतवो वा ऋत्विजो मासा भक्षा: पष्ठत्विजो भक्षयन्ति पष्ठवा ऋतव ऋत्विग्भिरेवर्तुनवरुन्धे द्वादशा भक्षा भवन्ति द्वादशा वै मासा भक्षीरेव मासानवरुन्धे पुनः पुनरभिनिवर्तमृत्विजो भक्षयन्ति तस्मादृतवश्च मासाक्षान्योऽन्यमभिनिवर्तन्ते त्रयोदर्शं यजमानो भक्षयति यो ह वा एष त्रयोदशो मास एष एव प्रत्यक्षात्संवत्सर एतमेवास्थानाऽवरुन्धे स वा एष संवत्सर एव यत्सौत्रामणी तेन सर्वं ज्ययति सर्वमवरुन्धे॥२०॥

त्रयः पश्वो भवन्ति त्रयो वा इमे लोका इमानेव तैलर्णेकानवरुन्ध इमर्मेव लोकमाश्चिनेनान्तरिक्षं सारस्वतेन दिवमैन्द्रेण यथारूपमेव यथादेवतमिमाल्लोकान् ज्ययति चाव च रुन्धे॥२१॥

त्रयः पुरोल्लाशा भवन्ति त्रयो वा ऋतुव ऋतुनेवैतरवरुन्धे ग्रीष्ममेवैन्द्रेण वर्षाः सावित्रेण हेमन्तं वारुणेन यथारूपमेव यथादेवतमृतून् जयति चाव च रुन्धे ॥२२॥

षड्ग्रहा भवन्ति षड्वा ऋतुव ऋतुनेवै तैरवरुन्धे वसन्तग्रीष्मावेवाश्चिनाभ्यां वषाशरदौ सारस्वताभ्याः हेमन्तशिशिरावैन्द्राभ्यां यथारूपमेव यथादेवतमृतन् जयति चाव च रुन्धे ॥२३॥

सन्तता याज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति समानदेवत्या ऋतुनारं सन्तत्या अव्यवच्छेदाय सर्वाः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्यास्तस्मादृतवः सर्वे पराञ्चाः सर्वे प्रत्यञ्चाः सर्वाः प्रथमा भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमास्तस्मादृतवः सर्वे प्रथमाः सर्वे मध्यमाः सर्वे उत्तमाः सर्वेषां ग्रहाणां ह्ये याज्यापुरोऽनुवाक्ये भवतोऽहोरात्र्योस्तदूपमहोरात्रे एवावरुन्धे तस्मादृतवश्च मासाश्चाहोरात्र्योरेव प्रतिष्ठिताः ॥२४॥

स वा एव संवत्सर एव यत्सौत्रामणी चन्द्रमा एव प्रत्यक्षादादित्यो यजमानस्तस्येयमेव पृथिवी वेदिरन्तरिक्षमुत्तरवेदिद्यौर्बर्हिर्दिशा ऋत्विजो वनस्पतय इध्य आप आज्यभोषधय आहुतयोऽग्निरेवाग्निः संवत्सरः सःस्था तद्वा इदं सर्वं संवत्सर एव यदिदं किञ्च तस्मात्सौत्रामण्येजाने सर्वं जयति सर्वम् वरुन्धे ॥२५॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

तृतीयं द्वाह्यणम्

त्वदा हतुपुत्रोऽभिचरणीयमपेन्द्रः सोममाहरतस्येन्द्रो यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्स
विष्वङ् व्याच्छत्तस्य मुखात्प्राणेभ्यः श्रीवशसान्यूध्वन्युदक्रामंस्तानि पशून्प्राविशंस्तस्मात्पश्चो
यशो यशो ह भवति य एवं विद्वान्त्सौत्रामण्याभिषिच्यते ततोऽस्मा एतमधिनौ च सरस्वती च
यज्ञः समभरन्त्सौत्रामणी भैषज्याय तृयैनमभ्यषिञ्चांस्ततो वै सु देवानां श्रेष्ठोऽभवच्छृष्टः स्वानां
भवति य एनयाऽभिषिच्यते॥१॥

कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञ एवैनमेतदभिषिञ्चति लोमतश्छन्दाशसि वै
लोमानि छन्दः स्वेवैनमेतदभिषिञ्चति॥२॥

आसन्द्यामभिषिञ्चत्यासन्दीसद्वै साम्राज्यः साम्राज्येनैवैनः साम्राज्यं गमयति॥३॥

औदुम्बरी भवत्यूर्गर्वा उदुम्बर ऊर्ज्येवाध्यभिषिच्यते जानुसम्मिता भवति जानुसम्मितो वा अयं
लोकोऽस्मा उ वै लोकाय क्षत्रियोऽभिषिच्यते क्षत्रपु वा एष भवति यः सौत्रामण्याऽभिषिच्यते
तस्माज्जानुसम्मिता परिमिता तिरक्षी॥४॥

राष्ट्रं वा आसन्द्यपरिमितसमृद्धमु वै राष्ट्रं मूळविवयना भवति यज्ञिया हि मुञ्चा द्वा उत्तरस्यां
वेद्यां पादौ भवतो द्वौ दक्षिणस्थामयं वै लोकं उत्तरा वेदिर्दक्षिणा पितृलोकस्तदेन-
मुभयोल्लोक्योरध्यभिषिञ्चत्येतद्द स्म वै तेद्विद्वानाह गौरीबीतिः^१ शाक्त्यः क्षत्रमिवाह किल
वयुमुष्मिल्लोके भविता स्म इति शश्वद्वास्मा ऋषभो योजतुरः प्रोवाच शिक्रानां राजा॥५॥

स आसन्दीमास्तुणाति क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीति क्षत्रस्य वा एषा नाभिः क्षत्रस्य
योनिः^२॥६॥

१. गौरीबीतिः TE

२. क्षत्रस्य योनि रसि क्षत्रस्य नाभिरसीति क्षत्रस्य वा एषा योनिः क्षत्रस्य नाभिः MD

अथैनां कृष्णाजिनेनास्तृणाति भा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीरिति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञस्य चैवात्मनश्चाहिंसार्थैः॥७॥

अथाधिरोहति वारुण्यच्च घुरणो वै देवानाश्चराजा स्वयैवैनमेतद्देवतयाऽभिषिञ्चति निषसाद धृतश्रतो वृरुणः पूर्स्त्यास्वा । साप्राज्याय सुक्रुतुरिति॥८॥

अथ सुवर्णरजतौ रुक्मी व्युपास्यति मृत्योः पाहि विद्योत्पाहीति वृष्टिवै विराट्तस्या एते घोरे तन्वौ विद्युच्च हादुनिश्च ततः सुवर्ण एवं रुक्मो विद्युतो रूपः रजतो हादुनेस्ताभ्यामेवास्मै देवताभ्याः शर्म यच्छति तस्मात्सौत्रामण्येजानस्यैताभ्यां देवताभ्यां न शङ्का भवत्यथो य एवमेतद्वेद॥९॥

पशूनां वसयाभिषिञ्चति श्रीवै पशूनां वसा श्रीयैवैनमेतत्पशूनाः रसेनाभिषिञ्चत्यथो परमं वा एतदन्नाद्यं यद्गुणो परमेणैवैनमेतदन्नाद्येनाभिषिञ्चति॥१०॥

शफग्रहा भवन्ति शफैवैं पशवः प्रतिष्ठामेवैनं गमयति त्रयस्त्रिंशद्गुहा भवन्ति त्रयस्त्रिंशद्गुहै सर्वा देवताः सबाभिरेवैनमेतद्देवताभिरभिषिञ्चति जगतीभिर्जुहोति जागता वै पशवो जगत्यैवास्मै पशूनवरुन्धे षोडशभिर्ब्रह्मिभिर्जुहोति षोडशकला वै पशवोऽनुकलमेवास्मिंञ्जुर्यं दधाति॥११॥

सीसेन तुन्त्रं भूनसा मनीषिण इति द्वौ द्वौ समासः हुत्वा सुते सःस्त्रवान्त्सभवनयत्य-

होरात्राप्येवैतदद्दर्ममासान्मासानृतून्त्संवत्सरे प्रतिष्ठापयति तानीमान्यहोरात्राप्यदर्ममासा मासा ऋक्षवः संवत्सरे प्रतिष्ठिताः॥१२॥

वैतसः सतो भवत्यप्युयोनिवै वैतस आपो वै सर्वा देवताः सर्वाभिरेवैनमेतदेवताभिरभिषिञ्चति॥१३॥

सर्वसुरभ्युन्मद्दनं भवति परमो वा एष गन्धो वृत्सर्वसुरभ्युन्मद्दनं गन्धेनैवैनमेतदभिषिञ्चति॥१४॥

पुरस्तात्प्रत्यङ्गभिषिञ्चति पुरस्ताद्धि प्रत्यग्नमद्यते शीर्षतः शीर्षतो ह्यशमद्यत आमुखादन्ववस्थावयति भुखेन ह्यशमद्यते सर्वतः परिक्रामः सर्वाप्य एवास्मिन्नेतद्दिव्योऽन्नाद्यं दधाति तस्मात्सौत्रामप्येजानस्य सर्वसु दिक्षवन्नाद्यमवरुद्धं भवत्यथो य एवमेतद्द्वेद ॥१५॥

आश्विनेन प्रथमेन यजुषाऽभिषिञ्चत्यथ सारस्वतेनाथैन्द्रैणिताभिरेवैनमेतदेवताभिरभिषिञ्चति तः हैक एताभिष्ठ देवताभिरभिषिञ्चन्ति भूभुविः स्वरित्येताभिरु च व्याहृतिभिरेता वै व्याहृतय इदः सर्वं तदेनमनेन सर्वेणाभिषिञ्चाम इति न तथा कुर्यादिताभिरेवैन देवताभिरभिषिञ्चेदेता उद्योग देवता इदः सर्वम्॥१६॥

पुरस्तात्स्वष्टकृतोऽभिषिञ्चति क्षत्रं वै स्वष्टकृतक्षत्रेणैवैनमेतदभिषिञ्चत्यन्तरं वनस्पतिं च स्वष्टकृतं चाभिषिञ्चति सोमो वै वनस्पतिरग्निः स्वष्टकृद्योषोमाभ्यामेवैनमेतत्परिगृह्णाभिषिञ्चति तस्माद्ये वैतद्दिदुर्यै च न तु आहुः क्षत्रियो वाव क्षत्रियस्याभिषेकेति॥१७॥

अथैनं जानुभात्रे धारयन्त्यथ मुखमात्रं एष्वेवास्मा एतल्लोकेष्वायतनानि कल्पयत्यभिषेको वा
एष यद्वाजपेयभिषेकः सौत्रामणी तद्यथैवादेव वाजपेये युपरः रोहति तदेवैतद्वूर्णं क्रियते॥१८॥

तदाहुः प्रेव वा एषोऽस्माल्लोकाच्यवते यः सौत्रामण्याभिषिञ्च्यते इति कृष्णाजिने प्रत्यवरोहति
यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञे एवान्तातः प्रतितिष्ठति॥१९॥

प्रति क्षत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रं इति क्षत्रं एव राष्ट्रे प्रतितिष्ठति क्षत्राद्राष्ट्रादप्रभ्रशाय प्रत्यक्षेषु
प्रतितिष्ठामि गोष्विति गोऽश्वं एव प्रतितिष्ठति गोऽश्वादप्रभ्रशाय प्रत्यज्ञेषु प्रतितिष्ठा-
भ्यात्मनित्यज्ञेष्वेवात्मन्प्रतितिष्ठत्यज्ञेभ्य आत्मनोऽप्रभ्रशाय प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टं इति
प्राणेष्वेव पुष्टे प्रतितिष्ठति प्राणेभ्यः पुष्टादप्रभ्रशाय प्रति द्यावापृथिव्योः प्रतितिष्ठामि यज्ञं इति
तदनयोद्यावापृथिव्योः प्रतितिष्ठति यज्ञोरिदरः सर्वमधिः॥२०॥

अथ साम गायति क्षत्रं वै साम क्षत्रेणैवैनमेतदभिषिञ्चत्यथो साम्राज्यं वै साम साम्राज्येनैवैन-
साम्राज्यं गमयति सर्वेषां वा एष वेदानां रसो यत्साम सर्वेषामैवैनमेतद्वेदानां रसेन-
भिषिञ्चति॥२१॥

बृहत्यां गायति बृहत्यां वा असावादित्यः श्रियां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितस्तपति बृहत्यामैवैनमेतच्छ्रयां
प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति॥२२॥

ऐन्त्यां बृहत्यां गायत्यैन्द्रो वा एष यज्ञो युत्सौत्रामणीन्द्रायतन एष एतर्हि यो यजते स्व-
एवैनमेतदायतनेऽभिषिञ्चति॥२३॥

अथ यस्मात्सःशाननि नामैतैर्वै सामभिर्देवा इन्द्रमिन्द्रियाय वीर्याय समश्यंस्तथो एवैतमृत्विजो
यजमानमेतैरेव सामभिरिन्द्रियाय वीर्याय सःश्यन्ति सःश्रवसे विश्रवसे सत्यंश्रवसे श्रवस इति
सामानि भवन्त्येष्वैवैनमेतल्लोकेषु श्रावयन्ति चतुर्त्रिधनं भवति चतस्रो वै दिशः
सुवर्स्वेवैनमेतदिक्षु प्रतिष्ठापयन्ति सुर्वे निधनमुषाक्यन्ति संविदाना एवास्मिंच्छुर्व दधाति॥ २४॥

तदाहुर्यदेतत्साम गीयतेऽथ क्वेतस्य साग्र उक्थं का प्रतिष्ठा व्यृद्धः हि तद्वत्सुतमन-
नुशस्तमिति॥ २५॥

त्रया देवा एकादशेत्येतद्वा एतस्य साग्र उक्थमेषा प्रतिष्ठा॥ २६॥

अथो त्रया देवा एकादशेति त्रयस्त्रिःशं ग्रहं जुहोति त्रया हि देवा एकादश त्रयस्त्रिःशाः
सुशाधस इति त्रयस्त्रिःशद्धि देवा बृहस्पति पुरोहिता इति ब्रह्म वै बृहस्पतिब्रह्मपुरोहिता
इत्येवैतदाह देवस्य सवितुः सब इति देवेन सवित्रा प्रसूता इत्येवैतदाह देवा देवैरवन्तु मेति
देवा ह्येतं देवैरभिषिञ्चन्ति॥ २७॥

प्रथमा द्वितीयैरिति प्रथमा ह्येतं द्वितीयैरभिषिञ्चन्ति द्वितीयास्त्रृतीयैरिति द्वितीया ह्येतं
तृतीयैरभिषिञ्चन्ति तृतीयाः सत्येनेति तृतीया ह्येतं सत्येनभिषिञ्चन्ति सत्यं यज्ञेनेति सत्यः
ह्येतं यज्ञेनाभिषिञ्चति यज्ञो यज्ञुभिरिति यज्ञो ह्येतं यज्ञुभिरभिषिञ्चति यज्ञूर्षि सामभिरिति
यज्ञूर्षि ह्येतं सामभिरभिषिञ्चन्ति सामान्यूगिभिरिति सामानि ह्येतमृगिभरभिषिञ्चन्यृचः
पुरोऽनुवाक्याभिरित्यृचो ह्येतं पुरोऽनुवाक्याभिरभिषिञ्चन्ति पुरोऽनुवाक्या याज्याभिरिति
पुरोऽनुवाक्या ह्येतं याज्याभिरभिषिञ्चन्ति याज्या वषट्कारैरिति याज्या ह्येतं वषट्कारैरभिषिञ्चन्ति

वषट्कारा आहुतिभिरिति वषट्कारा ह्येतमाहुतिभिरभिषिष्ठन्त्याहुतयो मे कामान्तसमर्थयन्तु
भूः स्वाहेति तदेनमेताभिर्देवताभिः परोवरभिषिष्ठाधास्मा आहुतिभिः सर्वान्कामान्तसमर्थयत्य-
थत्तिर्थक्षूपहवमिष्ट्वा॑ भक्षयत्यृत्वो वा ऋत्विज ऋक्षुष्वेवैतदुपहवमिष्ठते॥२८॥

स भक्षयति लोमानि प्रयतिर्मूर्म त्वद्य आनतिरागतिः । मार्शं म उपनतिर्वस्वस्थमज्ञा म
आनतिरिति प्रेव वा एष लोकांश्च देवतांश्च विशति यः सौत्रामण्याभिषिष्ठ्यते
तदेतदवान्तरामात्मानमुपहवयते॒ तथा कृत्स्न एव सर्वतनूः सञ्ज्ञः संभवति॥२९॥ इति तृतीयं
ब्राह्मणम्॥

॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

एतस्माद्दै यज्ञात्पुरुषो जायते स यद्ध वा अस्मिंल्लोके पुरुषोऽन्नमति तदेनमभुष्मिंल्लोके प्रत्यति स वा एष परिस्थुतो यज्ञस्तायतेऽनाद्या वै ब्राह्मणेन परिस्थुत्स एतस्मादनाद्याज्ञायते तद्द हाभुष्मिंल्लोके ऽन्नं न प्रत्यति तस्मादेष ब्राह्मणयज्ञ एव यत्सौत्रामणी॥ १ ॥

तस्य लोमान्येव शाष्ट्राणि त्वक्कोक्मानि मार्दसं लाजा अस्थि कारोतरो मज्जा मासरः रसः परिस्थुत्रहुल्लोहितः रेतः पयो मूत्रः सुरोवध्यं बल्कसम्॥ २ ॥

हृदयमेवास्यैन्द्रः पुरोक्लाशो यकृत्सावित्रः कलोमा वारुणो भतखे एवास्याशत्थं च पात्रमौदुम्बरं च पितं नैव्यग्रोधमान्त्राणि स्थाल्यो गुदा उपशयानि श्येनपत्रे पूर्वासन्दी नाभिः कुम्भो वनिष्ठः पूर्णिः शतात्पृष्णा तद्यत्सा बहुधा वितुष्णा भवति तस्मात्पूर्णिर्बहुधा विकृतो मुखः सुतं जिह्वा पवित्रं चूप्यं पायुबस्तिर्वालः॥ ३ ॥

अङ्गान्येवास्याश्चिनः पशुरात्मा सारस्वतो रूपमैन्द्र ऋषभस्तस्मादाहुर्गाविः पुरुषस्य रूपमित्यायुहिररण्यं तच्छतमानं भवति तस्माच्छतायुः पुरुषः॥ ४ ॥

चक्षुषी एवास्याश्चिनी ग्रही पक्षमाणि गोधूमसक्तवश्च कुवलसक्तवश्च नासिके एवास्य सारस्वती ग्रहावथ यानि नासिकयोलोमानि तान्युपवाकसक्तवश्च बदरसक्तवश्च ओत्रे एवास्यैन्द्री ग्रहावथ यानि कर्णयोलोमानि यानि च भूचोस्तानि यवसक्तवश्चाथ चान्युपस्थे लोमानि यानि चाधस्तात्तानि

वृक्लोमान्यथ यान्युरसि लोमानि यानि च विकक्षयोस्तानि व्याघ्रलोमानि केशाश्च इमश्रूणि
च सिंहलोमानि॥५॥

त्रयः पश्चावो भवन्ति त्रेधाविहितो वा अयं पुरुषस्यात्मानमेवास्य तैः स्पृणोति
यदवाङ्नाभेस्तदाभिनेन यदूर्ध्वं नाभेरवाचीनः शीर्षस्तसारस्वतेन शिर ऐन्द्रेण यथारूपमेव
यथादेवतमात्मानं मृत्योः स्पृत्वाऽमृतं कुरुते॥६॥

त्रयः पुरोळाशा भवन्ति त्रेधा विहितं वा इदं पुरुषस्य वयो वय एवास्य तैः स्पृणोति
पूर्ववयसमेवैन्द्रेण मध्यमवयसः सावित्रेणोत्तमवयसं वारुणेन यथारूपमेव यथादेवतं वयो
मृत्योः स्पृत्वाऽमृतं कुरुते॥७॥

षड्ग्रहा भवन्ति षट्ठा इमे शीर्षन्प्राणाः प्राणानेवास्य तैः स्पृणोति चक्षुषी एवाश्विनाभ्यां
नासिके सारस्वताभ्याः श्रोत्रे ऐन्द्राभ्यां यथारूपमेव यथादेवतं प्राणान्मृत्योः स्पृत्वाऽमृतान्
कुरुते॥८॥

सन्तता याज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति समानदेवत्याः प्राणानाऽ सन्तत्या अव्यवच्छेदाय सर्वाः
पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्यास्तस्तस्मात्प्राणाः सर्वे परञ्जः सर्वे प्रत्यञ्जः सर्वाः प्रथमा
भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमास्तस्मात्प्राणाः सर्वे प्रथमाः सर्वे मध्यमाः सर्वा उत्तमाः
सर्वेषां ग्रहाणां ह्वे याज्यापुरोऽनुवाक्ये भवतः प्राणोदानयोस्तद्वृपं प्राणोदानावेवाखरुन्धे तस्मात्सर्वे
प्राणाः प्राणोदानयोरेव प्रतिष्ठिताः॥९॥

स वा एष आत्मैव यत्सौत्रामणी मन एव प्रत्यक्षाद्वाग्यजमानस्तस्यात्मैव वेदिः प्रजोत्तरवेदिः पश्चां बैरिरङ्गान्यृत्विजोऽस्थीनीध्म आज्ञ्यं मज्जा मूखमग्निरङ्गमाहुतिवैयः सःस्था तस्मात्सौत्रामण्ये जानो वय उपगच्छति॥१०॥

तद्यौ ह वा इमौ पुरुषाविवाक्ष्योरेतावेषाश्चिनावथ यत्कृष्णं तत्सारस्वतं यच्छुल्कं तदैन्द्रं तद्यदाश्चिने पशौ सत्यथैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्थं कृत्वात्मन्धते॥११॥

मन एवेन्द्रो वाक्सरस्वती श्रोत्रेऽश्चिनौ यद्वै मनसा ध्यायति तद्वाचा वदति यद्वाचा वदति तत्कर्णभ्याऽ शृणोति तद्यत्सारस्वते पशौ सत्यथैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्थं कृत्वात्मन्धते॥१२॥

प्राणा एवेन्द्रो जिह्वा सरस्वती नासिकेऽश्विनौ यद्वै प्राणेनान्नमात्मन्प्रणयते तत्प्राणस्य प्राणत्वं जिह्वया वा अन्नस्य रसं विजानाति नासिके उ वै प्राणस्य पन्थास्तद्यदैन्द्रे पशौ सत्यथैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्थं कृत्वात्मन्धते॥१३॥

हृदयमेवेन्द्रो यकृत्सविता क्लोमा वरुणस्तद्यदैन्द्रे पुरोळाशो सत्यथैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्थं कृत्वात्मन्धते॥१४॥

प्राणा एव सविता व्यानो वरुणः शिश्नमिन्द्रो यद्वै प्राणेनान्नमति तद्व्यानेन व्यनिति शिश्नेन वा अन्नस्य रसः रेतः सिञ्चति तद्यत्सावित्रे पुरोळाशो सत्यथैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्थं कृत्वात्मन्धते॥१५॥

योनिरेव वरुणो रेत इन्द्रः सवितैव रेतसः प्रजनयिता तद्यद्वारुणे पुरोऽशो सत्यथैता देवताः सह यजायेतान्यैवैतत्साधीं कृत्वात्मन्धते स य एवमेतद्वैदैता॑ एव देवता अनुसम्भवन्येता देवता अनुप्रजायत आ प्रजया पशुभिः प्यायते प्रत्यस्मिल्लोके तिष्ठत्यभि॒ स्वर्गं लोकं जयति य एवं विद्वान्त्सौत्रामण्या यजते यो वैतदेवं वेद॥१६॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अवभृथमिष्टवा॑ यन्त्यवभृथं वै सोमेनेष्टवा॑ यन्ति सोम एष युत्सौत्रामणी॥१॥

यदेवा देवहेळनमिति देवकृतादेवैनमेनसो मुञ्चति यदि दिवा यदि नक्तमिति यदेवाहोरात्राभ्यामेनः करोति तस्मादेवैनं मुञ्चति यदि जाग्रद्यदि स्वप्र इति मनुष्या वै जागरितं पितृरः सुसं मनुष्यकिल्बिषाच्चैवैनं पितृकिल्बिषाच्च मुञ्चति॥२॥

यद्वामे यदरण्य इति ग्रामे वा ह्याण्ये वैनः क्रियते तस्मादेवैनं मुञ्चति यत्सभायामिति सभ्यादेवैन-मेनसो मुञ्चति यदिन्द्रिय इति दैवादेवैनमेनसो मुञ्चति यच्छूद्रे यदर्थे यदेनश्चकृमा॑ वयं यदेकस्याधिधर्मणि॑ तस्यावयजनमसीति॑ सर्वस्मादेवैनमेतस्मादेनसो॑ मुञ्चति यदापोऽग्न्याः॑ इति॑ वरुणेति॑ शापामहे॑ ततो॑ वरुण नो॑ मुञ्चेति॑ वरुण्यादेवैनमेनसो॑ मुञ्चति॥३॥

अवभृथ निचुम्पुण निचेरुरसि निचुम्पुण॑ इति यो ह वा अयमपामावर्तः॑ स हावभृथः॑ स हैष वरुणस्य पुत्रो॑ वा भ्राता॑ वा तमेवैतत्सौत्यव देवैर्देवकृतमेनोऽयक्षीति॑ देवकृतमेवैनोऽवयजतेऽव

६. एवमेतद्वै देवता TE

१. निचुम्पुणेति TE

मर्त्यैर्मर्त्यकृतमिति मर्त्यकृतमेवैनोऽवयजते पुरुषाणो देव रिषस्पाहीति सर्वभ्यो मार्त्तिभ्यो
गोपायेत्यैतदाह ॥४॥

समुद्रे ते हृदयमप्वन्तरित्यापो वै समुद्रो रसो वा आपस्तदेनमेतेन रसेन सःसृजति सन्त्वा
विशन्त्वोषधीरुताप इति तदेनमेतेनोभयेन रसेन सःसृजति यशौषधिषु यक्षासु द्वौ विक्रमा
उद्दुक्त्रामत्येतावती वै मनुष्ये जूतियान्विक्रमस्तद्यावत्येवास्मञ्जूतिस्तथैव पाप्मानं
विजहाति ॥५॥

सुमित्रया न आप ओषधयः सन्त्वत्यज्ञलिनाऽप उपाचति वज्रो वा आपो वज्रेणैवैतं मित्रधेयं
कुरुते दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वैष्टि यं च वयं द्विष्म इति यामस्य दिशं द्वेष्यः स्यातां दिशं
पुरासिङ्गेतेनैव तं प्राभावयति ॥६॥

द्वुपदादिव मुमुचानः स्वित्रः स्त्रातो भलादिव पूर्तं पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनस इति
वासोऽपपूर्वयति यथेषीकां मुआद्विहृदेवमेनः सर्वस्मात्पाप्मनो विवृहति स्त्राति तम
एवापहते ॥७॥

उद्धवन्तमस्परीति पाप्मा वै तमः पाप्मानमेव तमोऽपहते स्वः पश्यन्त उत्तरमित्ययं वै
लोकोऽद्वय उत्तरोऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति देवं देवत्रा सूर्यमग्न्यं ज्योतिरुत्तममिति स्वर्गो
वै लोकः सूर्यो ज्योतिरुत्तमः स्वर्ग एव लोकेऽन्ततः प्रतितिष्ठति ॥८॥

अनपेक्षमेत्याहवनीयमुपसिष्टते अपो अद्यान्वचारिष्मित्यपामेव रसमवरुन्धे रसेन
समसृक्षमहीत्यपामेव रसमात्मन्धते पयस्वानग्र आगमन्तं मा सःसृज वर्चसा प्रजया च धनेन

चेत्याशिषमाशास्ते एधोऽस्येधिषीमहीति समिधमादत्त एधो ह वा अग्रे: समित्समिदसि तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याहवनीये समिधमभ्यादधात्यग्निमेवैतेया समिन्धे सु एनं समिद्दस्तेजेसा सुमिन्धे॥९॥

आदित्यं चरुं यक्ष्यमाणो निर्वपत्यादित्यमीजान इयं वा अदितिरस्यामेव यज्ञं तनुते ऽस्यामिष्ट्वा प्रतितिष्ठति धेनुर्दक्षिणेयं वै धेनुरिमामेव सर्वान्कामान्दुहे वत्सं पूर्वस्यां ददाति मातृरमुत्तरस्यां यदा वै वत्सो मातृरं धृयत्युथ सा प्रत्ता दुहे प्रत्तामेवैमाऽ सर्वान्कामान्दुहे॥१०॥

तदाहुः प्रेष वा एषोऽस्माल्लोकाच्यते योऽपोवभृधमभ्यवैतीत्यवभृथादुदेत्य मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते ऽयं वै लोको मित्रोऽसौ वरुणो यदेवेदमन्तरेण तत्पयस्या तद्यन्मैत्रावरुण्या पयस्यया यजत एष्वैतल्लोकेषु प्रतितिष्ठति प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणोऽन्नमेव पयस्या तद्यन्मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते प्राण एवान्नाद्येऽन्ततः प्रतितिष्ठति॥११॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

दुष्टरीतुर्ह पौरसायनो दशपुरुषः राज्यादपरुद्ध आस रेवोत्तरसमु ह पाटवं चाक्रः स्थपतिः सुज्ञया अपरुरुषुः॥१॥

स होवाच दुष्टरीतुं पौरसायनः सौत्रामण्या त्वा याजयानि यदिदरः सृज्येषु राष्ट्रं तत्त्वयि धास्यामीति तथेति तयैनमयाजयत्तदु ह बलिहकः प्रातिपीयः शुश्राव कौरब्यो राजा यो ह वा अयं दुष्टरीतुः पौरसायनो दशपुरुषः राज्यादपरुद्धोऽभूतमयं चाक्रः स्थपति सौत्रामण्या याजयिष्यति यदिदरः सृज्येषु राष्ट्रं तद्वास्यतीति॥२॥

स होवाच तत्वा अहं तं वेदिष्यामि यदि स तस्मिन्नास्तु धास्यति बहिर्धा वैनः राष्ट्राद्वास्यतीति
सं आजगाम यस्यां वेलायां ग्रहा गृहान्ते॥३॥

स होवाच स्थपते चाक्र नाहवनीये सुरा होतव्येत्याहुर्भान्यत्राहवनीयाद्यद्याहवनीये सुराऽहोष्यसि
पापवस्यसंकरिष्यसि जामि यज्ञस्य यद्यन्यत्राहवनीयाद्विद्वैनः राष्ट्राद्वास्यसि नैनः राष्ट्रे धास्यसि
नास्मिन्नास्तु धास्यतीति॥४॥

स होवाच नाहवनीये सुराऽहोष्यामि नान्यत्राहवनीयात्र पापवस्यसं करिष्यामि नु जामि
यज्ञस्य नैने बहिर्धा राष्ट्राद्वास्यामि राष्ट्रे एनं धास्यामि राष्ट्रमस्मिन्धास्यामीति॥५॥

स होवाच कथः हि करिष्यसी३ इति स हैतदुवाचासुरेषु वा एषोऽग्रे यज्ञ अस्तीत्सौत्रामणी स
देवानुपत्रैत्योऽप आगच्छत्तमापः प्रत्यनन्दस्तस्मादु श्रेयाऽ समागतं प्रत्येव नन्दन्ति तत्
होचुरेहोवभगव इति॥६॥

स होवाच बिभेषि वै प्रणय तमेति कस्माद्दग्वो बिभेषीत्यसुरेभ्य इति तथेति तमापः
प्राणयस्तस्माद्यो वधत्रो भवति स बिभ्यतं प्रणयति यदापः प्राणयस्तस्मादापः प्रपोतास्तत्प्रणीतानां
प्रणीतात्वं प्रति ह तिष्ठति य एवमेतत्प्रणीतानां प्रणीतात्वं वेद॥७॥

तदिष्टाः प्रयाजा आसुरपर्यग्निकृतमथासुरा अन्वाजम्पुस्ते देवाः पर्यग्निनैवासुरान्तसपत्रान्भ्रातृ-
व्यान्यज्ञादन्तरायस्तथो एवैष एतत्पर्यग्निनैव द्विषेन्तं भ्रातृब्यं यज्ञादन्तरेति॥८॥

देवयोनिर्बा एष यदाहवनीयस्तस्यैतावमृतपक्षौ याक्षेतावभितोऽग्री तद्यदाहवनीये यज्ञं तन्वते
देवयोनावेकैतदेवेभ्यो यज्ञं तन्वत उप हैनं पुनर्यज्ञो नमति नास्माद्यज्ञो व्यवच्छिद्यते य एवमेतद्वेद
यस्य वैवं विदुष एतत्कर्म क्रियते॥९॥

उत्तरेऽग्रौ पयोग्रहाञ्जुहत्युत्तरेऽग्रौ पशूञ्ज्ञपवन्ति पशुनेव तन्मत्यान्त्सतोऽमृतयोनौ दधाति
मत्यान्त्सतोऽमृतयोनेः प्रजनयत्यप ह वै पशुनां पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवच्छिद्यते य
एवमेतद्वेद यस्य वैवं विदुष एतत्कर्म क्रियते॥१०॥

दक्षिणेऽग्रौ सुराग्रहाञ्जुहृति दक्षिणेऽग्रौ पावयन्ति पवित्राभिस्त्रिष्ठंयुक्ताभिः पितृनेव
तन्मत्यान्त्सतोऽमृतयोनौ दधाति मत्यान्त्सतोऽमृतयोनेः प्रजनयत्यप ह वै पितृणां पुनर्मृत्युं
जयति नास्माद्यज्ञो व्यवच्छिद्यते य एवमेतद्वेद यस्य वैवं विदुष एतत्कर्म क्रियते॥११॥

तथदेतावग्री आहवनीयाद्विहियेते तेनाहवनीयावथ यदाहवनीयं पुनर्नाश्ववाते तेनानावहवनीयौ
तेनोभी होमा उपाग्रोति यश्चाहवनीये यश्चानाहवनीये यच्च हुतं यच्चाहुतं पुनर्हायमित्त्वोवाच
न तदस्ति यत्सुखयानाऽराहुं दुष्टीतोस्तदद्य तथाय चाक्रः स्थपतिर्यज्ञेऽकरिति॥१२॥

उत्तरेऽग्रौ पशूभिः पुरोक्ताशैः पयोग्रहैरिति चरन्ति यदु चान्यतेन देवातेव तदेवलोके प्रीणाति
त् एन प्रीताः प्रीणन्त्यथो देवलोकमेव जयति॥१३॥

दक्षिणेऽग्रौ सुराग्रहाङ्गुह्यति दक्षिणेऽग्रौ यावद्यन्ति पवित्राभिस्त्रिषंयुक्तभिः पितृनेव तत्पितृलोके प्रीणाति त एनं प्रीताः प्रीणन्त्यथो पितृलोकमेव जयति॥१४॥

स वा एष आत्मैव यत्सौत्रामणी तस्मात्सा निरुक्ता निरुक्तो ह्यात्मा लोको वयोधास्तस्मात्सोऽनिरुक्तो हि लोक आत्मा वै यज्ञस्य¹ यत्सौत्रामणी बाहू ऐन्द्रश्च वयोधाश्च तद्यदेतावभितः पशु भवतस्तस्मादिभावत्मानमभितो बाहू यथो वै पशुरेवं युपस्तद्यदेतः सौत्रामणिकं युपमेतौ युपावभितो भवतस्तस्माद्विभावात्मानमभितो बाहू॥१५॥ इति तृतीयं ऋषाणम्॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

दीर्घसत्रः ह वा एत उपयन्ति येऽग्निहोत्रं जुहूत्येतद्वै जरामर्यः सत्रं यदग्निहोत्रं जरया वा ह्येवास्मान्मुच्यन्ते मृत्युना वा॥१॥

तदाहुयदेतस्य दीर्घसत्रिणोऽग्निहोत्रं जुहूतोऽन्तरेणाग्नी युक्तं वा वियायात्सं वा चरेयुः किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति कुर्वीति हैव निष्कृतिमपीष्ट्या यजेत तदु तत्राद्वियेतेमान्वा एष लोकानुवित्तनुते योऽग्नी आधते॥२॥

तस्यायमेव लोको गार्हपत्योऽन्तरिक्षलोकोऽन्वाहार्यपचनोऽसौ लोक आहवनीयः कामन्वा^१ एष लोकेषु वयाःसि युक्तं चायुक्तं च सञ्चरन्ति स यदि हास्याप्यन्तरेण ग्रामोऽग्नीन्वियायान्वै च मे काचनार्तिरस्ति न रिष्टिरिति हैव विद्यात्॥३॥

त्रयो ह त्वाव पश्वोऽमेध्याः दुर्वराह ऐडकः श्वा तेषां यद्यधिश्रितेऽग्निहोत्रेऽन्तरेण कश्चित्सञ्चरेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वैके गार्हपत्याद्भूस्मोपहृत्याहवनीयान्विवपन्तो यन्तीदं विष्णुर्विचक्रम इत्येतयच्च यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञेनैव यज्ञमनुसन्तन्मो भस्मानाऽस्य पदमपि वपाम इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयादासान्वा^२ अयं यजमानस्यावाप्सीतिक्षप्रे-

१. विवायात् MD

२. कामन्वा TE

३. आसान्वा MD, See Notes

परमासानावप्यते^३ ज्येष्ठगृह्यः रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यादित्थमेव कुर्यादुदस्थालीं वैवोदकमण्डलं वा आदाय गार्हपत्यादये आहवनीयान्निनयनियादिं विष्णुर्विचक्रम इत्ये तयैवचर्चा यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञेनैव यज्ञमनुसन्तनोति यद्वै यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तमापो वै तस्य सर्वस्य शान्तिरद्वैतैनतच्छान्त्या शमयत्वेतदेव तत्र च कर्म॥४॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्रं दोह्यमानः स्कन्देतिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्कन्नप्रायश्चित्तेनाभिमृश्याद्विरुपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यद्यु नीचो स्थालीं स्याद्यदि वा भिद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवाभिमृश्याद्विरुपनिनीय यदन्यद्विन्देतेन जुहुयादथ यत्र स्कन्नस्यात्तदभिमृशेदस्कन्नधित प्राजनीति यदा वै स्कन्नदत्यथ धीयते यदा धीयते यज्ञायते योनिवा इयः रेतः पयस्तदस्यां योनौ रेतो दधात्यनुष्ठया हास्य रेतः सिंकं प्रजायते य एवमेतद्वेदामृतो वै दिवो वर्षतीहौषधयो वनस्पतयः प्रजायन्ते पुरुषाद्वेतः स्कन्नदति पशुभ्यस्तत इदःसर्वं प्रजायते तद्विद्याद्वृयसी मे प्रजातिरभूद्वृहुः प्रजया पशुभिर्भविष्यामि श्रेयान्भविष्यामीत्यथ यत्रावभिन्नः स्यात्तदुदस्थालीं वैवोदकमण्डलं वा निनयेद्वै यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तमापो वै तस्य सर्वस्य शान्तिरद्वैतैनतच्छान्त्या शमयति भूर्भुविः स्वरित्येताभिव्यहतिभिरेता वै व्याहतयः सर्वप्रायश्चित्तीस्तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुते तानि कपालानि सञ्चात्य यत्र भस्मोद्दूतः स्यात्तन्रिवपेदेतदेव तत्र कर्म॥५॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्री दोह्यमानोपविशेषिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति ताः हैके यजुषोत्थापयन्त्युदस्थादेव्यदितिरितीयं वा अदितिरिमामेवास्मा एतदुत्थापयाम इति वदन्त आयुर्ज्ञपतावधादित्योयुरेवास्मिंस्तद्विधम इति वदन्त इन्द्राय कृष्णवतो भागमि-

३. परमा सा नावप्यते MD

५. एवैनं हच्छमयति TE

६. See Notes

तीन्द्रियमेवास्मिंस्तद्धम इति वदन्तो मित्राय वरुणाय चेति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्राणोदानावैवास्मिंस्तद्धम इति वदन्तस्तो तस्यामाहुत्या ब्राह्मणाय दद्याद्यमनभ्यागमिष्वन्मन्येतार्ति वा एषा पाप्मानं यजमानस्य प्रतिदृश्योपाविक्षदात्मिष्वास्मिंस्तत्पाप्मानं प्रतिमुक्षाम इति वदन्तः॥६॥

तदु होवाच याज्ञवल्क्योऽश्रद्धानेभ्यो हैभ्यो गौरपक्षामत्यात्मौ^५ वा आहुतिं विध्यन्तीत्थमेव कुर्याद्विष्टेनैवैनां विषिष्ठोत्थापयेदिति तद्यथैवादो धावयतोऽश्वो वाऽश्वतरो वा गदायेत बलौवद्वौ वा युक्तस्तेन दण्डप्रजितेन तोत्रप्रजितेन यमध्वानः समीप्सति ततः समशनुत एवमेवैत्या दण्डप्रजितया तोत्रप्रजितया यः स्वर्गं लोकः समीप्सति ततः समशृते॥७॥

अथ होवाचारुणिदौर्वा एतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्र्य यमेव वत्सो योऽयं पवत इयमेवाग्निहोत्रस्थाली न वा एवंविदुषोऽग्निहोत्री नश्यति क्व ह्यासौ नश्येत्रैवंविदुषोऽग्निहोत्री वत्सो नश्यति क्व ह्येष नश्येत्रैवंविदुषोऽग्निहोत्रस्थाली भिद्यते क्व हीयं भिद्येत श्रियो वै पर्जन्यो वर्षति तद्विद्याच्छ्रेमाणं मै महिमानमधारयमाणोपाविक्षच्छ्रेयानभिष्वामीति तामात्मन्येव कुर्वीतात्मन्येव तच्छ्रये धत्त इति ह स्माहारुणिरेतदेव तत्र कर्म॥८॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्री दोह्यामाना वाशयेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्तम्बमाच्छ्रुद्य ग्रासयेदे तदेव तत्र कर्म॥९॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्।

द्वितीयं ब्रह्मणम्

तदाहुर्यस्याग्निहोत्री लोहितं दुहीत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति व्युत्क्रामतेत्युक्त्वा मेक्षणं कृत्वा ऽन्वाहार्यपञ्चनं परिश्रियतवै ब्रूयात्स्मिन्नेनच्छ्रपयित्वा तस्मिंस्तूष्णीं जुहुयादनिरुक्तमनिरुक्तो^१

५. गौरपक्षामत्यात्मौ वा TE

१. एतच्छ्रपयित्वा TE

वै प्रजापतिः प्राजापत्यमग्निहोत्रं सर्वं वाऽनिरुक्तं तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुते तां तस्यामाहुत्यां ब्राह्मणाय दद्याद्यमनभ्यागभिष्यन्मन्येताति१ वा एषां पापानं यजमानस्य प्रतिदृश्य दुहे या लोहितं दुह अतिरिक्तमेवास्मिंस्तत्पाप्मानं प्रतिमुखत्यथ यदन्यद्विन्देतेन जुहुयादनात्तेनैव तदात्तं यज्ञस्य निष्करोत्येतदेव तत्र कर्म॥१॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्रं दोहतममेध्यमापद्यते किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वैके होतव्यं मन्यन्ते प्रयत्नमेतत्तेतस्या होमो इवकल्पते न वै देवाः कस्माच्चन् बीभत्सन्ते बीभत्सन्ता ३ इतु देवाः इत्थमेव कुर्याद्वाहपत्यादुष्णं भस्मं निरुद्ध्य तस्मिन्नेन दुष्णो भस्मंस्तूष्णीं निनयेदद्विरूपनिनयत्यद्विरेनदाप्रोत्यथ यदन्यद्विन्देतेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥२॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्रं दोहितममेध्यमापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति य एवैतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वधिश्रविष्यन्भवति५ तान्प्रत्युद्धा तस्मिन्नेनदुष्णो भस्मंस्तूष्णीं निनयेदद्विरूपनिनयत्यद्विरेनदाप्रोत्यथ यदन्यद्विन्देतेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥३॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्रभधिश्रितममेध्यमापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति य एवैतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वधिश्रितं भवति तेष्वेनत्तूष्णीं जुहुयात्तद्वृतमहुतं यदहैनतेषु जुहोति तेन हुतं यद्वृत्तानांस्तेनैवातुगमयति तेनाहुतमद्विरूपनिनयत्यद्विरेनदाप्रोत्यथ यदन्यद्विन्देतेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥४॥

तदाहुर्यदधिश्रितेऽग्निहोत्रे यजमानो प्रियेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तदेवैनदभिपर्याधाय विष्यन्दयेदथो खल्वाहुरेतावती सर्वस्य हविर्यज्ञस्य प्रायश्चित्तिरित्येतदेव तत्र कर्म॥५॥

१. जुहुयादनिरुक्तो वै MD

२. अनभ्यागभिष्यमन्येत See Notes

३. अधिश्रविष्यन् TE, My

तदाहुर्यस्याग्निहोत्रः सुच्युनीतरं स्कन्देत्वा तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्कन्नप्रायश्चित्तेनाभि-
मृश्याद्विरुपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यद्यु नीची सुक्स्याद्यदि वा भिद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवा-
भिमृश्याद्विरुपनिनीय यत्स्थाल्यां परिशिष्टः स्यात्तेन जुहुयातद्वैके प्रतिपरेत्य यत्स्थाल्यां परिशिष्टं
भवति तेन जुहुति तदु तथा न कुर्यात्स्वगर्यं वा एतद्यद्ग्निहोत्रं यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रति न्वा
अयःस्वर्गल्लोकादवारुक्षन्नास्येदः स्वगर्यमिव भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यादित्थमेव
कुर्यात्तदेवोपविशेषात्स्थाल्यां परिशिष्टः स्यात्तदस्मा उन्नीयाहरेयुस्तद्वैक उपवल्लन्ते हुतोच्छिष्टं
वा एतद्यातयाम वा एतनैतस्य होतव्यमिति तदु तन्नाद्रियेत यदा वा एतद्यातयामाथैनद्विविरातश्चनं
कुर्वते तस्माद्यत्थाल्यां परिशिष्टः स्यात्तदस्मा उन्नीयाहरेयुर्यद्यु तत्र न स्याद्यदन्यद्विन्देतदग्रावधि-
श्रित्यावज्योत्यापः प्रत्यानीयोद्वास्य तददो हैवोत्रेष्यामीत्युक्तं भवत्यथात्र यथोन्नीतमेवास्मा
उन्नीयाहरेयुस्तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥६॥

तदाहुर्यस्याग्निहोत्रः सुच्युनीतमपेध्यमापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वैके होतव्यं
मन्यन्ते प्रथतमेतन्नीतस्या होमोऽवकल्पते न वै देवाः कस्माच्चन बीभत्सन्त इति तद्वैक
उत्सञ्च्य छर्दयन्ति तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्परासिश्चत न्वा अयमग्निहोत्रं क्षिप्रेऽयं
यजमानः परासेक्ष्यत इतीश्वरो ह तथैव स्यादित्थमेव कुर्यादाहवनीये समिधमध्याधायाहवनीया-
देवोष्णं भस्म निरुद्धा तस्मिन्नेनदुष्णे भस्मस्तूष्णीं निनयेदद्विरुपनिनयत्यद्विरेनदाप्रोत्यथ
यदन्यद्विन्देतेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥७॥

तदाहुर्यस्याग्रिहोत्रः सुच्चुभीतमुपरिष्टादवक्षेत्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विद्यादुपरिष्टान्मा
शुक्रमागन्त्रुप भां देवाः प्राभूवञ्ज्योयान्भविष्यामीति तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥८॥इति
द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

तदाहुर्यत्पूर्वस्यामाहुत्याः हुतायामधाग्रिस्तनुगच्छेत्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यं प्रतिवेशः
शकलं विन्देत्तमभ्यस्यामिजुहुयाद्वारौ दारावग्रिरिति वदन्दारौ दारौ ह्येवाग्रिर्यजु अस्य हृदयं
व्येव लिखेद्विरण्यमभिजुहुयादग्रेवा एतद्रेतो यद्विरण्यं यु उ वै पुत्रः सु पिता युः पिता स
पुत्रस्तस्माद्विरण्यमभिजुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥९॥

तदाहुर्यस्याहवनीय उद्धृतः पुराग्रिहोत्रादनुगच्छेत्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति गार्हपत्यादेवैनं
प्राञ्चमुद्दृत्योपसमाधायाग्रिहोत्रं जुहुयात्स यद्यपि शतमेव कृत्वः पुनः पुनरुद्धृतोऽनुगच्छेद्वारा-
पत्यादेवैनं प्राञ्चमुद्दृत्योपसमाधायाग्रिहोत्रं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म॥१०॥

तदाहुर्यस्य गार्हपत्योऽनुगच्छेत्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तरः हैक उल्मुकादेव निर्मन्थन्ति
यतो वै पुरुषस्यान्ततो नश्यति ततो वै स तस्य प्रायश्चित्तिमिच्छत इति वदन्तस्तदु तथा न
कुर्यादुल्मुकः ह वैवादाय चरेयुरुल्मुकस्य वा वद्रश्चमित्यमेव कुर्यादुल्मुकादङ्गारमादाय
तमरण्योरभिविमशीयादुप ह तं काममाप्नोति यु उल्मुकमृथ्यु उपो तु योऽरण्योरेतदेव तत्र
कर्म॥११॥

तदाहुर्यस्याग्रावग्रिमभ्युद्धरेयुः किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरितीश्वरौ वा एतौ सम्पद्याशान्तौ। यजमानस्य प्रजां च पशुंश्च निर्दहतस्तदभिमन्त्रयेत् समिते^१ सङ्कल्पेथाऽ संप्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ। इष्मूर्जमधिभिसंवसानौ॥ सं वां मनाःसि सं ब्रता समु चित्तान्याकरम् अग्ने पुरीष्वाधिषा भवत्वन्न इष्मूर्ज यजमानाय धेहीति शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदति यजमानस्य प्रजायै पशूनामहिःसायै यद्यु अस्य हृदयं व्येव लिखेदग्रये इग्रिमते^२ इष्टाकपालं पुरोळासं निविष्टस्यावृत्समदशा सामिधेनीरनुब्रूयाद्वात्रभ्रावाज्यभागौ विराजौ संयोज्ये अथैते याज्यानु वाक्ये अग्निनाग्निः समिध्यते कविगृहपतिर्युवा। हव्यवाल्जुह्वास्य इत्यथ याज्या त्वश्वाग्रे अग्निना विप्रो विप्रेण सन्त्सता। सखा सख्या समिध्यस इति शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदति यजमानस्य प्रजायै पशूनामहिःसाया एतदेव तत्र कर्म॥४॥

तदाहुर्यस्याहवनीयेऽननुगते गार्हपत्योऽनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तः हैके तत एव प्राञ्छमुद्धरन्ति प्राणा वा अग्रयः प्राणनेवास्मा एतदुद्धराम इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्राचो न्वा अथं यजमानस्य प्राणान्प्रारौत्सीन्मरिष्यत्यर्थं यजमान इतीश्वरो ह तथैव स्यात्॥५॥

अथ हैके प्रत्यक्षमाहरन्ति प्राणोदानाविमाविति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्स्वर्यं वा एतद्घदग्रिहोत्रं यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रतिन्वा अयं^३ स्वगाल्लोकादवारुक्षान्नास्येदः स्वार्थमिव भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्॥६॥

अथ हैके^४न्यं गार्हपत्यं मन्थन्ति तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयादग्रेवा अयमधि द्विषन्तं भ्रातृव्यमजीजनत क्षिप्रेऽस्य द्विषन्भ्रातृव्यो जनिष्यते प्रियतमः रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्॥७॥

अथ हैकेऽनुगमव्यान्वं मन्थन्ति तस्याशां नेयादपि यत्परिशिष्टमभूतदजीजसत नास्य दायादश्न परिशेष्यत इतींधरो ह तथैव स्यादित्थमेव कुर्यादरण्योरग्री समारोह्योदङ्कुदवसाय निर्मथ्य जुङ्लद्वसेत्तथा ह न काञ्चनं परिचक्षां करोति नवावसानं उ अस्याभितो रात्रः हुतं भवति॥८॥

अथ प्रातर्भस्मान्युद्धत्य गोमयेनोपलिप्यारण्योरेवाग्री^३ समारोह्य प्रत्यवस्यति मथित्वा गार्हपत्यमुद्धत्याहवनीयमाहत्यान्वाहार्यपचनमय्ये पथिकृतेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निविष्टस्यावृत्ता एव सप्तदशं सामिधेनीरनुब्रूयाद्वात्रञ्जावाज्यभागौ विराजौ संयाज्ये अर्थते याज्यानुवाक्ये वेत्था हि वेधो अध्वनः पथश्च देवाङ्गासा । अग्रे यज्ञेषु सुक्रतवित्यथं याज्या देवानामपि पन्थामगन्मयच्छ्रुक्वाम तदनुप्रवोहुम् । अग्निर्विद्वान्त्स यजात्सेदु होतासो अध्वरान्त्स ऋतुन्कल्पयातीत्यग्निवै पथिकृत्पथामपिनेता स एवैनं यज्ञपथमपिनयत्येतदेव तत्र कर्म॥९॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

तदाहुर्यस्याग्रयः सःसुज्येरन्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स यदि परस्ताद्वन्नभीयात्तद्विद्यात्परस्तान्मा शुक्रमागत्रूप मां देवाः प्राभूवज्ञेयान्भविष्यामीति यद्यु अस्य हृदयं व्येव लिखेदग्रये विविचयेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निविष्टस्यावृत्ता एव सप्तदशं सामिधेनीरनुब्रूयाद्वात्रञ्जावाज्यभागौ विराजौ संयाज्ये अर्थते याज्यानुवाक्ये विते विष्वगवातजूतासो अग्रे भासासः शुचे शुचयश्चरन्ति । तुविप्रक्षासो दिव्या नवावा वना वनन्ति धृषता रुजन्त इत्यथं याज्या त्वामग्रे मानुषीरीडते

विशो होत्राविदं विविचिः रत्नधातमम् । गुहा सन्तःसुभग विश्वदर्शतं तुविष्वणसः सुधजे घृतश्रियमित्यथो ह यो द्विषतो भ्रातृव्याद्वयाविवृत्सेत तत्काम एत्या यजेत वि हैवास्माद्वर्तते एतदेव तत्र कर्म॥१॥

यद्वयमितो दहन्त्र भीयात्तद्विद्यादभि द्विषत्तं भ्रातृव्यं भविष्यामि श्रेयान्भविष्यामीति यद्यु अस्य हृदयं व्येव लिखेदग्रये संवर्गायाष्टाकपालं पुरोळाशं निर्विपेत्स्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयाद्वात्रप्रावाज्यभागौ विराजौ संयाज्ये अर्थैते याज्यानुवाकये परस्या अधि संवतोऽवराँ॒र अभ्यातर । यत्राहमस्मि ताँ॒र अवेत्यथ याज्या मा नो अस्मिन्महाधने परावार्भरभृद्यथा । संवर्गः सः रयिं जयेत्यथो ह यो द्विषतो भ्रातृव्यात्संविवृक्षेत तत्काम एत्या यजेत सः हैवास्माद्वङ्गः एतदेव तत्र कर्म॥२॥

तदाहुर्यस्य वैद्युतो दहेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विद्यादुपरिष्ठान्मा शुक्रमगन्त्रुप मां देवाः प्राभूवज्ञ्वल्यान्भविष्यामीति यद्यु अस्य हृदयं व्येव लिखेदग्रयेऽसुमतेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निर्विपेत्स्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयाद्वात्रप्रावाज्यभागौ विराजौ संयाज्ये अर्थैते याज्यानुवाकये अप्स्वये सधिष्ठव सौषधीनुरुद्धयसे । गर्भे संजायसे पुनरित्यथ याज्या गर्भे अस्योषधीनां गर्भे वनस्पतीनाम् । गर्भे विश्वस्य भूतस्याग्रे गर्भे अपामसीति शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदति यजमानस्य प्रजायै पशूनामहिंशसाया एतदेव तत्र कर्म॥३॥

तदाहुर्यस्याग्रयोऽपेष्ठैरग्निभिः सःसूज्येरन्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्यग्रये शुचयेऽष्टाकपालं पुरोळाशं निर्विपेत्स्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयाद्वात्रप्रावाज्यभागौ विराजौ संयाज्ये अर्थैते याज्यानुवाकये अग्निः शुचिब्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुची रोचत आहुत इत्य-

थ याज्योदग्रे शुचयस्तुव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतीऽष्ट्वर्चय इति शान्तिमेवाभ्यामेतद्बदति
यजभानस्य प्रजायै पशूनामहिःसाया एतदेव तत्र कर्म॥४॥

तदाहुर्यस्याहवनीयमनुद्भूतमादित्योऽभ्यस्तमियात्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रशमयो
विश्वे देवास्तेऽस्मादपप्रयन्ति तदस्मै व्यृध्यते^१ यस्मादेवा अप प्रयन्ति तामनु व्यृद्धिं यश्व वेद
यश्च न ता उभावाहतुरनुद्भूतमस्याभ्यस्तमगादिति तत्रेत्थं कुर्याद्विरितः हिरण्यं दर्भे प्रबध्य
पश्चाद्वत्तर्वै ब्रूयात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपत्यहर्वा एष^२ तदद्वौ रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः
पवयत्येवैनं तदथेधममादीप्य प्राज्ञवः हर्तर्वै ब्रूयाद्वाहण आर्षेय उद्धरेद्वाहणो वा आर्षेयः सर्वा
देवताः सर्वाभिरेवैनं तदेवताभिः समर्थयति तमुपसमाधाय प्रतिपरेत्य गार्हपत्य
आज्यमधिश्रित्योद्वास्योत्पूयावेक्ष्य चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य प्राङ्
द्वुदाद्रवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति
स यथा ब्राह्मणमावसथवासिनं कुर्वद्य यन्तमुक्षवेहृतोपमन्त्रयेतैव मेवैतद्विश्वान्देवानुपमन्त्रयते
जानन्ति हैनमावर्तन्त एतदेव तत्र कर्म॥५॥

तदाहुर्यस्याहवनीयमनुद्भूतमादित्योऽभ्युदिवात्कं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रशमयो
विश्वे देवास्तेऽस्मादूषिवाऽसोऽपप्रयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्मादेवा अपप्रयन्ति तामनुव्यृद्धिं
यश्व वेद यश्व न ता उभावाहतुरनुद्भूतमस्याभ्युदगादिति तत्रेत्थं कुर्याद्रजतः हिरण्यं दर्भे प्रबध्य
पुरस्ताद्वत्तर्वै ब्रूयात्तज्ञन्द्रमसो रूपं क्रियते रात्रिर्वै चन्द्रमास्तद्रात्रे रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः
पवयत्येवैनं तदथेधममादीप्यान्वशः हर्तर्वै ब्रूयाद्वाहण आर्षेय उद्धरेद्वाहणो वा आर्षेयः सर्वा

1. See Notes

2. एतदद्वौ TE

3. उक्षाक्षिहता TE, See Notes

देवताः स वाभिरे वै नं तदेवताभिः समर्धयति तमुपसमाधाय प्रतिपरेत्य गाहैपत्य आज्यमधिश्रित्योद्घास्योत्पूयावेक्ष्य यथागृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्ण प्राङ्गुदाद्रवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति सोऽसावेव बन्धुत्र्ण ह वै तत्र काचनार्तिर्त्रिरिटिर्भवति यत्रैषा प्रायशित्तिः क्रियत एतदेव तत्र कर्म॥६॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥

अष्टमोऽध्याय

प्रथमं द्वाह्याणम्

सोमो वै राजा प्रजापतिस्तस्यैतास्तन्वो या एता देवता या एता आहुतीर्जुहोति स यद्यज्ञस्याच्छेद्यान्तत्प्रति देवतां मन्येत तामनुसमीक्ष्य जुहुयाद्यदि दीक्षोपसत्स्वाहवनीये यदि प्रसुत आश्रीधे वि वा एतद्यज्ञस्य पर्व स्वरूपे यद्यध्वलति सा यैव तर्हि तत्र देवता भवति तत्यैवैतदेवतया यज्ञं भिषण्यति तया देवतया यज्ञं प्रतिसन्दधाति॥१॥

स यद्येनं मनसाभिध्यातो यज्ञो नोपनमेत्परमेष्ठिने स्वाहेति जुहुयात्परमेष्ठी हि स तर्हि भूवत्युप पाप्मानःहत उपैनं यज्ञो नमति॥२॥

अथ यद्येनं वाचाऽभिव्याहतो यज्ञो नोपनमेत्प्रजापतये स्वाहेति जुहुयात्प्रजापतिर्हि स तर्हि भूवत्युप पाप्मानःहत उपैनं यज्ञो नमति॥३॥

अथ यस्य राजानमच्छेद्या नाहरन्त एयुरन्धसे स्वाहेति जुहुयाद्यन्थो हि स तर्हि भूवत्युप पाप्मानःहत उपैनं यज्ञो नमति॥४॥

अथ यदि सातः किञ्चिदापद्येत् सवित्रे स्वाहेति जुहुयात्सविता हि स तर्हि भूवत्युप पाप्मानःहत उपैनं यज्ञो नमति॥५॥

अथ यदि दीक्षासु किञ्चिदापद्येत् विश्वकर्मणे स्वाहेति जुहुयाद्विश्वकर्मा हि स तर्हि भूवत्युप पाप्मानःहत उपैनं यज्ञो नमति॥६॥

अथ यदि सोमक्रयणां किञ्चिदापद्येत् पूष्णे स्वाहेति जुहुयात्पूषा हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥७॥

अथ यदि क्रव्यायोपोत्थितः किञ्चिदापद्येतन्द्राय च मरुद्वयश्च स्वाहेति जुहुयादिन्द्रश्च हि स तर्हि मरुतश्च भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥८॥

अथ यदि पण्यमानः किञ्चिदापद्येतासुराय स्वाहेति जुहुयादसुरो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥९॥

अथ यदि क्रीतः किञ्चिदापद्येत् भित्राय स्वाहेति जुहुयान्मित्रो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१०॥

अथ यद्यूरावासन्नः किञ्चिदापद्येत् विष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुर्हि स तर्हि शिपिविष्टो भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति ॥११॥

अथ यदि पर्युद्ग्रामाणः किञ्चिदापद्येत् विष्णवे नरन्धिषाय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुर्हि स तर्हि नरन्धिषो भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१२॥

अथ यद्यागतः किञ्चिदापद्येत् सोमाय स्वाहेति जुहुयात्सोमो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१३॥

अथ यद्यासन्द्यामासन्नः किञ्चिदापद्येत्^१ वरुणाय स्वाहेति जुहुयादग्निर्हि स तर्हि भवत्युपपाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१४॥

अथ यद्याग्नीध्रगतः किञ्चिदापद्येताग्न्ये स्वाहेति जुहुयादग्निर्हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१५॥

१. आपद्यते MD

अथ यदि हविद्धनिगतः किञ्चिदापद्येतेन्द्राय स्वाहेति जुहुयादिन्द्रो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१६॥

अथ यद्युपावक्षियमाणः किञ्चिदापद्येताथवणे स्वाहेति जुहुयादथर्वा हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१७॥

अथ यद्या शुषु न्युसः किञ्चिदापद्येत विशेष्यो देवेभ्यः स्वाहेति जुहुयाद्विश्वे हि स तर्हि देवा भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१८॥

अथ यद्याप्याव्यमानः किञ्चिदापद्येत विष्णव आप्रीतपाय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुर्हि स तद्याप्रीतपा भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥१९॥

अथ यद्यभिष्यमाणः किञ्चिदापद्येत यमाय स्वाहेति जुहुयाद्यमो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२०॥

अथ यदि संभ्रियमाणः किञ्चिदापद्येत विष्णवे स्वाहेति जुहुयाद्विष्णु हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२१॥

अथ यदि पूयमानः किञ्चिदापद्येत वायवे स्वाहेति जुहुयाद्वायुर्हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२२॥

अथ यदि पूतः किञ्चिदापद्येत शुक्राय स्वाहेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२३॥

अथ यदि क्षीरश्रीः किञ्चिदापद्येत शुक्राय स्वाहेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भवत्युप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२४॥

अथ यदि सरुश्रीः किञ्चिदापद्येत मन्थिने स्वाहेति जुहुयान्मन्थी हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२५॥

अथ यदि चमसेष्ट्रीतः किञ्चिदापद्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति जुहुयाद्विश्वे हि स तर्हि देवा भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२६॥

अथ यदि होमायोद्यतः किञ्चिदापद्येतासवे स्वाहेति जुहुयाद्वसुर्हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२७॥

अथ यदि हूयमानः किञ्चिदापद्येत रुद्राय स्वाहेति जुहुयाद्वद्वो हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२८॥

अथ यद्यभ्यावृतः किञ्चिदापद्येत वाताय स्वाहेति जुहुयाद्वातो हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥२९॥

अथ यदि प्रतिष्ठातः किञ्चिदापद्येत नृचक्षसे स्वाहेति जुहुयानृचक्षा स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥३०॥

अथ यदि भक्ष्यमाणः किञ्चिदापद्येत भक्षाय स्वाहेति जुहुयाद्वक्षो हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥३१॥

अथ यदि नाराशःसेषु सत्रः किञ्चिदापद्येत पितृभ्यो नाराशःसेभ्यः स्वाहेति जुहुयात्पितृरो हि स तर्हि नाराशःसा भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥३२॥

अथ यद्यवभृथायोद्यतः किञ्चिदापद्येत सिन्धवे स्वाहेति जुहुयात्सिन्धुर्हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः हत उपैनं यज्ञो नमति॥३३॥

अथ यद्यभ्यवह्नियमाणः किञ्चिदापद्येत् समुद्राय स्वाहेति जुहुयात्समुद्रो हि स तर्हि भवत्यप पाप्यानं हत उपैनं यज्ञो नमति॥३४॥

अथ यदि प्रप्लुतः किञ्चिदापद्येत् सलिलाय स्वाहेति जुहुयात्सलिलो हि स तर्हि भवत्यप पाप्यानं हत उपैनं यज्ञो नमति॥३५॥

ता वा एताश्तुस्त्रिःशद्व्याहृतयोऽ भवन्ति त्रयस्त्रिःशद्वै देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिःश एतदु सर्वैर्देवैर्यज्ञं भिषज्यति सर्वैर्देवैर्यज्ञं प्रतिसन्धाति ता ब्रह्मैव जुहुयान्नाब्रह्मा ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणत आस्ते ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो गोपायति यदि तु ब्रह्मा न विद्यादपि य एव कक्ष विद्यात्स जुहुयाद्ब्रह्माणं त्वामन्त्र्य ब्रह्मणाऽतिसृष्टस्तासां वा एतासां व्याहृतीनां बन्धुता वसिष्ठो ह विराजं विदांचकार ताऽ हेन्द्रोऽभिदध्यौ॥३६॥

स होवाच ऋषे विराजः ह वै वेत्थ तां मे भ्रूहीति स होवाच किं मम ततः स्यादिति सर्वस्य च ते यज्ञस्य ग्रायश्चित्तिं ब्रूयाऽ रूपं च त्वा दशयेयेति स होवाच यज्ञं मे सर्वस्य यज्ञस्य ग्रायश्चित्तिं ब्रूयाः किमु स स्याद्यं त्वं रूपं दशयेथा इति जीवस्वर्ग एवास्माल्लोकात्प्रेयादिति ततो हैतामृषिरिन्द्राय विराजमुवाचेऽ वै विराळिति तस्माद्योऽस्यै भूयिष्ठं लभते स एव श्रेष्ठो भवत्यथ हैतामिन्द्र ऋषये ग्रायश्चित्तिमुवाचाग्निहोत्रादग्ने आ महत उक्थात्ता ह स्मैताः पुरा व्याहृतीवसिष्ठा एव विदुस्तस्माद्द स्म पुरा वासिष्ठ एव ब्रह्मा भवति यतस्त्वेना अव्येतर्हि य एव कक्षाधीते ततोऽप्येतर्हि यु एव कक्ष ब्रह्मा भवति स ह वै ब्रह्मा भवितुमर्हति स वा ब्रह्मनित्यामन्त्रितः प्रतिशृणुयाद्य एवमेता व्याहृतीर्वेद॥३७॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्।

॥ इति अष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः

प्रथमं ऋग्याणम्

तदाहुयदिष्व दीर्घसत्त्वग्रिहोत्रं जुहुत्प्रवसन्नियेत जुहुयुरस्माइ नाइ इति तद्दैके होतव्यं मन्यन्त
आगन्तोरिति तदु तथा न कुर्यादितस्थानो वा एष तस्मै यदेनश्च शवदह्याया इव जुहुयुर्जाय वा
एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनममृष्यमाणस्तृप्तः सचते॥१॥

अथ हैक आहुरेवमेवान्वाहिता आहुयमानाः शयीरन्तिति तदु तथा न कुर्यादितस्थानो वा एष
तस्मै यदेनश्च शवदह्याया इवेन्धीरन्यज्ञाय वा एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनममृष्यमाणस्तृप्तः
सचते॥२॥

अथ हैकेरण्योरग्नी समारोह्य निदधति तमाहते निर्मन्थन्ति तदु तथा न कुर्यादितस्थानो वा एष
तस्मै यदेनश्च शवदह्याया इव निर्मन्थेयुर्जाय वा एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनममृष्यमाणस्तृप्तः
सचते॥३॥

इत्थमेव कुर्यान्तिवान्यवत्सामेष्व ब्रूयात्तस्यै पयसा जुहुयादार्तं वा एतत्पयो यन्त्रिवान्यवत्साया
आत्मेतदग्रिहोत्रं यन्मृतस्य तदार्तेनैव तदार्तं निष्कृत्य श्रेयान्भवति॥४॥

तदप्युपमाऽस्ति यद्दौर्थी मृदितौ समागच्छेताऽस्यादेवान्यतरः स्युदायेति॥५॥

तस्य वा एतस्याग्रिहोत्रस्योपचारः प्राचीनावीती दोहयति यज्ञोपवीती वै देवेभ्यो दोहयत्यथैवं
पितृणाम्॥६॥

नाङ्गारेष्वधिश्रयति यद्वाङ्गारेष्वधिश्रयेदेवत्रा कुर्याद्वाहपत्यादुष्णं भूस्म दक्षिणा निरुद्धा
तस्मिन्नेनदधिश्रयति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥७॥

नावज्योतयति नापः प्रत्यानयति यद्वावज्योतयेद्यदपः^३ प्रत्यानयेदेवत्रा कुर्यात्रि त्रिः प्रतिष्ठापः
हरति यत्रिः प्रतिष्ठापः हरेदेवत्रा कुर्यात्सकृदेव निकर्षन्हरति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥८॥

नोन्नेष्वामीत्याह न चतुरुत्रयति यद्वान्नेष्वामीति ब्रूयाद्यच्चतुरुत्रयेदेवत्रा कुर्यात्सकृदेव तूष्णीं
न्यकपर्यस्यति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥९॥

नोपरिष्टात्समिधमभ्यस्य हरति यद्वोपरिष्टात्समिधमभ्यस्य हरेदेवत्रा कुर्यादधस्तादुपास्य हरति
पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥१०॥

नोत्तरेण गार्हपत्यमेति यद्वोत्तरेण गार्हपत्यमियादेवत्रा कुर्याद्वक्षिणेन गार्हपत्यमेति पितृदेवत्यमेवै-
नत्तत्करोति॥११॥

अथ यान्यमून्युदी चीनाग्राणि तृणानि भवन्ति दक्षिणाग्राणि तानि करोति पितृदेवत्यमेवैन-
तत्करोत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाये सब्यं जान्वाच्य सकृदेव तूष्णीं न्यकपर्यस्यति
पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति नोदिङ्गयति नोपमृष्टेन प्राश्राति नोदुक्षति पितृदेवत्यमेवैन-
तत्करोति॥१२॥

तदाहुयदिष दीर्घसञ्चयग्रिहोत्रं जुहत्प्रवसन्प्रयेत कथमेनपग्रिभिः कुर्यारिति तत्र हैकेऽदग्ध्वाहरन्ति
तमाहतमग्रिभिः संग्रापयन्ति तदु तथा न कुर्याद्यथान्यस्यां योनौ रेतः सिंकं तदन्यस्यां

प्रजिजनयिषेत्तादृक्कदस्थीन्येतान्याहत्य कृष्णाजिने न्युप्य पुरुषविधिं विधायोणाभिः
प्रच्छाद्यान्येनाभिधार्य तमग्रिभिः समुपोषेत्तदेनः स्वाद्योनेः प्रजनयतीति॥१३॥

तः हैके ग्रामग्रिना दहन्ति तदु तथा न् कुर्यादिष वै विश्वात्क्रव्यादग्रिः स् हैनमीश्वरः सुपुत्रः
सुपशुर् सुमत्तोः॥१४॥

अथ हैके प्रदव्येन दहन्ति तदु तथा न् कुर्यादिष वा अशान्तोऽग्रिः स् हैनमीश्वरः सुपुत्रः सुपशुं
प्रदग्धोः॥१५॥

अथ हैके उल्मुकेन^३ दहन्ति तदु तथा न् कुर्यादिष वै रुद्रियोऽग्रिः स् हैनमीश्वरः सुपुत्रः
सुपशुमभिमन्तोः॥१६॥

अथ हैके^४न्तरेणाग्रीश्विं चित्वा तमग्रिभिः समुपोषन्त्येतद्वै यजमानस्यायतनं यदन्तरेणाग्रीनिति
तदु तथा न् कुर्याद्यो हैनं तत्र द्वौ अयं ग्रामस्याशसनमजीजनत क्षिप्रेऽस्याशसनं
जनिष्यते प्रियतमः रोत्स्यतीतीश्वरोऽहं तथैव स्यात्॥१७॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथ ह स्माह नाको मौद्रल्यो मरिष्यन्तं चेद्यजमानं मन्येत^५ यत्रैवास्मा आशमनं जोषितः
स्यात्तदरण्योरग्री समारोह्यत्रिमूर्ध्य जुहूद्वसेत्सु युदाऽस्माल्लोकाद्यजमानः प्रेयात्॥१॥

अथैनमन्तरेणाग्रीश्विं चित्वा तमग्रिभिः समुपोषेदिति तदु तथा न् कुर्यादितस्थानो वा एष

३. उल्मुकेन MD

४. See Notes on XIV 7-1-4

५. यजमानं मन्ये तत्रैव TE (Alternative readings)

तस्मै यदेनः शवदह्याया इव जुहुयुर्ज्ञाय वा एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनम् मृद्धमाणस्तुप्प्रः
सचते ॥२॥

इत्थमेव कुर्यात्तिस एव स्थालीरेष्टवै ब्रूयात्तासु गोमयानि च शुम्बलानि चावधाय नाना त्रिष्वग्निषु
प्रवृज्याते ये ततः सन्तापादग्र्यो जायेरंस्तैरेन दहेयुस्तथा ह तैरेव दग्धो भवति नो प्रत्यक्षमिव ॥३॥

तस्माद्येतदृषिणाभ्यनूकं यो अग्निरग्नेध्यजायत शोकात्पृथिव्या उत वा दिवस्परि । येन प्रजा
विश्रुकर्मा जजान तमग्रे हेऽः परि ते वृण्कित्वति यथर्कथा ब्राह्मणम् ॥४॥

अथैनं विपुरीषं कृत्वाऽस्यां पुरीषं प्रतिष्ठापयति पुरीषं वा इयं तत्पुरीष एवैतत्पुरीषं दधाति या
ह वा अस्वैषा वृक्ला सपुरीषा तस्यैह विदधायै सृगालः संभवति नेत्सृगालः संभवदिति तदु
तथा न कुर्यात्क्षोधुका हास्य प्रजा भवति तमन्तरतः प्रक्षाल्याज्येनान्वनकि भेष्यमेवैनं
तत्करोति ॥५॥

अथास्य सप्तसु ग्राणायतनेषु सप्त हिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति ज्योतिर्वा अमृतः हिरण्यं ज्योति-
रेवास्मिंस्तुदमृतं दधाति ॥६॥

अथैनमन्तरेणाग्रीष्मिति चित्वा कृष्णाजिनमृतरलोम प्राचीनग्रीवं प्रस्तीर्य तस्मिन्नेनमुत्तानं निषाद्य
जुहूं घृतेन पूर्णं दक्षिणे पाणावादधाति सव्य उपभूतमुरसि धूवां मुखेऽग्निहोत्रहवर्णी नासिकयोः
स्तुवौ कर्णयोः प्राशित्रहरणे शीर्षश्वमसं प्रणीताप्रणायनं पार्श्वयोः शूर्पे उदरे पात्रीः समवत्तधानीं
पृष्ठदाज्यवतीः शिश्नस्यान्ते शम्यामाण्डयोरन्तरे वृषास्वावन्वगुलूखलं च मुसलं चान्तरेणोरुं
अन्यानि यज्ञपात्राणि दक्षिणे पाणौ स्प्यम् ॥७॥

सु एष यज्ञायुधी यजमानो यथा विभ्यदामोषमतीयादेवमेव योऽस्य स्वर्गोऽलोको जितो भवति तमभ्यत्येति तमेते सन्ताप्या अग्रयो यथा पुत्राः पितॄं प्रोचुषमागतरँ शिवमुपस्थृशन्त्येवः शिवः हैवैनमुपस्थृशन्ति प्र हैवैनं कल्पयन्ति॥८॥

तं यदि गार्हपत्यः पूर्वः प्राप्यात्तद्विद्यात्प्रतिष्ठ एनमग्निः पूर्वः प्राप्तप्रतिष्ठास्यति प्रत्येव तेऽस्मिल्लोके स्थास्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति॥९॥

अथ यद्याहवनीयस्तद्विद्यान्मुख्य एनमग्निः पूर्वः प्रापन्मुखतो लोकानजैषीन्मुखमेव तेऽस्मिल्लोके भविष्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति॥१०॥

अथ यद्यन्वाहार्यपचनस्तद्विद्यादन्नाद एनमग्निः पूर्वः प्रापदन्नमत्स्यत्यन्नमेव तेऽस्मिल्लोकेऽत्स्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति॥११॥

अथ यदि सर्वे सकृत्तद्विद्यात्कल्याणं लोकमजैषीदित्येतान्यस्मिन्वज्ञानानि॥१२॥

तां वा एतां यजमानात्माहुतिमन्ततो जुहोति स योऽस्य स्वर्गो लोको जितो भवति तत् आहुतिमयोऽमृतः संभवति॥१३॥

अथ यान्यश्ममयानि च मृन्मयानि च भवन्ति तानि ब्राह्मणाय दद्याच्छब्दोद्भवम् ह तं मन्यन्ते यस्तानि प्रतिगृह्णात्यप एवैनान्यभ्यवहरेयुरापो वा अस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनमप्स्वेव प्रतिष्ठापयति॥१४॥

अथैतामाहुतिं जुहोति पुत्रो वा भ्राता वा यो वान्यो ब्राह्मणः स्यादस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं
जायतां पुनः । असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेत्यनपेक्षमेत्याप उपस्थृशन्ति ॥१५॥ इति द्वितीयं
ब्राह्मणम् ॥

॥ इति नवमोऽध्यायः ॥

॥ इति मध्यमकाण्डं समाप्तम् ॥

अश्वमेधकाण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

ब्रह्मौदनं पचति रेत एव तद्दत्ते यदाज्यमुच्छिष्यते तेन रशनामभ्यज्यादत्ते तेजो वा आज्यं प्राजापत्योऽश्वः प्रजापतिमेव तेजसा समर्धयत्यपूतो वा एषोऽमेध्यो यदश्वः॥१॥

दर्भम् यीः रशना भवति पवित्रं वै दर्भः पुनात्येवैनं पूतमेवैनं मेध्यमालभरते॥२॥

अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्तुसुवर्णः हिरण्यमभवद्यात्सुवर्णः हिरण्यं ददात्यश्वमेव रेतसा समर्धयति॥३॥

प्रजापतिर्यक्षमसृजत तस्य महिमाऽपक्रामत्स महत्त्विजः प्राविशतं महत्त्विगिर्मरन्वैच्छतं महत्त्विगिर्मरन्विन्दद्यन्महत्त्विजो ब्रह्मौदनं प्राशनन्ति महिमानमेव तद्यज्ञस्य यजमानोऽवरुन्धे ब्रह्मौदने सुवर्णः हिरण्यं ददाति रेतो वा ओदनो रेतो^१ हिरण्यः रेतसैवास्मिंस्तद्रेतो दधाति शतमानं भवति शतायुवै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्पन्धते चतुष्यीरपो वसतीवरीर्मध्यमायाङ्गे गृह्णाति ता दिग्भ्यः समाहता भवन्ति दिक्षु वा अन्नमन्नमापोऽन्नेनैवास्मा अन्नम् वरुन्धे॥४॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

व्युद्धमु वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामगृण्णत्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृष्टै द्वादशारंभिर्वति द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरमेव यज्ञमाप्नोति॥१॥

तदाहुद्वादशारक्षी रशना कार्या ३ त्रयोदशारक्षी ३ रीत्युषभो वा एष ऋतुनां यत्संवत्सरस्तस्य
त्रयोदशो मासो विष्टपमृष्टम् एष यज्ञानां यदश्वमेधो यथा वा ऋषभस्य विष्टपमेवमेतस्य विष्टपं
त्रयोदशमरक्षिः रशनायामुपादध्यातद्यथा ऋषभस्य विष्टपः संश्क्रियते तादृकृतः॥२॥

अभिधा असीति तस्मादश्वमेधयाजी सर्वा दिशोऽभिजयति भूवनमसीति भूवनं तज्जयति यन्तासि
धर्त्तेति यन्तारमेवैनं धर्त्तरं करोति संत्वमग्निं वैश्वानरमित्यग्निमेवैनं वैश्वानरं गमयति सप्रयसं
गच्छेति प्रज्यैवैनं पशुभिः प्रथयति स्वाहाकृतं इति वषट्कार एवास्यैष स्वगा त्वा देवेभ्य इति
देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति प्रजापतय इति प्राजापत्योऽश्वः स्वयैवैनं देवतया समर्धयति॥३॥

ईश्वरो वा एष आन्तिमात्मोर्यो ब्रह्मणे देवेभ्योऽप्रतिप्रोच्याश्वं बध्नाति ब्रह्मनश्वं भन्त्स्यामि देवेभ्यः
प्रजापतये तेन राध्यासमिति ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मण एवैनं प्रतिप्रोच्य बध्नाति नार्तिमाच्छति तं
बध्नान देवेभ्यः प्रजापतये तेन राधुहीति ब्रह्मा प्रसौति स्वयैवैनं देवतया समर्धयत्यथ प्रोक्षत्यसावेव
बन्धुः॥४॥

स प्रोक्षति प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति प्रजापतिवै देवानां वीर्यवत्तमो वीर्यमेवास्मिन्दधाति
तस्मादश्वः पशूनां वीर्यवत्तम इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीतीन्द्राग्री वै देवानामोजस्वितमा ओज
एवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनामोजस्वितमो वायवे त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति वायुवै देवानामाशिष्ठो
जवमेवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनामाशिष्ठो विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति विश्वे वै
देवा देवानां यशस्वितमा यश एवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः सर्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति॥५॥

तदाहुर्यंत्राजापत्त्वोऽश्वोऽथ कथाप्यन्याभ्यो देवताभ्यः प्रोज्ञातीति सर्वा वै देवता अश्वमेधेऽन्वायत्ता यदाह सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुहूं प्रोक्षामीति सर्वा एवास्मिन्देवताः अन्वायायातयति तस्मादश्वमेधे सर्वा देवता अन्वायत्ताः पाप्मा वा एतं भ्रातृव्य ईप्सति योऽश्वमेधेन यजते वज्रोऽश्वः परो मर्तः परःश्वेति श्वानं चतुरक्षरं हत्वा॑धस्यदमश्वस्योषप्लावयति वज्रेणैवैनप्रक्रामति नैनं पाप्मा भ्रातृव्य आप्रोति॥६॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देदेवमेतत्पशोस्कन्दति यन्निकमनालभ्यमुत्सुजन्ति यत्स्तोकीया जुहोति सर्वहुतमेवैनं जुहोत्यस्कन्दायास्कन्दः हि तद्यद्दुतस्य स्कन्दति सहस्रं जुहोति सहस्रसमितो वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥१॥

तदाहुर्यन्मिता जुहुयात्परिमितप्रवरुन्धीतेत्यमिता जुहोत्यपरिमितस्यैवावरुद्धा उवाच ह प्रजापतिस्तोकीयासु वा अहमश्वमेधः सऽस्थापयामितेन सऽस्थितेनैवात ऊर्ध्वं चरामीति॥२॥

अग्रये स्वाहेत्यग्रय एवैनं जुहोति सोमाय स्वाहेति सोमायैवैनं जुहोत्यपां मोदाय स्वाहेत्यद्य एवैनं जुहोति सवित्रे स्वाहेति सवित्रे एवैनं जुहोति वायवे स्वाहेति वायव एवैनं जुहोति विष्णवे स्वाहेति विष्णव एवैनं जुहोतीन्द्राय स्वाहेतीन्द्रायैवैनं जुहोति बृहस्पतये स्वाहेति बृहस्पतय एवैनं जुहोति मित्राय स्वाहेति मित्रायैवैनं जुहोति वरुणाय स्वाहेति वरुणायैवैनं जुहोत्येतावन्तो वै सर्वे देवास्तेभ्य एवैनं जुहोति पराचीजुहोति पराछित्र वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥३॥

ईश्वरो वा एष पराङ्ग्रदघोर्यः¹ पराचीराहुतीर्जुहोति पुनरावत्तिऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठत्येताऽह
वाव स यज्ञस्य सञ्चित्यति मुवाचास्कन्दायास्कन्दरहि तद्यद्युतस्य स्कन्दति॥४॥

यथा वै हविषोऽद्युतस्य स्कन्देदेवमेतत्पशोस्मिन्दति यं प्रोक्षितमनालव्यमुत्सूजन्ति यद्बूपाणि
जुहोति सर्वद्युतमेवैनं जुहोत्यस्कन्दायास्कन्दरहि तद्यद्युतस्य स्कन्दति हिङ्काराय स्वाहा हिङ्कृताय
स्वाहेत्येतानि वा अश्वस्य रूपाणि तान्येवावरुन्धे॥५॥

तदाहुरनाहुतिर्वै रूपाणिनैता होतव्या इत्थथो खल्वाहुरत्र वाऽश्वमेधः सन्तिष्ठते यद्बूपाणि जुहोति
होतव्य एवेति बहिर्द्धा वा एतमायतनात्करोति भ्रातृव्यमस्मै जनयति
यस्यानायतनेऽन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति सावित्र्या एवेष्टे: पुरस्तादनुद्युत्य सकृदेव रूपाण्याहवनीये
जुहोत्यायतन एवाहुतीर्जुहोति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति यज्ञमुखे यज्ञमुखे जुहोति यज्ञस्य सन्तत्या
अव्यवच्छेदाय॥६॥

तदाहुर्यद्यज्ञमुखे यज्ञमुखे जुहुयात्पशुभिर्वृथ्येत पापीयान्तस्यात्सकृदेव होतव्या न पशुभिर्वृथ्यते
ने पापीयान्मवत्यष्टाचत्वारिंशतं जुहोत्यष्टाचत्वारिंशशदक्षरा जगती जागताः पश्वो जगत्यैवास्मै
पशुनवरुन्ध एकमातिरिक्तं जुहोति तस्मादेकः प्रजास्वर्दुकः॥७॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

प्रजापतिर श्वमेधमसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्गत्स दिशोऽनुप्राविशत्त देवाः

1. See Notes

प्रैषमैच्छंस्तमिष्टिभिरनुप्रायुज्ञत तमिष्टिभिरन्वैच्छंस्तमिष्टिभिरन्विन्दन्यदिष्टिभिर्यजतेऽश्वमेव
तन्मेध्यं यजमानोऽन्वच्छति॥ १ ॥

सावित्र्यो भवन्तीयं वै सविता यो वाऽस्यां विलयते^१ योऽन्यत्रैत्यस्यां वाव तमुविन्दन्ति न वा
इमां कश्चन तिर्यङ्ग्नोऽध्रोऽत्येतुमर्हते यत्सावित्र्यो भवन्त्यश्वस्यैवानुवित्यै॥ २ ॥

तदाहुः प्र वा एतदश्वो मीयते यत्पराङ्गेति न ह्येनं प्रत्यावर्तयन्तीति यत्सायं धृतीर्जुहोति क्षेमो वै
धृतिः क्षेमो रात्रिः क्षेमेणैवैनं दाधार तस्मात्सायं मनुष्याश्च पशवशक्षेम्या भवन्त्यथ यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
इच्छत्येवैनं तत्स्माद्विवा नष्ठैष एति यद्वेव सायं धृतीर्जुहोति प्रातरिष्टिभिर्यजते योगक्षेम मेव
तद्यजमानः कल्पयते तस्माद्वैतेन यज्ञेन यजन्ते कलशः प्रजानां योगक्षेमो भवति॥ ३ ॥ इति चतुर्थं
ब्राह्मणम्॥

पञ्चमं ब्राह्मणम्

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते यदा वै पुरुषः श्रियं गच्छति वीणाऽस्मै
वाद्यते ब्राह्मणौ वीणा गायिनौ संवत्सरं गायतः श्रियै वा एतद्वूपं यद्वीणा श्रियमेवास्मिंस्तद्वत्तः॥ १ ॥

तदाहुर्दुभौ ब्राह्मणौ गायेतामपास्मात्क्षत्रं क्रामेद्वाहणो वा एतद्वूपं यद्वाहणो न वै ब्रह्मणि क्षत्रः
रमत इति यदुभौ राजन्यावपास्माद्वाहवर्चसं क्रामेत्क्षत्रस्य वा एतद्वूपं यद्राजन्यो न वै क्षत्रे ब्रह्मवर्चसः
रमत इति ब्राह्मणोऽन्यो गायति राजन्योऽन्यो ब्रह्मा^१ वै ब्राह्मणः क्षत्रः राजन्यस्तदस्यब्रह्मणा च
क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति॥ २ ॥

तदाहुर्दुभौ दिवा गायेतां प्रभ्रश्शुकाऽस्माच्छ्रीः स्याद्वाहणो वा एतद्वूपं यदहर्यदा वै राजा कामयतेऽथ
ब्राह्मणं जिनाति पापीयांस्तु भवति यदुभौ नक्तमपास्माद्वाहवर्चसं क्रामेत्क्षत्रस्य वा एतद्वूपं यद्रात्रिन्म
वै क्षत्रे ब्रह्मवर्चसः रमत इति दिवा ब्राह्मणो गायति नक्तः राजन्यस्तथो हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण

१. निलयते MD

२. चतुर्थ MD

चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवतीत्यजतेत्यददादिति ब्राह्मणो गायतीष्टापूर्ते वै ब्राह्मणस्येष्टापूर्तेनै
वैनः समर्थयतीत्युध्यतेत्यमुः सङ्ग्रामभजयदिति राजन्यो युद्धं वै राजन्यस्य वीर्यं द्वीर्येणैवैनः
सः समर्थयति तिस्रोऽन्यो गाथा गायतितिस्रोऽन्यः षट् संपदान्ते षकृतवः संवत्सर ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रतितिष्ठति ताध्याःशतं ददाति शतायुवैं पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं
वीर्यमात्मात्मन्धते॥३॥इति पञ्चमं ब्राह्मणम्॥

षष्ठं ब्राह्मणम्

विभूमत्रिग्रभुः पित्रेतीर्थं वै माताऽसौ पिताऽध्यामेवैनं परिददात्यशोऽसि हयोऽसीति शास्त्येवैनं
तत्स्माच्छट्टाः प्रजा जायन्ते ऽत्पोऽसि मयोऽसीत्यत्येवैनं नयति तस्मादश्वः पशुनत्येति तस्मादश्वः
पशुनाः श्रीकृष्ण गच्छत्यवर्गाऽसि सतिरसि वाच्यसीति यथा यजुरेवैतद्वाऽसि नृपणा असीति मिथुनत्वाय
वयुत्रामासि शिशुत्रामासीत्येतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयं प्रियेणै वैनं नाम्नाऽभिवदति तस्मादप्या
संगत्य नाम्ना चेदाभिवदतोऽन्योऽन्यः समेव जानाते आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्यादित्यानेवैनं
गमयति॥१॥

देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितः रक्षतेति शतं वै तल्प्या राजपुत्रा आशापालास्तेभ्य
एवैनं परिददातीहरन्तरिह रमतामिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहेति संवत्सरमाहुतीज्ञुहोति षोडश

नवतीरिता वा अश्वस्य बन्धनं ताभिरेवैनं बधाति तस्मादश्वः प्रमुको बन्धनमागच्छति षोडश
नवतीरिता वा अश्वस्य बन्धनं ताभिरेवैनं बधाति तस्मादश्वः प्रमुको बन्धनं न जहोति॥२॥

राहुं वा अश्वमेधो राहुं एते व्यायच्छन्ते^२ योऽश्वः रक्षन्ति तेषां य उदृचं गच्छन्ति राहुणैव ते राहुं
भवन्त्यथ ये नोहृचं गच्छन्ति राहुन्ते व्यवच्छिद्यन्ते तस्माद्राहुश्वमेधेन यजेत् परा वा एष
सिन्ध्यते योऽबलोऽश्वमेधेन यजते यद्यमित्रा अश्वं विन्देरन्यज्ञोऽस्य विच्छिद्येत् पापीयान्तस्याच्छतं
कवचिनोऽरक्षन्ति यज्ञस्य सन्तत्याः^३ अव्यवच्छेदाथ न पापीयान्भवत्यथान्यमानीय प्रोक्षेयुः सैव
तत्र प्रायश्चित्तः॥३॥ इति षष्ठं ब्राह्मणम्॥

सप्तमं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति सोऽश्राम्यत्सतपोऽतप्यत तस्य श्रान्तस्य तस्य सप्तमनो
देवता अपक्रामन्त्सा दीक्षाऽभवत्स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यतान्यजुहोतैर्वै स दीक्षामवरुन्ध
यद्यौश्वदेवानि जुहोति दीक्षामेव तैर्यजमानोऽवरुन्धेऽन्वहं जुहोत्यन्वहमेव दीक्षामवरुन्धे सप्त
जुहोति सप्त वै ता देवता अपक्रामस्ताभिरेवास्मै दीक्षामवरुन्धे॥१॥

अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ये दीक्षामतिरेचयन्ति सप्ताहं प्रचरन्ति सप्त वै शीर्षप्याः प्राणाः
प्राणा दीक्षा प्राप्तैरेवास्मै प्राणान्दीक्षामवरुन्धे त्रेधा विभृज्य देवतां जुहोति श्यावृतो वै देवास्त्र्यावृत

२. व्यायच्छन्ति MD, See Notes

३. सन्ततः TE

इमे लोका त्रृध्यामेव वीर्य एषुलोकेषु प्रतितिष्ठत्येकविश्शतिः संपद्यन्ते द्वादशमासाः पञ्चत्वस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविश्शस्तदैवं क्षत्रःसा श्रीस्तदाधिपत्वं तद्विष्ण्य विष्टपं तत्स्वाराज्यमनुते त्रिःशतमौद्भूभणानि जुहोति त्रिःशदक्षरा विराङ्गिवराङ्गु कृत्स्नमन्तं कृत्स्नस्यैवाभाद्यस्यावरुद्धै चत्वार्यौद्भूभणानि जुहोति त्रीणि वैश्वदेवानि सप्त संपद्यन्ते सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणा दीक्षा प्राणेरवास्मै प्राणान्दीक्षामवरुन्धे पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति प्रत्युत्तव्यै संयुक्त्वाय॥२॥ इति सप्तमं ब्राह्मणम्॥

अष्टमं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत स सृष्टः प्रुच्चमुख्लीनात्प्र साम तं वैश्वदेवान्युदयच्छन्यद्वैश्वदेवानि जुहोत्यश्वमेधस्यैवोद्यत्यै॥१॥

काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्यं मुख्यं करोति प्रजापतिमुखाभिरैवैनं देवताभिरुद्यच्छति स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा चित्तं विज्ञातायेति यदेव पूर्वासां ब्राह्मणं तदत्रादित्यै स्वाहाऽऽदित्यै मह्ये स्वाहाऽऽदित्यै सुमुक्तीकायै स्वाहेतीयं वा अदितिरनयैवैनमुद्यच्छति सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहेति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमुद्यच्छति पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपश्याय स्वाहा पूष्णे नरनिधिषाय स्वाहेति पश्वो वै पूषा पशुभिरैवैनमुद्यच्छति त्वष्टे स्वाहा त्वष्टे तुरीपाय स्वाहा त्वष्टे पुरुरुषाय स्वाहेति त्वष्टा वै पशुर्नां मिथुनानां रूपकृदूर्पैरैवैनमुद्यच्छति विष्णवे स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहा विष्णवे शिष्पिविष्णाय स्वाहेति यज्ञो वै विष्णुयज्ञैवैनमुद्यच्छति विश्वो देवस्य नेतुरिति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोतीयं वै पूर्णाहुतिरस्यामेवान्ततः प्रतितिष्ठति॥२॥ इति अष्टमं ब्राह्मणम्॥

नवमं ब्राह्मणम्

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणे ब्रह्मवर्चसी जायतामिति ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति तस्मात्पुरा ब्राह्मणे ब्रह्मवर्चसीजज्ञे आ राष्ट्रे राजन्यः शूर इष्वव्योऽतिव्याधी महारथो जायतामिति राजन्य एव शीर्यं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा राजन्यः शूर इष्वव्योऽतिव्याधी महारथो जज्ञे॥१॥

दोग्ध्री धेनुरिति धेन्यामेव पयो दधाति तस्मात्पुरा धेनुर्दोग्ध्रीजज्ञे खोडाॽनड्वानित्यनुदुहोष बलं दधाति तस्मात्पुराॽनडुन्वोढा जज्ञ आशुः सप्तिरित्यश्व एव जवं दधाति तस्मात्पुराॽश्वः सर्ता जज्ञे पुरन्धर्योषेति योषित्येव रूपं दधाति तस्माद्वपिवणी युवतिः प्रिया भावुका जिष्णु रथेष्ठा इति राजन्य एवं जैत्रं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा राजन्यो जिष्णुजज्ञे सभेयोयुवेत्येष वै सभेयो युवायः प्रथमवयसी तस्मात्प्रथमवयसी स्त्रीणां प्रियो भावुक आस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति यजमानस्यैव प्रजायां वीर्यं दधाति तस्मात्पुरेजानस्य वीरो जज्ञे॥२॥

निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षीत्विति निकामेनिकामे वै तत्र पर्जन्यो वर्षति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते फलवत्यो न ओषधयः पच्यन्तामिति फलवत्यो वै तत्रीषधयः पच्यन्ते यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते योगक्षेमो नः कल्पतामिति योगक्षेमो वै तत्र कल्पते यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते तस्माद्यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते कल्पसः प्रजानां योगक्षेमो भवति॥३॥ इति नवमं ब्राह्मणम्॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स आत्मनश्वमेधमधत्ते ते देवाः प्रजापतिमबूष्ठन्नेष वै यज्ञो
यदक्षमेधोऽपि नोऽन्नास्तु भाग इति तेभ्य एतामानकल्पयद्यदग्नेमाजुहोति देवानेव तत्प्रीणाति॥१॥

आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजसैवास्मिंस्ततेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम
यदाज्यं प्रियेणैवैनान्धामा समर्धयति॥२॥

सुकुर्भिर्जुहोति देवानां वा एतद्रूपं यासुक्वो देवानेव तत्प्रीणाति॥३॥

धानाभिर्जुहोत्यहोरात्राणां वा एतद्रूपं यद्वानां अहोरात्राण्येव तत्प्रीणाति॥४॥

साजैर्जुहोति नक्षत्राणां वा एतद्रूपं यल्लजा न नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति प्राणाय स्वाहाऽपानाय
स्वाहेति नामग्राहं जुहोति नामग्राहमेवैनास्तत्प्रीणात्ये कस्मै स्वाहा द्वाभ्या च स्वाहा शताय स्वाहैकशताय
स्वाहेत्यनुपूर्वं जुहोत्यनुपूर्वमेवैनास्तत्प्रीणात्येकोत्तरा जुहोत्येकवृद्धे स्वर्गोऽलोक एकधैवैनः स्वर्गं
लोकं गमयति पराचीर्जुहोति पराङ्गिव वै स्वर्गोऽलोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥५॥

ईश्वरो वा एषः पराह्न प्रदधोर्यः पराचीराहुती जुहोति नैकशतमत्येति यदेकशतमतीयादायुषा
यजमानं व्यद्द्येदेकशतं जुहोति शतायुर्वै पुरुष आत्मैकशत आयुष्येवात्मन्प्रतितिष्ठति व्युष्यै
स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेत्युत्तमे आहुती जुहोति रात्रिवै व्युष्टिरहः स्वर्गोऽहोरात्रे एव तत्प्रीणाति॥६॥

तदाहुर्यदुभे दिवा वा नकं वा जुहुयादहोरात्रे मोहयेद्वयुष्टै स्वाहेत्यनुदित आदित्ये जुहोति
स्वर्गार्थं स्वाहेत्युदितेऽहोरात्रयोऽव्यतिमोहाया॥७॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

राजा वा एव यज्ञानां यदश्चमेधो यजमानो वाऽश्चमेधो यजमानो यज्ञो यदश्चे पशुनियुनकि यज्ञ एव
तद्यज्ञमारभतेऽश्वं तूपरे गोमृगमिति तान्मध्यमे यूप आलभते सेनामुखमेवास्यैतेन सःश्यति तस्माद्राजः
सेनामुखं भीष्मं भावुके कृष्णग्रीवमाग्रेयः रसाटे पुरस्तात्पूवाग्रिमेव तं कुरुते तस्माद्राजः पूर्वाग्रिर्भावुकः
सारस्वतीं मेषीमधस्ताद्वन्वोः स्त्रीरेव तदनुगाः कुरुते तस्मान्स्त्रियः पुरुषोऽनुवत्सनीं
भावुकाऽश्विनावधोरामो बाहोबाहोरेव बलं धते तस्माद्राजा बाहुबली भावुकः सौमापौष्णः
श्यामनाभ्यां प्रतिष्ठामेव तां कुरुत इयं वै पूषास्यामेव प्रतितिष्ठति सौर्ययामौ श्वेतं च कृष्णं च
पाश्वर्योः कवचे एव ते कुरुते तस्माद्राजा सत्रद्वो वीर्यं करोति त्वाष्ट्रै लोमशसक्थौ संकर्ष्योरूपवर्णेव
बलं धते तस्माद्राजोरुबली भावुको वायव्यः श्वेतं पुच्छं उत्सेधमेव तं कुरुते तस्मादुत्सेधं प्रजा
भयेऽभिसः श्रथन्तीन्द्राय स्वप्स्याय वेहतं यज्ञस्य सेन्द्रतायै वैष्णवो वामनो यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ
एवान्तरः प्रतितिष्ठितिः॥१॥

ते वा एते पञ्चदश पर्यञ्ज्याः पश्चावो भवन्ति पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतद्वीर्येण
यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते पञ्चदश पञ्चदशो एवेतरेषु पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतद्वीर्येण
यजमानोऽभितः पाप्मानमपहते॥२॥

तदाहुरपाहैवैतैः पाप्मानःहता इत्यकृत्स्वं च स्वै प्रजापतिः सःस्करोति न चेदः सर्वमवरुन्धे
सप्तदशैव पशुन्मध्यमे यूप आलभेत सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्य वासयै
षोळश षोळशोतरेषु षोळशकलं वा इदः सर्वं तुदिदः सर्वमवरुन्धेतान्कथमाप्नीणीयादित्याहुः॥३॥

समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामिति बाहृदुक्थीभिराप्रीणीयाद्वृहदुक्थो वै वामदेव्योऽश्वो वा
सामुद्रिरश्वस्याप्नीदृदर्शं तो एतास्ताभिरेवैन मेददाप्रीणीम इति वदन्तो न तथा
कुर्याज्ञामदग्नीभिरेवाप्रीणीयात्प्रजापतिर्वै जंमदग्निः सोऽश्वमेधः स्वयैवैन देवतया समर्धयति
तस्माज्ञामदग्नीभिरेवा प्रीणीयात्॥४॥

तद्व्यैक एतेषां पर्यज्ञाणां नाना याज्यापुरोऽनुवाक्याः कुर्वन्ति विन्दाम एतेषामवित्येतरेषां न
कुर्म इति न तथा कुर्यात्क्षत्रं वा अश्वो विडिते पशवः प्रतिप्रतिनीः हते प्रत्युद्यामिनीं क्षत्राय विशं
कुर्वन्त्यथो आयुषा यजमानं व्यर्धयन्ति ये तथा कुर्वन्ति तस्मात्प्राजापत्य एवाश्वो देवदेवत्या इतरे
क्षत्रायैव तद्विशं कृतानुकरामनुवर्त्मनं करोत्यथो आयुषेष यजमानः समर्धयति॥५॥

हिरण्मयोऽश्वस्य शासो भवति लोहमयाः पर्यज्ञाणामायसा इतरेषां ज्योतिर्वै हिरण्यः राष्ट्रमश्व
वमेधो ज्योतिरेव तद्राष्ट्रे दधात्यथो हिरण्यज्योतिष्ठैव यजमानः स्वर्गं लोकमेत्यथो अनूकाशमेव
तं कुरुते स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्या अथो क्षत्रं वा अश्वः क्षत्रस्यैतद्रूपं यद्धिरण्यं क्षत्रमेव तत्क्षत्रेण
समर्धयति ॥६॥

अथ यल्लोहमयाः पर्यज्ञाणां यथा वै राजोऽराजानो राजकृतः सूतग्रामण्य एवं वा एते श्वस्य
यत्पूर्यज्ञाया एवमु वा एतद्धिरण्यस्य यल्लोहः स्वेनैवैनांस्तद्वृप्तेण समर्धयति॥७॥

अथ यदायसा इतरेषां विद्वा इतरे पश्चो विश एतद्रूपं यदयो विशमेव तद्विशा समर्थयति वैतस इटसून उत्तरतोऽस्त्रस्यावद्यन्त्यानुष्टुभो वा अश्व आनुष्टुभैषा दिक्स्वयामैवैनं तद्विशि दधात्यथ यद्वैतस इटसूनेऽप्सु योनिर्वा अश्वोऽप्सुजा वैतसः स्वयैवैनं योन्या समर्थयति॥८॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

देवा वा अश्वमेधे पवमानः स्वर्गं लोकं न प्राजाननंस्तमश्वः प्राजानाद्यदश्वमेधेऽश्वेन पवमानाय सर्पन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुच्छमन्वारभन्ते स्वर्गस्यैकं लोकस्य समष्ट्यै न न वै मनुष्यः स्वर्गं लोकमञ्जसा वेदाश्वो वै स्वर्गं लोकमञ्जसा वेदा॥१॥

यदुद्ग्रातोद्ग्रायेद्यथा॒क्षेत्रज्ञोऽन्येन यथा नयेत्ताद्टक्तदथ यदुद्ग्रातास्मवरुद्याश्वमुद्गीथाय वृणीते यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयेदेवमेवैतद्यजमानमश्वः स्वर्गं लोकमञ्जसा नयति हिङ्करोति सामैव तद्विङ्करोत्युद्गीथ एव स वडवा उपरुन्धन्ति सःशिङ्गते यथोपगातार उपगायन्ति ताद्टक्तद्विरण्यं दक्षिणा सुवर्णं शतमानं तस्योक्ते ब्राह्मणम्॥२॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावभिजयेयं देवलोकं मनुष्यलोकं चेति स एतान्पशुनपश्यद्वाम्यांश्चारण्यांश्च तमालभत तैरिमौ लोकाववारुन्ध ग्राम्यैव पशुभिरिमं लोकमवारुन्धरण्यैरमुमयं वै लोको मनुष्यलोकोऽथासौ देवलोको यद्वाम्यान्पशुनालभत इममेव तैल्लर्णकं यजमानोऽवरुन्धे युदारण्यान्मुतैः स यद्वाम्यैः सःस्थापयेत्स समध्वानः क्रामेयुः सुमन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तौ स्यात्

नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्यस्तस्कारा अरण्येष्वाजायेतन्यदारण्यैव्यध्वानः क्रामेयुर्विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्यातामृक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्यस्तस्कारा अरण्येष्वाजायेत्॥१॥

तदाहुरपशुर्वा एष यदारण्यो नैतस्य होतव्यं यज्ञुहुयात्क्षप्रं यजमानमरण्यं मृतः हरेयुररण्यभागा ह्यारण्याः पश्चावो यज्ञं जुहुयाद्यज्ञवेशसः स्यादिति पर्यग्निकृतानेवोत्सृजन्ति तत्रैव हुतं नाहुतं न यजमानमरण्यं मृतः हरन्ति न यज्ञवेशसं भवति ग्राम्यैः सःस्थापयति विपिता पुत्राववस्यतः समध्वानः क्रामन्ति समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तौ भवते नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्यस्तस्कारा अरण्येष्वाजा॥२॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

पञ्चमं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरश्वमेधम सृजत सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्गेत्स पङ्किर्भूत्वा संवत्सरं प्राविशते ऽर्धमासा अभवंस्ते पञ्चदशिभिरनु प्रायुङ्ग तमाप्रोत्तमासवा पञ्चदशिभिरवारुन्धमासानां वा एषा प्रतिमा यत्पञ्चदशिनो यत्पञ्चदशिन आलभते ऽर्द्धमासानेव तैर्यजमानो ऽवरुन्धे॥१॥

तदाहुरनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सरो भवति योऽन्यत्र चातुर्मास्येभ्यः संवत्सरं तनुत इत्येष वै साक्षात्संवत्सरो यच्चातुर्मास्यानि यच्चातुर्मास्यान्यशूनालभते साक्षादेव तत्संवत्सरमवरुद्धे विवा

एष प्रजया पशुभिर्वृद्ध्यते ३ य स्वर्गं लोकः राश्नोति योऽन्यत्रैकादशिनेभ्यः संवत्सरं तनुत इत्येष वै संप्रति स्वर्गो लोको यदेकादशिनी प्रजा वै पश्चव एकादशिनी यदेकादशिनान्यशूनालभेत् न स्वर्गं लोकमपराश्नोति न प्रजया पशुभिर्वृद्ध्यते ॥ २ ॥

प्रजापतिर्विराजभसृजत साऽस्मात्सृष्टा पराच्यैत्साश्वं मेध्यं प्राविशत्तां दशिभिरनु प्रायुक्तं तामाण्डोत्तमासंवा दशिभिरवावरुन्ध यद्वाशिन आलभेते विराजमेव तैर्यजमानोऽवरुन्धे शतमालभेते शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्त एकादश दशत आलभत एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुबिन्द्रियमु वै वीर्य त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुध्या एकादश दशत आलभते दश वै यशोः प्राणाः आत्मैकादशः प्राणैरेव पशुन्त्समर्धयति वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्यैव सर्वत्वाय बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपाः पश्चवो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपाः पश्चवः ॥ ३ ॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥

षष्ठं ब्राह्मणम्

युज्ञन्ति ब्रध्ममरुषं चरन्तमित्यसौ वा आदित्यो ब्रह्मोऽरुषोऽमुमेवास्मा आदित्यं युनक्ति स्वर्गस्य लोकस्य समष्टयै ॥ १ ॥

तदाहुः पराङ्का एतस्माद्ब्रज एति यस्य पशुरूपाकृतोऽन्यत्र वेदेरेतीत्येततः स्तोतरनेन पथा पुनरेवमावर्तयासि न इति वायुर्वै स्तोता तमेवास्मा एतत्परस्ताद्धधाति तथा नात्येति ॥ २ ॥

अप वा एतस्माते तेज इन्द्रियं पश्चवः श्रीः क्रामन्ति योऽश्वमेधेन यजते ॥ ३ ॥

वसवस्त्वाऽऽन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति तेजो वा आज्यं तेजो गायत्री तेजसी एवास्मिन्त्समीची दधाति ॥ ४ ॥

रुद्रास्त्वाऽङ्गन्तु त्रैष्टुमेन छन्दसेति वावाता तेजो वा आज्यमिन्द्रियं त्रिष्टुतेजश्वैवास्मिन्निन्द्रियं च समीचो^१ दधाति॥५॥

आदित्यास्त्वाऽङ्गन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृक्ता तेजो वा आज्यं पश्वो जागती तेजश्वैवास्मिन्पशुश्व समीचो दधाति॥६॥

पत्न्योऽभ्यञ्जन्ति श्रियै वा एतद्रूपं यत्पत्न्यः श्रियमेवास्मिन्स्तद्धति नास्मातेज इन्द्रियं पश्वः श्रीरपक्रामन्ति॥७॥

यथा वै हविषो हुतस्य स्कन्देदेवमेतत्पशो स्कन्दति यस्य निक्षय लोमानि शीयन्ते यत्काचानावयन्ति लोमान्येवास्य संभरन्ति हिरण्यमया भवन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणमेकशतमेकशतं काचानावयन्ति शतायुर्वें पुरुष आत्मैकशत आयुष्येवात्मन्प्रतितिष्ठति भूर्भुवः स्वरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति प्राजापत्योऽश्वः स्व यैवैनं देवतया समर्थयन्ति लाजीऽब्छाचीऽन्यव्ये गव्य इत्यतिरिक्तिभन्नमश्वायोपावहरति प्रजामेवान्नादीं कुरुत एतदन्नमत्त देवा एतदन्नमद्धि प्रजापत इति प्रजामेवान्नादीन समर्थयति॥८॥

अप वा एतस्मातेजो ब्रह्मवर्चसं क्रापति योऽश्वमेधेन यजते होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदत आग्रेयो वै होता बाह्यस्पत्यो ब्रह्मा ब्रह्म बृहस्पतिस्तेजश्वैवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं च समीची धत्तो युपममितो वदतो यजमानो वै युपो यजमानमेवैतत्तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन चोभयतः परिधत्तः॥९॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्यसौ वा आदित्य एकाकी चरत्येष ब्रह्मवर्चसं ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्स्तद्धत्तः कठ स्वज्ञायते पुनरिति चन्द्रमा वै जायते पुनरायुरेवास्मिन्स्तद्धत्तः किं स्वद्विमस्य भेषजमित्यग्निवै

हिमस्य भेषजं तेज एवास्मिंस्तद्वत्: किं वाऽऽवपनं महदित्ययं वैलोक् आवपनं महदस्मिन्नेव
लोके प्रतितिष्ठति॥१०॥

का स्वदासीत्यर्थितिरिति द्वौर्वै चृष्टिः पूर्वचित्तिर्हितमेव वृष्टिपवरुन्धे किं स्वदासीद्वहृष्टय
इत्यश्चो वै बृहद्वय आयुरेवावरुन्धे का स्वदासीत्पिलिप्पिलेति श्रीर्वै पिलिप्पिला श्रियमेवावरुन्धे
का स्वदासीत्पिलिप्पिलोत्यहोरात्रे वै पिशङ्गिलो अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति॥११॥ इति षष्ठं
ब्राह्मणम्॥

सप्तमं ब्राह्मणम्

नियुक्तेषु पशुषु प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्तेऽश्वं प्रोक्षिष्यन्वारब्धे यजमान आध्वरिकं यजुरनुद्वन्याशवर्मेधिकं
यजुः प्रतिपद्यते॥१॥

वायुष्टा पचतैरवात्विति वायुरेवैनं पचत्यसितग्रीवश्लागैरित्यग्निर्वा असितग्रीवोऽग्निरेवैनं छागैः
पचति न्यग्रोधश्चमसैरिति यत्र वै देवा यजेनायजन्त त एतांश्चमसान्वौजंस्ते न्यश्चोऽरोहंस्तस्मान्यश्चो
न्यग्रोधा रोहन्ति शल्मलिर्वृध्येति शल्मलौ चृद्धिं दधाति तस्माच्छल्मलिर्वनस्पतीनः वर्षिणं
वधति॥२॥

एष स्य राथ्यो वृषेत्यश्वेनैव रथः संपादयति तस्मादश्वो नान्यद्वाद्वहृति षड्भश्चतुभिरदग्निति
तस्मादश्वस्त्रिमिस्तिष्ठंस्तिष्ठत्यथ युक्तः सर्वैः पञ्चिः समर्मायुते ब्रह्मा॒कृष्णश्च नोऽवत्विति चन्द्रमा
चै ब्रह्मा॒कृष्णश्चन्द्रमस एवैनं परिददाति नमोऽग्रय एव नमस्कोरोति॥३॥

सःशितो रश्मिना रथ इति रश्मिनैव रथः संपादयति तस्माद्रथः पर्युतो दर्शनीयतमो भवति
सःशितो रश्मिना हय इति रश्मिनैवाश्वरः संपादयति तस्मादशो रश्मिना प्रतिहतो भूयिष्ठः रोचते
सःशितोऽप्स्वप्सुजा इत्यप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वयैवैनं योन्या समर्थयति ब्रह्मा सोमपुरोगव इति
सोमपुरोगवमेवैनः स्वर्गं लोकं गमयति॥४॥

स्वयं वाजिःस्तन्वं कल्पयस्वेति स्वयः रूपं कुरुष्व यादृशमिच्छसीत्यैवैनं तदाह स्वयं यजस्वेति
स्वाराज्यमेवास्मिः स्तदधाति^१ स्वयं जुषस्वेति स्वयं लोकः रोचयस्व यावन्तमिच्छसीत्यैवैनं
तदाह महिमा तेऽन्येनन सब्रश इत्यक्षमेष महिमा समर्थयति न वा उ एतन्निष्टयसे न रिष्यसीति
प्रश्वासयत्यैवैनं तदेवा २ इदेषि पथिभिः सुगेभिरिति देवयानानेवैनं पथो दर्शयति यत्रासते सुकृतो
यत्र ते यस्युरिति सुकृद्धिरैवैनः सलोकं करोति तत्र त्वा देवः सविता दधात्विति सवितैवैनः
स्वर्गं लोके दधाति प्रजापतये त्वा ज्ञाणं प्रोक्षामीत्युपाश्वथो पगृह्णाति॥५॥

अग्निः पशुरासीतेना यजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि
पिवैता अप इति यावानग्रेविजयो यावांल्लोको यावदैश्वर्यं तावांस्ते विजयस्तावाल्लोकस्तावदैश्वर्यं
भविष्यतीत्यैवैनं तदाह॥६॥

वायुः पशुरासीतेना यजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नवायुः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि
पिवैता अप इति यावान्वायो विजयो यावांल्लोको यावदैश्वर्यं तावांस्ते विजयस्तावांल्लोकस्तावदैश्वर्यं
भविष्यतीत्यैवैनं तदाह॥७॥

सूर्यः पशुरासीतेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नसूर्यः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि
पिवैता अप इति यावान्तसूर्यस्य विजयो यावांल्लोको यावदैश्वर्यं तावांस्ते

विजयस्तावांल्लोकस्तावदैश्वर्यं भविष्यतीत्येवैनं तदाह तर्पयित्वाश्चं पुनः सूर्यस्कृत्य
प्रोक्षणीरितरान्पशून्प्रोक्षति तस्यातः॥८॥ इति सप्तमं ब्राह्मणम्॥

अष्टमं ब्राह्मणम्

देवा वा उदज्ञः स्वर्गं लोकं न प्राजानस्तमश्वः प्राजानाददश्वेनोदश्वो यन्ति स्वर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै वासौऽधिवासैः हिरण्यमित्यशायोपस्तुणन्ति यथा नान्यस्मै पशवे तस्मिन्नेनमधि
संज्ञपयन्त्यन्त्यैरेवैनं तत्पशुभिर्व्याकुवन्ति घन्ति^१ उ^२ वा एतत्पशुं यदेनः संज्ञपयन्ति प्राणाय
स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति प्राणानेवास्मिन्नेतद्धाति तथो
हास्यैतेन जीवतैव पशुनेष्टु भवति॥१॥

आम्बे आम्बिकेऽम्बालिके न मा नयति कशचनेति पल्लीरुदानयत्प्रहृतैवैना एतदधो मेध्या एवैना:
करोति गणानां त्वा गणपतिः हवामह इति पत्न्यः परियन्त्यपहुवत एवास्या एतदतो न्येवास्मै
हुवतेऽथो धुवत एवैनं त्रिः परियन्ति त्रयो वा इमे लोकां एधिरेवैनं लोकैधुवते त्रिः पुनः
परियन्ति षट् सम्पद्यन्ते षहु त्रहुत्वं त्रहुभिरेवैनं धुवते॥२॥

अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ये यज्ञे धुवनं तन्वते नवकृत्वः परियन्ति नव वै प्राणाः प्राणा
धनेवात्मन्दधते नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्त्याहमजानि गर्भधमात्वमजासि गर्भधमिति प्रजा वै
पशवो गर्भः प्रजामेव पशुनात्मन्धते ता उभौ चतुरः पदः सम्प्रसारयावेति मिथुनस्यावरुद्धये स्वर्गे
लोके प्रोणुवाथामित्येष वै स्वर्गे लोको यत्र पशुः संज्ञपयन्ति तस्मादेवमाह वृषा वाजी रेतोधा
रेतो दधात्विति मिथुनस्यै वावरुद्धयै॥३॥ इति अष्टमं ब्राह्मणम्॥

१. घन्ति

२. Omitted

३. तत्स्तो-

४-५. प्राणानेवा

नवमं ग्राहणम्

अप वा एतस्माद्गृही राष्ट्रं क्रामति योऽश्वमेधेन यजत ऊर्ध्वमिनामुच्छ्वा पयेति श्रीवैं राष्ट्रमश्वमेधः
श्रियमेवास्मै राष्ट्रमध्यमुच्छ्रयति गिरी भारः हरन्निवेति श्रीवैं राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्मै राष्ट्रः सत्र
ह्यत्यथो श्रियमेवास्मिन्नार्थमधि निदधात्यथास्यै मध्यमेधतामिति श्रीवैं राष्ट्रस्य मध्यः श्रियमेव राष्ट्रे
मध्यतोऽन्नाद्य दधाति शोते वाते पुनः निवेति क्षेयो वै राष्ट्रस्य शीतं क्षेममेवास्मै करोति॥ १ ॥

यकासकौ शकुन्तिकेति विद्धै शकुन्तिकाहलगिति वश्वतीति विशो वै राष्ट्राय वश्वन्त्याहन्ति गमे
पूसो निगलगलीति धारकेति विद्धै गभो राष्ट्रं पूसो राष्ट्रमेव विश्याहन्ति तस्माद्गृही विशं घातुकः॥ २ ॥

माता च ते पिता च त इतीयं वै मातासौ पिताभ्यामेवैनश्वर्गं लोकं गमयत्यग्रं वृक्षस्य रोहत इति
श्रीवैं राष्ट्रस्याग्रः श्रियमेवैनः राष्ट्रस्याग्रं गमयति प्रतिलामीति ते पिता गमे मुहिमतश्यदिति
विद्धै गभो राष्ट्रं मुट्ठी राष्ट्रमेव विश्याहन्ति तस्माद्गृही विशं घातुकः॥ ३ ॥

यद्दरिणो यवमत्तीति विद्धै यवो राष्ट्रः हरिणो विशमेव राष्ट्रयाद्यां करोति तस्माद्गृही विशमति न
पुष्टं पशु मन्यत इति तस्माद्राजा पशून् पुश्यति शूद्रा यदर्थं जारा न पोषाय धनायतीतितस्माद्वैशीपुत्रं
नाभिपिश्चति॥ ४ ॥

अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ये यज्ञे पूतां वाचं वदन्ति दधिक्रावणो अकारिधमिति
सुरभिमूर्तीमूर्चमन्ततोऽन्वाहुवर्तमेव पुनर्ते नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति ॥५॥ इति नवमं ब्राह्मणम्।

दशमं ब्राह्मणम्

यदसिपथान्कल्पयन्ति सेतुमेव तःसंक्रमणं यजमानः कुरुते स्वर्गस्य लोकस्य समष्टयै सूचीभिः कल्पयन्ति विशो वै सूच्यो राष्ट्रमश्वमेधो विशं चैवास्मिन्नाष्टं च समीचो दति हिरण्यमय्यो^१ भवन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणं त्रयः सूच्यो भवन्ति लोहमय्यो रजता हरिण्यो दिशो वै लोहमय्योऽवान्तर दिशो रजता ऊर्ध्वा हरिण्यस्ताभिरेवैनं कल्पयन्ति तिरक्षीभिश्चोर्ध्वाभिश्च बहुरूपा भवन्ति तस्माद्द्वारुरूपा दिशो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा दिशः ॥१॥ इति दशमं ब्राह्मणम्॥

एकादशं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरकामयत महान् भूयान्त्स्यामिति स एतावश्वमेधे महिमानौ ग्रहावपश्यत्तावजुहोत्ततो वै स महान्भूयानभवत्स यः कामयेत महान्भूयान्त्स्यामिति स एतावश्वमेधे महिमानौ ग्रहौ जुहुयान्महान्हैव भूयान्भवति 'वपामभितो जुहोति' यजमानो वा अश्वमेधो राजा महिमा राज्येनैवैनमुभयतः परिगृह्णाति पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिषद्स्वाहाकृतयोऽन्ये तानेवैतत्त्रीणाति स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति राजा वपां परिज्यति ये चैवास्मिंल्लोके देवा य उ चामुष्यिंस्तानेवैतत्त्रीणाति त एनमुभये देवाः प्रीताः स्वर्गलोकमभिवहन्ति ॥१॥ इति एकादशं ब्राह्मणम्॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

१. हिरण्यमय्यो

१-१. वपामभिजुहोति

तृतीयोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्तत्परापतततोऽश्वः समभवद्दश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वं तदेवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष ह वै प्रजापतिर् सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्वं एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य भेषजः सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अवरन्नपि वा एतेन ब्रह्महत्यामतरंस्तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजते॥१॥

उत्तरं वै तत्प्रजापते श्वयत्समादुत्तरतोश्वस्यावद्यन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनां वैतसः कटो भवति । अप्सुयोनिर्वा अश्वोऽप्सुजा वैतसः स्वयैवैनं योन्या समर्थयति चतुष्टोमस्तोमो भवति सरङ्गा अश्वस्य सकृद्या बृहत्तदेवाक्षतुष्टोमेनैव स्तोमेन प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्यैव सर्वत्वाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र । उत्तमं महर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्यास्यै सर्वस्याकरुद्धयै॥२॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

परमेण वा एष स्तोमेन जित्वा चतुष्टोमेन कृतेनायानामृत्तरेऽहशेकविःशो प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठित्येकविःशात्प्रतिष्ठाया उत्तरमहर्तृतूनन्वारोहत्यृत्वो वै पृष्ठान्वृत्वः संवत्सरं ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठितिः॥१॥

शक्वर्यः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये वा अत्र पशव आलभ्यन्त उतेवग्राम्या उतेवारण्या यच्छक्वर्यः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्यैव सर्वत्वायान्ये पशव आलभ्यन्ते ऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते॥२॥

तदाहुन्ते सर्वे पशवो यदजावयश्वरण्याक्षीते वै सर्वे पशवो यद्रव्या इति ग्रव्या उत्तमे^१ ऋत्नालभत एते वै सर्वे पशवो यद्रव्याः सर्वनिव पशूनालभते वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्यैव सर्वलाय बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपाः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपाः पशवः॥३॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

यत्तिसोऽनुष्टुभो भवन्ति तस्मादश्वस्त्रिभस्तिष्ठमःस्तिष्ठति यच्चतस्त्रो गायत्र्यस्तस्मादश्वः सर्वैः पद्धिः प्रतिदधत्पलायते परमं वा एतच्छन्दो यद्बहुप्परमोऽश्वः पशूनां परमश्वतुष्टोमः स्तोमानां परमेणैवैनं परमतां गमयति॥१॥

शङ्कर्यः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते यच्छङ्कर्यः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्यैव सर्वत्वाय॥२॥

एकविश्शं मध्यममहर्भवत्पसौ वा आदित्य एकविश्शः सोऽश्वमेधः स्वेनैवैनः स्तोमेन स्वायां देवतायां प्रतिष्ठापयति॥३॥

वामदेव्यं मैत्रावरुणसाम् भवति प्रजापतिवै वामदेव्यं प्राजापत्योऽश्वः स्वैर्यैवै (न) देवतया समर्थयति॥४॥

१-१. ग्रव्यानुत्तमे

२. स्वयैवैनं

पार्थुरशमं ब्रह्मसाम भवति रश्मना वा अश्वो यत्त ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽ धृतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोर्यत्पार्थुरशमं ब्रह्मसाम भवत्यश्वस्यैव धृत्यै॥५॥

सद्वृत्यच्छावाकसाम भवत्युत्सन्नयज्ञ इव वा एष यदश्वमेधः किं वा ह्येतस्य क्रियते किं वा न यत्सद्वृत्यच्छावाकसाम भवत्यश्वस्यैव सर्वत्वाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याध्यै सर्वस्याकरद्ध्यै॥६॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

एकविश्शोऽग्निः भवत्येकविश्शः(;) स्तोम एकविश्शतिर्यूपा यथा वा ऋषभा वा वृषाणो वा सर्वस्फुरेरत्रेवमेते स्तोमाः (समाः) समृच्छन्ते यदेकविश्शास्तान्यत्समर्पयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो हन्येतास्य यज्ञो द्वादश एवाग्निः स्यादेकादश युपा यद्वादशोऽग्निर्भवति द्वादश मासाः संक्वत्सरः संवत्सरमेव यज्ञमाप्नोति यदेकादश युपा विराङ्गा एषा सम्मीयते यदेकादशानी तस्यै य एकादशाः स्तन एवास्यै स दुह एवैनां तेन॥१॥

तदाहुर्थद्वादशोऽग्निः स्यादेकादश युपा यथा स्थूरिणा यायात्तादृक्तदित्येकविश्श एवाग्निर्भवत्येकविश्शः(;) स्तोम एकविश्शतिर्यूपास्तद्यथा पृष्ठिभिर्यायात्तादृक्तत्॥२॥

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदेकविश्शो यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीषाणि वेद शिरो ह राजां भवत्येकविश्शोऽग्निर्भवत्येकविश्शः स्तोम एकविश्शतिर्यूपां एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीषाणि

तानि य एवं वेद शिरो ह राज्ञा भवति यो वा अश्वमेधे तिसः ककुदो वेद ककुद्ध राज्ञा भवत्येकविःशोऽग्निर्भवत्येकविःशः स्तोम एकविःशतिर्यूपा एवा अश्वमेधे तिसः ककुदस्ता य एवं वेद ककुद्ध राज्ञा भवति॥३॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

पञ्चमं ब्राह्मणम्

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽश्व आलभ्यते यत्प्राजापत्यं कुर्याद्या देवता अपिभागास्ता भागधेयेन व्यद्धयैच्छादं दद्धिरककां दन्तमूलैरित्याज्यमवदाना (नि) कृत्वा प्रत्यास्व्यायं देवताभ्य आहुतीजुहोति या एव देवता अपि भागास्ता भागधेयेन समर्थयत्यरप्येऽनुच्चान्हुत्वा द्यावापृथिव्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति द्यावापृथिव्योर्वै सर्वो देवताः प्रतिष्ठितास्ता एवैतत्प्रीणाति देवासुराः संयत्ता आसन्॥१॥

तेऽब्रुवन्नन्यः स्विष्टकृतोऽश्वस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै तेनासुरनभिभविष्याम इति ते लोहितमुदहरन्त भ्रातृव्याभिभूत्यै यत्स्विष्टकृद्धयो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य द्विषन् भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद॥२॥

गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति पश्चो वै गोमृगा रुद्रः स्विष्टकृत्पशूनेव रुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यत्रैषाश्वमेध आहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥३॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति पश्चो वा एकशफा रुद्रः स्विष्टकृत्पशूनेव रुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यत्रैषाश्वमेध आहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४॥

अयस्मयेन चरुणा तृतीयामाहुतिं जुहोत्यायस्योऽवै प्रजा रुद्रः स्विष्टकृत्प्रजा एव रुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यत्रैषाश्वमेध आहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥५॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम्॥

१. अन्तर्दधाति
२. अन्तर्दधाति
३. आयास्यो
४. अन्तर्दधाति

षष्ठं ग्राहणम्

सर्वेषु वै लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्तास्तेभ्यो यदाहुतीन् जुहुयाल्लोके लोक एवं मृत्युर्विन्देद्युन्मृत्युभ्य आहुतीजुहोति लोके लोक एव मृत्युमुप जयति॥१॥

तदाहुर्यदमुष्टै स्वाहामुष्टै स्वाहेति जुहुत्सञ्चारीत बहुं मृत्युमित्रं कुर्वीत मृत्यव आत्मानमपिदध्यादिति मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकामाहुतिं जुहोत्येको ह त्वा अभुष्मिंल्लोके मृत्युरशनायैव तमेवामुष्मिंल्लोकेऽप जयति॥२॥

ब्रह्महत्यायै स्वाहेति द्वितीयामाहुतिं जुहोत्यमृत्युर्ह वा अन्यो ब्रह्महत्यायै मृत्युरेषु ह वै साक्षान्मृत्युर्द्विहत्या साक्षादेव मृत्युमपजयत्येताः ह वै मुण्डभ औदन्यो ब्रह्महत्यायै प्रायश्चित्तिं विदाञ्चकार यद्विहत्याया आहुतिं जुहोति मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा ब्रह्माणे भेषजं करोति तस्माद्यस्यैषाशक्तमेध आहुतिर्हूयेतऽपि योऽस्यापरीषु प्रजायां ब्राह्मणः हन्ति तस्मै भेषजं करोति॥३॥ इति षष्ठं ग्राहणम्॥

सप्तमं ग्राहणम्

अश्वस्य वा आलघ्वस्य मेध उदक्रामत्तदश्व स्तोमीयम भवद्यदश्वस्तोमीयं जुहोत्यश्वमेव मेधसा समर्थयति॥१॥

आज्ञेन जुहोति मेधो वा आज्ञं मेधोऽश्वस्तोमीयं मेधसैवास्मिन्दस्तन्मेधो दधात्याज्ञेन जुहोत्येतद्दै देवानां प्रियं धाम यदाज्ञं प्रियेणै वैनान्धाम्ना समर्द्धवत्पश्वस्तोमीयः हुत्वा द्विपदा जुहोत्यश्वो वा अश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा द्विपादौ पुरुषो हिः प्रतिष्ठस्तदेनं प्रतिष्ठया समर्द्धयति॥२॥

तदाहुरश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां ३ द्विपदा ३ इति पशवो वा अश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा यदश्वस्तोमीय हुत्वा द्विपदा जुहोति तस्मात्पुरुषं उपरिष्टात्पशूनधितिष्ठति षोडशाश्वस्तोमीया जुहोति षोडशकला वै पशवः सा पशूनां मात्रा पशुनेव मात्रया समर्द्धयति यत्कनीयसीर्वा भूयसीर्वा जुहुयात्पशून्मात्रया व्यर्द्धयेत्चोडश जुहोति षोडषकला वै पशवः सा पशूनां मात्रा पशुनेव मात्रया समर्द्धयति नान्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति यदन्यामुत्तमामाहुतिं जुहुयात्प्रतिष्ठायै च्यवेत द्विपदा उत्तमा जुहोति प्रतिष्ठा वै द्विपदाः प्रत्येव तिष्ठति जम्बकाय स्वाहैत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति वरुणो वै जम्बकः साक्षादेव वरुणमवयजते शुक्लस्य खलतेविक्लिधस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धनि जुहोत्येतद्वै वरुणस्य रूपरूपेणैव वरुणमव यजते ॥ ३ ॥

द्वादश ब्रह्मौदनानुत्थाय निर्वपति द्वादशभिर्वैष्टिभिर्यजते तदाहुर्ज्ञस्य वा एतद्वूर्पं यदिष्टयो यदिष्टिभिर्यजतोपनामुक एनं यज्ञः स्यात्पापीयाऽस्तु स्याद्यात्यामानि वा एतद्विजानस्य च्छन्दाऽसि भवन्ति तानि किमेतावदाशु प्रयुज्ञीत सर्वा वै सर्वस्थिते यज्ञे वागाप्यते सात्रासा यातयाम्नो भवति क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुक्तता वाग्वै यज्ञस्तस्मान्न प्रयुज्ञीतेति द्वादशैव ब्रह्मौदनानुत्थाय निर्वपेत्प्रजापतिवा ओदनः प्रजापतिः संवत्सरः प्रजापतिर्यज्ञः संवत्सरमेव यज्ञमाप्नोत्युपनामुक एनं यज्ञो भवति न पापीयान्भवति ॥ ४ ॥ इति सप्तमं ब्राह्मणम् ॥

अष्टमं ब्राह्मणम्

एष वै प्रभूर्नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव प्रभूर्तं भवत्येष वै विभूर्नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यष्टं भवत्येष वै विधृतिर्नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विधृतं भवत्येष वै व्यावृत्तिर्नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यावृत्तं भवत्येष वै ऊर्जस्वान्नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेवोर्जस्वद्वत्येष वै पयस्वान्नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव पयस्वद्वत्येष ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्त आ ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायत एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्त

आ राजन्योऽतिव्याधी जायत एष वै दीर्घो नाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्त आ दीर्घरिण्यं जायत
एष वै केल्पसिनाम यज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव कल्पसे भवत्येष वै प्रतिष्ठा नाम यज्ञो यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव प्रतिष्ठितं भवति॥१॥ इति अष्टमं ब्राह्मणम्॥

नवमं ब्राह्मणम्

अथातः प्रायश्चित्तीनां यद्यश्वो वडवाः स्कन्देद्वायव्यं पयोऽनुनिवैपेद्वायुर्वै रेतसां विकर्ता प्राणो वै
वायुः प्राणो हि रेतसां विकर्ता रेतसैवास्मिःस्तद्रेतो दधाति॥१॥

अथ यदि स्तामो विन्देत्पौर्णं चरुमनुनिवपेत्पूषा वै पशूनामिष्टे स यस्यैव पशको यः पशूनामिष्टे
तमेवैतत्प्रीणात्यगदो हैव भवति॥२॥

अथ यद्यक्षतामयो विन्देद्वैश्वानरं द्वादशकपालं भूमिकपालं पुरोडाशमनुनिवपेदियं वै वैश्वानरं
इमामेवैतत्प्रीणात्यगदो हैव भवति॥३॥

अथ यद्यक्ष्यामयो विन्देत्सौर्यं चरुमनुनिवपेत्सूर्यो वै प्रजानां चक्षुर्यदा ह्येवैष उदेत्यथेदरः सर्व
चरति चक्षुषुवासिमश्चक्षुर्धाति स यच्चरुर्भवति चक्षुषा ह्यायमात्मा चरति॥४॥

अथ यद्युदके मिथ्येत बारुणं यथमयं चरुमनुनिवपेद्वरुणो वा एतं गृह्णाति योऽप्सु मिथ्यते सा यै
वैनं देवता गृह्णाति तामेवैतत्प्रीणाति सास्मै प्रीतान्यमालं भायानुमन्यते तयानुमतमालभते स
यद्यवमयो भवति वरुण्याः हि यवाः॥५॥

अथ यदि नश्येत्रिहविषमिष्टयनुनिवपेद्यावापृथिव्यमेककपालं पुरोडाशं वायव्यं पयः सौर्यं चरु
यद्व किञ्चन नश्यत्यन्तरैव तद्यावापृथिवी नश्यति तद्यायुरुपवात्यादित्योऽभितपति नैताऽयो देवताभ्य
ऋते किञ्चन नश्यति सैषा पृथगेव नष्टवेदनी स यद्यस्याप्यन्यनश्येदेतदैव यजेतानु हैवैतद्विन्दत्यथा
यद्यमित्रा अश्वं विन्देरन्यदि वा मिथ्येत यदि वाप्स्वन्यमानीय प्रोक्षेयुः सैव तत्र प्रायश्चित्तिः॥६॥
इति नवमं ग्राहणम्॥

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

प्रजापतिरकामयत सर्वान्कामानापूयाऽ सर्वा व्यष्टीव्यर्शनुवीयेति स एतभश्वमेधं त्रिरात्रं
यज्ञक्रतुमपश्यतमाहस्तेनायजत तेनेष्वा सर्वान्कामानाप्रोत्सर्वा व्यष्टीव्यर्शनुत सर्वान् ह वै कामानाप्रोति
सर्वा व्यष्टीव्यर्शनुते योऽश्वमेधेन यजते॥१॥

तदाहुः कस्मिन्नृतावभ्यारम्भ इति ग्रीष्मेऽभ्यारभेतेत्यु हैक आहुग्रीष्मो वै क्षत्रियस्यर्तुः क्षत्रिययज्ञ
उ वा एष यदश्वमेध इति॥२॥

तदैव वसन्त एवाभ्यारभेत वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुर्य उ वै कश्च यजते ब्राह्मणीभूयेवैव यजते
तस्माद्वसन्त एवाभ्यारभेत॥३॥

सा यासौ फाल्गुनी पौर्णमासी भवति तस्यै पुरस्तात्षडहे वा सप्ताहे वत्त्विज उपसमायन्त्यध्वर्युश्च
होता च ब्रह्मा चोद्ग्राता चैतान्वा अन्वन्य ऋत्विजस्तेभ्योऽध्वर्युश्चातुष्ठाशयं ब्रह्मौदनं निवर्पति
तस्योक्तं ब्राह्मणं चतुरः पात्राऽश्वतुरोऽङ्गलीऽश्वतुरः प्रसृतां द्वादशविधि द्वादशमासाः संवत्सरः
सर्वशसंवत्सरः सर्वभश्वमेधः सर्वस्याध्यै सर्वस्यावब्रह्म्यै॥४॥

तमेते चत्वार ऋत्विजः प्राशनन्ति तेषामुक्तं ब्राह्मणं तेभ्यश्वत्वारि सहस्राणि ददाति सर्वं वै सहस्रः
सर्वभश्वमेधः सर्वस्याध्यै सर्वस्यावब्रह्म्यै चत्वारि च सुषणानि शतमानानि हिरण्यानि तस्यो
एवोक्तम्॥५॥

अथास्मा अध्वर्युनिष्कं प्रतिमुञ्चन्वाचयति तेजोऽसि शुक्रममृतमिति तेजो वै शुक्रममृतं हिरण्यं

सेज एवास्मिन्द्युक्रममृतं दधात्यायुष्णा आयुर्मे पाहीत्यायुरेवास्मिन्दधात्यथैनमाह वाचं यच्छेति
वाग्वै यज्ञो यज्ञस्यैवाभ्यारभ्याय॥६॥

चतस्रो जाया उपकलृता भवन्ति महिषी वावाता परिवृक्ता पालागली सर्वा निष्कण्ड्योऽलङ्घता
मिथुनस्यैव सर्वत्वाय ताभिः सहान्यगारं प्रपद्यते पूर्वया द्वारा यजमानो दक्षिणया पन्त्यः॥७॥

सायमाहुत्याः हुतायां जघनेन गार्हपत्यमुद्धङ्गवातयाः सह संविशति तदेवापीतराः संविशन्ति
सोऽन्तरोरु असर्वत्वमानः शतेऽनेन तपसा स्वस्ति संवत्सरस्योदृचरं समशनवा इति॥८॥

ग्रातरहुत्याः हुतायामध्यवर्युः पूर्णाहुतिं जुहोति सर्वं वै पूर्णं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याध्यै सर्वस्याकरुद्यै
तस्यां वरेण वाचं विसृजते वरं ददामि ब्रह्मण इति सर्वं वै वरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याध्यै
सर्वस्याकरुद्यै अथ योऽस्य निष्कः प्रतिभुक्तो भवति तमध्वर्यवे ददात्यध्वर्यवे
दददमृतमायुरात्मन्दत्तेऽमृतरं ह्यायुर्हिरण्यम्॥९॥

अथानेयीमिष्टि निर्वपति पथश्च कमाय यज्ञमुखस्य चाच्छम्बट्कारायाथो अग्निमुखाः उ वै
सर्वदिवताः सर्वे कोमा अश्वमेधे मुखेतः सर्वान्देवान्प्रीत्याः सर्वान्कामानाजवानीति तस्यै पञ्चदश
सामिधेन्यो भवन्ति पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यो वज्रो वज्रेणैवैतद्वीर्येण यजमानः पुरस्तात्पात्मानमपहते
वात्रंग्रावाज्यभागौ पाप्ता वै वृत्रः पाप्तनोऽपहत्या अग्निमूर्धा दिवः ककुद्धुवो यज्ञस्य रजसश्च

१. सहान्यगारं
२. त्यमुद्धवावा
३. शते
४. अग्नि
५. प्रीत्या

मेतेत्युपांशु हविषो यज्ञानुवाक्ये मूर्धन्वत्यन्या भवति सद्गृह्यन्यैष वै मूर्धा य एष तपत्येतस्यैवारुद्ध्या अथ यत्सद्गृही सदेवावरुन्धे विराजौ संयाज्ये सवदिवत्यं वा एतच्छन्दो यद्विराट् सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वान्कामानान्वानीति हिरण्यं दक्षिणा सुवर्णः शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥१०॥

अथ पौष्णो निर्वपति पूषा वै पथीनामधिपतिरश्वायैवैतत्सस्त्ययनं करोत्यथो इयं वै पूषेमामेवास्मा एतद्वोप्त्वान्नीं करोति तस्य हि नार्तिरस्ति न हला यमियमध्यन्नोपायतीमामेवास्या एतद्वोप्त्वान्नीं करोति तस्यै सप्तदशा सामिधेन्यो भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवास्यै वृथन्वन्तावाज्यभागौ यजमानस्यैव वृद्धयै पूषःस्तवं ख्रते वयं पथस्पथः परिपतिं वचस्येत्युपांशु हविषो यज्ञानुवाक्ये व्रतवत्यन्या भवति पथन्वत्यन्या वीर्यं वै व्रतं वीर्यस्याद्दस्यै वीर्यस्यावरुद्धया अथ यत्पथन्वत्यश्वायैवैतत्सस्त्ययनं करोत्यनुष्टुभौ संयाज्ये वाग्वा अनुष्टुब्धाण्वै प्रजापतिः प्रजापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाध्यै वासः शतं दक्षिणा रूपं वा एतत्पुरुषस्य यद्वासस्तस्माद्यमेव कञ्च सुवाससमाहुः को न्वयमिति रूपसमृद्धो हि भवति रूपेणैवैनरः समर्द्धयति शतमानं भवति शतायुर्वै पूरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते॥११॥

एतस्यां तायमानायामश्वं निक्त्वोदानयन्ति यस्मिन्तस्यवर्णिणि रूपाणि भवन्ति यो वा जवसमृद्धः सहस्राहं पूर्व्यं यो दक्षिणायां धुर्यप्रतिधुरस्तद्यत्सर्वरूपो भवति स्रवं वै रूपः सर्वमश्वमेधः सर्वस्यास्यै सर्वस्यावरुद्धया अथ यज्ञवसमृद्धो वीर्यं वै जवो वीर्यस्यास्यै वीर्यस्यावरुद्धया अथ

यत्सहस्रार्हः सर्वं वै सहस्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्यासै सर्वस्यावरुद्ध्या अथ यत्पूर्व्यं एष वा अपरिमितं वीर्यमभिवर्धते यत्पूर्वोऽपरिमितस्यैव वीर्यस्यावरुद्ध्या अथ यद्वक्षिणायां धुर्यप्रतिधुर् एष वा एष य एष तपति न वा एतं कश्चन प्रति प्रतिरेतस्यैवावरुद्ध्यै॥१२॥

तदु होवाच भाल्लवेयो द्विरूप एवैषोऽशः स्यात्कृष्णसारङ्गः प्रजापतेर्वा एषोऽक्षणः समभवद्विरूपं वा इदं चक्षुः शुक्लं चैव कृष्णं च तदेन खेन रूपेण समर्द्धयतीति॥१३॥

अथ होवाच सात्यग्नस्तीरूपः एवैषोऽशः स्यात्स्य कृष्णः पूर्वार्धः शुक्लोऽपरार्धः कृत्तिकाञ्जिः पुरस्तात्कृष्णः पूर्वार्धो भवति यदेवेदं कृष्णमक्षणस्तदस्य तदथ यच्छुक्लोऽपरार्धो यदेवेदः शुक्लमक्षणस्तदस्य तदथ यत्कृत्तिकाञ्जिः पुरस्तात्सा कनीनका स एव रूपसमृद्धोऽतो यत्मोऽस्योपकल्पेत बहुरूपो वा द्विरूपो वा त्रिरूपो वा कृत्तिकाञ्जिस्तमालभेत जवेन त्वेव समृद्धः स्यात्॥१४॥

तस्यैते पुरस्तात्कृष्णितार उपकल्पसा भवन्ति राजपुत्राः कवचिनः शतः राजन्या निषङ्गिणः शतः सूतश्रामण्यां पुत्रा इषुपर्णिणः^५ शतं क्षात्र संग्रहीतृणां पुत्रा दण्डनः शतमश्वशतं निरष्टं निरमणं यस्मिन्नेनमपिसुज्य रक्षन्ति॥१५॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथ सावित्रीमिष्ठं निर्वपति सवित्रे प्रसवित्रे द्वादश कपालं पुरोडाशः सविता वै प्रसविता सविता म इमं यज्ञं प्रसुवादिति तस्यै पञ्चदश समिधेन्यो भवन्ति वात्रग्रावाज्यभागौ य इमा विश्वा जातान्या देवो यातु सविता सुरल्ल इत्युपाद्यु हविषो याज्यानुवाक्ये विराजौ संयाज्ये हिरण्यं दक्षिणा सुवर्णः शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥१॥

तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु ब्राह्मणो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुदाष्टःस्तिसः स्वयःसंभूता
गाथा गायतीत्यजतेत्यददादिति तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥२॥

अथ द्वितीयां निर्वपति सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशः^१ सविता वा आसविता सविता
म इमं यज्ञमासुवादिति तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति सद्वन्तावाज्यभागौ सदेवावरुन्ये विश्वानि
देवसवितः सधा^२ चो देवः सविता सहावेत्युपाश्शु हविषो याज्ञानुवाक्ये अनुष्टुभौ संयोज्ये
रजतःहिरण्यं दक्षिणा नानारूपताया अथो उत्क्रमायानपक्रमाय शतमानं भवति शतायुवै पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धते॥३॥

तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु ब्राह्मणो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुदाष्टःस्तिसः स्वयः संभूता
गाथा गायतीत्यजतेत्यददादिति तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥४॥

अथ तृतीयां निर्वपति सवित्रे सत्यप्रसवाय द्वादशकपालं पुरोडाशमेष ह कै सत्यः प्रसवो यः
सवितुः सत्येन मे प्रसवेनेमं यज्ञं प्रसुवादिति तस्यै सप्तदशैव सामिधेन्यो भवन्ति रथिमन्तावाज्यभागौ
वीर्यं कै रथिर्वीर्यस्यासयै वीर्यस्यावरुद्धया आ विश्वदेवेःसत्पतिं न प्रमिये सवितुर्देव्यस्य तदित्युपाश्शु
हविषो याज्ञानुवाक्ये नित्ये संयोज्ये नेद्यजपथादयानीति कलृप एव यज्ञेऽन्ततः प्रतितिष्ठति
त्रिष्टुभौ भवत इन्द्रे कै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्धयै हिरण्यं दक्षिणा सुवर्णःशतमानं
तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥५॥

तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु ब्राह्मणो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुदाप्नः स्तिसः स्वयः संभृता
गाथा गायतीत्यजेत्यददादिति तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥६॥

एतस्याऽस॒स्थितायुमुपोत्थायाध्वर्युश्च यजमानश्चाश्वस्य दक्षिणे कर्ण आजपतो विभूमात्रा प्रभूः
पित्रेति तस्योक्तं ब्राह्मणमथैनमुदञ्चं प्राञ्छं प्रसृजत एषा होभयेषां देवमनुष्याणां दिग्यदुदीची प्राची
स्वायामैवैनं तद्विश्नि धत्तो न वै स्व आयतने प्रतिष्ठितो रिष्यत्यरिष्टै॥७॥

स आह देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितः रक्षतेत्युक्ता मानुषा आशापाला अथैते
दैवा आप्याः साध्या अन्वाध्या मस्तस्तमेत उभये देवमनुष्याः संविदाना अप्रत्यावर्त्यन्तः संवत्सरः
रक्षन्ति तद्यं न प्रत्यावर्त्यन्त्येष वा एष य एष तपति काँ उ ह्येतमर्हति प्रत्यावर्तीयितुं यद्यवेन
प्रत्यावर्त्येयुः परागेवेदः सर्व॑स्यात्समादप्रत्यावर्त्यन्तोऽरक्षन्ति॥८॥

स आहाशापाला ये वा एतस्योदृचं गमिष्यन्ति राष्ट्रं ते भविष्यन्ति राजानो भविष्यन्त्यभिषेचनीया
अथ य एतस्योदृचं न गमिष्यन्त्यराष्ट्रं ते भविष्यन्त्यराजानो भविष्यन्ति राजन्या
विशोऽनभिषेचनीयास्तस्मान्मा प्रमदत स्त्रात्काच्चैवैनमुदकान्तिरुन्धीध्वं वडवाभ्यश्च ते यद्यद्वाह्यणजात
मुणिगच्छेत तत्तपृच्छेत ब्राह्मणाः कीयद्यूयमश्चमेधस्य वित्थेति ते ये न विद्युर्जिनीयात तान्त्सर्वं
वा अश्वमेधः सर्वस्यैष न वेद यो ब्राह्मणः सञ्चश्वमेधस्य न वेद सोऽब्राह्मणो ज्येय एव स यानं
करवाथः खादं निवपाथाथ यत्किञ्च जनपदे कृतान्न॑सर्वं वस्तुत्सुतं तेषां रथकारकुल एव वो
वस्तिस्तद्युश्वस्यायतनमिति॥९॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

३. क

४. प्रत्यावर्त्य

५. करवाथ

६. अकृतान्नं

तृतीयं ब्राह्मणम्

प्रमुच्याश्च दक्षिणेन वेदिर्ह हिरण्मयं कशिपूपस्तृणाति तस्मिन्होतोपविशति दक्षिणेन होतारः हिरण्यमये कूर्चे यजमानो दक्षिणतो ब्रह्मा चोद्राता च हिरण्यर्थोः कशिपूनोः पुरस्तात्प्रत्यडङ्गव्युर्हिरण्मये वा कूर्चे हिरण्मये वा फलके समुपविष्टेष्वध्यवर्युः संप्रेष्यति होतर्भूतान्याचक्षव भूतेष्विमं यजमानमध्यूहे ति संप्रेषितो होताध्वर्युमामन्त्रयते पारिपल्वमाख्यानमाख्यास्त्रध्वर्यविति ह वै होतरित्प्रध्वर्युः॥१॥

मनुर्वेष्वतो राजेत्याह तस्य मानुष्या विशस्त इम आसत इत्यश्रोत्रिया गृहमेधिन उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्यृचो वेदः सोऽयमित्युचाऽ सूक्तं व्याचक्षाण इवानुद्रवेष्टीणागणगिन उपसमेता भवन्ति तानध्वर्युः संप्रेष्यति वीणागणगिन इत्याह पुराणैरिमं यजमानः राजभिः साधुकृद्धिः सञ्जायतेति तं ते तथा सञ्जायन्ति तद्यदेनमेवः सञ्जायन्ति पुराणैरेवैनं तद्राजभिः साधुकृद्धिः सुलोकं कुर्वन्ति॥२॥

संप्रेष्याध्वर्युः प्रक्रमान् जुहोत्पन्वाहार्यपचने वाश्वस्य वा पदं परिलिख्य यतरथास्य तत्रावृद्धवति पूर्वात्वेव स्थितिः सावित्री एवेष्टे पुरस्तादनुद्रुत्य सकृदेव रूपाण्यहवनीये जुहोत्पथ सायं धृतिषु हूयमानासु राजन्यो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुदाम्ब्रस्तिस्तः स्वयःसंभृता गाथा गायतीत्ययुध्यतेत्यमुः सञ्जाममजवदिति तस्योक्तं ब्राह्मणम्॥३॥

अथ र्वोभूते द्वितीयेऽहत्रेवमेवैतासु सावित्रीष्विष्टिषु^१ सऽस्थितास्वेषैवावृद्धवर्यविति ह वै होतरित्प्रवाध्वर्युर्थमो वैवस्वतो राजेत्याह तस्य पितृरो विशस्त इम आसत इति स्थविरा उपसमेता

^१. सावित्रीष्विषु

भवन्ति तानुपदिशति यजूःषि वेदः सोऽयमिति यजुषामनुकां व्याचक्षाण इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः
संप्रेष्यति न प्रक्रमान् जुहोति॥४॥

अथ तृतीयेऽहनेवमेवैतास्विष्टिषु सञ्चितास्वेषैवावृदध्वर्यविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युर्बुण आदित्यो
राजेत्याह तस्य गन्धर्वा विशस्त इम आसत इति युवानः शोभना उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्यथवाणो
वेदः सोऽयमित्यथवाणामेकं पर्व व्याचक्षाण इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति न प्रक्रमान् जुहोति॥५॥

अथ चतुर्थेऽहनेवमेवैतास्विष्टिषु सञ्चितास्वेषैवावृदध्वर्यविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युः सोमो
वैष्णवो राजेत्याह तस्याप्सरसो विशस्ता इमा आसत इति युवतयः शोभना उपसमेता भवन्ति ता
उपदिशत्युङ्गिरसो वेदः सोऽयमित्युङ्गिरसामेकं पर्व व्याचक्षाण इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति
न प्रक्रमान् जुहोति॥६॥

अथ पञ्चमेऽहनेवमेवैतास्विष्टिषु सञ्चितास्वेषैवावृदध्वर्यविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युर्बुदः काद्रवेयो
राजेत्याह तस्य सर्पा विशस्त इम आसत इति सर्पश्च सर्पविदश्चोपसमेता भवन्ति तानुपदिशति
सर्पविद्या वेदः सोऽयमिति सर्पविद्याया एकं पर्व व्याचक्षाण इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति न
प्रक्रमान् जुहोति॥७॥

अथ षष्ठेऽहनेवमेवैतास्विष्टिषु सञ्चितास्वेषैवावृदध्वर्यविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युः कुबेरो
वैश्रवणो राजेत्याह तस्य रक्षाःसि विशस्तानीमान्यासत इति सेलगाः पापकृत उपसमेता भवन्ति
तानुपदिशति देवजनविद्या वेदः सोऽयमिति देवजनविद्याया एकं पर्व व्याचक्षाण
इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः सं प्रेष्यति न प्रक्रमान् जुहोति॥८॥

अथ सप्तमेऽहन्नेवमेवैतास्तिविषु सःस्थितास्वेषैवावृदध्वर्योविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युरसिद्धो
धान्यो राजेत्याह तस्यासुरा विशस्त इम आसत इति कुसीदिन उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति
माया वेदः सोऽयमिति कञ्चिन्मायां कुर्यादिवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति न प्रक्रमान् जुहोति॥९॥

अथाष्टमेऽहन्नेवभेवैतास्तिविषु सःस्थितास्वेषैवावृदध्वर्योविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युर्मत्स्यः सांमदो
राजेत्याह तस्योदकेचरो विशस्त इम आसत इति मत्स्याश्च मत्स्यहनक्षोपसमेता भवन्ति
तानुपदिशतीतिहासो वेदः सोऽयमिति कञ्चिदितिहासमाचक्षीतैवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति न प्रक्रमान्
जुहोति॥१०॥

अथ नवमेऽहन्नेवमेवैतास्तिविषु सःस्थितास्वेषैवावृदध्वर्योविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युस्ताक्ष्यो वै
पश्यतो राजेत्याह तस्य वयांश्चिं विशस्तानीमान्यासत इति वयांश्चिं च वायोविद्यैकाक्षोपसमेता
भवन्ति तानुपदिशति पुराणं वेदः सोऽयमिति किञ्चात्पुराणमाचक्षीतैवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति न
प्रक्रमान् जुहोति॥११॥

अथ दशमेऽहन्नेवमेवैतास्तिविषु सःस्थितास्वेषैवावृदध्वर्योविति ह वै होतरित्येवाध्वर्युर्धर्म इन्द्रो
राजेत्याह तस्य देवा विशस्त इम आसत इति श्रोत्रिया अप्रतिग्राहका उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति
सामानि वेदः सोऽयमिति सामां दशां ब्रूयादेवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यति न प्रक्रमान् जुहोति॥१२॥

एतत्पारिष्ठवःसर्वाणि राज्यान्याच्छेते सर्वा दिशः सर्वान्वेदान्तसर्वान्देवान्तसर्वाणि भूतानि सर्वेषां
ह वै स एतेषां राज्यानां सायुज्यर्थं सलोकतामश्नुते सर्वासां विशामैश्चर्यमाधिपत्यं गच्छति
सर्वान्वेदान्वरुन्धे सर्वान्देवान्प्रात्वा सर्वेषु भूतेष्वन्ततः प्रतितिष्ठति यस्यैवंविदेतद्वोता

परिपल्वमाख्यानमाच्छै यो वै तदेवं वेदैतदेवसमानमाख्यानं पुनः पुनः संक्तसरं परिपल्वते तद्यत्सुनः पुनः परिपल्वते तस्मात्पारिपल्वरं षट्त्रिंशतं दशाहानाच्छै षट्त्रिंशतदक्षरा बृहती बहिताः पश्चाद्वृहत्यैवास्मै पश्चान्वरुन्धे॥१३॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

संवत्सरे पर्यवते दीक्षा ग्राजापत्यमालभ्योत्सीदन्तीष्टयः पुरोहितस्याग्निषु यजेतेत्यु हैक आहुः किमु दीक्षितो यजेत द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदस्तिस्त्रः सुत्यास्तत्रिणवमभिसंघते वज्रो वै त्रिणवः क्षत्रमश्वः क्षत्रः राजन्यो वश्रेण खलु वै क्षत्रः स्ततं द्वज्ञेणैव क्षत्रः स्पृणोति॥१॥

दीक्षणीयायःसः स्थितायाऽ सायं वाचि विसृष्टायां वीणागणगिन उपसमेता भवन्ति तानध्वर्युः संप्रेष्यति वीणागणगिन इत्याह देवैरिमं यजमानः सङ्गायतेति तं ते तथा सङ्गायन्त्यहरहर्वर्णचिं विसृष्टायामग्रीष्मीयाणामन्ततः सःस्थायां परिहतासु वसतीवरीषु तद्युदेनं देवैः सङ्गायन्ति देवैरवैनं तत्सलोकं कुर्वन्ति॥२॥

प्रजापतिना सुत्यास्वेवमेवाहरहः परिहतास्वेव वसतीवरीषूदवसानीयायामन्ततः सःस्थितायां तद्युदेनं प्रजापतिना सङ्गायन्ति प्रजापतिनैवैनं तदन्ततः सुलोकं कुर्वन्ति॥३॥

एकाविंशतिर्युपाः सर्व एकविंशत्युलयो राजुदालोऽग्निष्ठो भवति पैतुदारवावभितः षड्हृल्वास्त्रय इत्थात्य इत्थात्पट् खादिरास्त्रय एवेत्थात्रय इत्थात्पट् पालाशास्त्रय इत्थात्पट् एवेत्थात्रय इत्थात्य तद्युदेत् एवं युपा भवन्ति प्रजापतेः प्राणेषु ज्ञान्तेषु शरीरः श्वयितुभिर्नियत तस्य यः श्लेष्यासीत्स

सार्वदः समवद्वृत्य मध्यतो नस्त उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवद्भुदालस्तस्मात्स श्लेष्मणः श्लेष्मणो हि समभवत्तेनैवैनं तद्बूपेण समर्द्धयति तद्घत्सोऽग्निष्ठो भवति मध्यं वा एतद्युपानां यदग्निष्ठो मध्यमेतत्प्राणानां यत्रासिके स्व एवैनं तदायुतने दधाति॥४॥

अथ यदापोमयं तेज आसीद्यो गन्धः स सार्वदः समवद्वृत्य चक्षुष उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवत्पी तुदारूस्तस्मात्स सुरभिर्न्याद्धि समभवत्तस्मादुज्वलनस्तेजसो हि समभवत्तेनैवैनं तद्बूपेण समर्द्धयति तद्घत्तावभितोऽग्निष्ठं भवतस्तस्मादिमे अभितो नासिकां चक्षुषीं स्व एवैनौ तदायुतने दधाति॥५॥

अथ यत्कुन्तापभासीद्यो मज्जा स सार्वदः समवद्वृत्य श्रोत्रत उदभिनत्स एव वनस्पतिरभवद्विलस्तस्मात्स्यान्तरतः सर्वमेव फलमाद्यं भवति तस्मादु हारिद्रं इव भवति हारिद्रं इव हि मज्जा तेनैवैनं तद्बूपेण समर्द्धयत्यन्तरे पैतुदारवौ भवतो बाह्ये बैल्वा अन्तरे हि चक्षुषी बाह्ये श्रोत्रे स्व एवैनाऽस्तदायुतने दधाति॥६॥

अस्थिभ्य एवास्य खदिरः समभवत्तस्मात्स दारुणो बहुसारो दारुणमिव ह्यस्थि तेनैवैनं तद्बूपेण समर्द्धयत्यन्तरे बैल्वा भवन्ति बाह्ये खदिरा अन्तरे हि मज्जानो बाह्यान्यस्थीनि स्व एवैनाऽस्तदायुतने दधाति (भवन्ति बाहेष्या अन्तराणि ह्यस्थीनि बाह्यानीमाऽसानि स्व एवैनाऽस्तदायुतने दधाति)॥७॥

माऽसेभ्य एवास्य पलाशः समभवत्तस्मात्स बहुरसो लोहितरसो लोहितमिव हि माऽसं तेनैवैनं तद्बूपेण समर्द्धयत्यन्तरे खादिरा भवन्ति बाह्ये पालाशा अन्तराणि ह्यस्थीनि बाह्यानि माऽसानि स्व एवैनाऽस्तदायुतने दधाति॥८॥

अथ यदेकविः शतिर्भवन्त्येकविःशत्यरक्षय एकविःशो वा एष य एष तपति द्वादश मासाः पञ्चत्तरवस्त्रय इमे लोकाः असावादित्य एकविःशः सोऽश्वमेधः एष प्रजापतिरेवमेतं प्रजापतिं यज्ञं

कृत्स्नः सर्वस्कृत्य तस्मिन्नेकविश्वातिमग्नीषोमीयान्पशुनालभते तेषाः समानं कर्मेत्येतत्पूर्वेद्युः
कुर्मा ॥९॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥

पञ्चमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

अथ प्रातर्गोत्तमस्य चतुरुत्तर स्तोमो भवति तस्य चतुर्सु बहिष्पवमानमष्टास्वाज्यानि द्वादशसु मांध्यन्दिनः पवमानः घोडशसु पृष्ठानि विश्वशत्यामार्भवः पवमानश्चतुर्विश्वशत्यामग्निष्ठोमसाम् ॥१॥

तस्य हैकेऽग्निष्ठोमसाम चतुः साम कुर्वन्ति नाग्निष्ठोमो वोक्य इति वदन्तस्तद्यदि तथा कुर्यात् सार्थः स्तोत्रियः शस्त्रा सोद्धमनुरूपः शः सेद्धथन्तरे पृष्ठः राथन्तरः शस्त्रमग्निष्ठोमो यज्ञस्तेनेम लोकमृधोति ॥२॥

एकविश्वतिः सवनीयाः पशवः सर्व आग्रेयास्तेषाः समानं कर्मेत्यु हैक आहुहेत्वेवैते एकादशिन्यावालभेत्य एवैकादशिनेषु कामस्तस्य कामस्याप्त्यै सर्वस्थितेऽग्निष्ठोमे परिहतासु वसतीवरीष्वध्वर्युरन्नहोमान् जुहोति तेषामुक्तं ब्राह्मणं प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति द्वादशभिरनुवाकैद्वादश मासः संवत्सरः सर्वः संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥३॥

एकविश्वं मध्यममहर्भवत्थसौ वा आदित्य एकविश्वः सोऽश्वमेधः स्वेनैवैनः स्तोमेन स्वायां देवतायां प्रतिष्ठापयति तस्मादेकविश्वम् ॥४॥

यद्वेवैकविश्वमेकविश्वो वै पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या आत्मैकविश्वस्तदनेनैकविश्वेनात्मनैतस्मिन्नेकविश्वे प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति तस्मादेकविश्वम् ॥५॥

यद्वेवैकविश्वमेकविश्वो वै स्तोमानां प्रतिष्ठा बहु खलु वा एतदेतस्मिन्नहन्युज्ज्वावचमिव कर्म

क्रियते तद्देतदेतस्मिन्नहन्त्युच्चावचं बहु कर्म क्रियते तदेतस्मिन्नेकविश्शे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितं क्रियाता इति तस्माद्गैवैतदेकविश्शमहः॥६॥

तस्य प्रातः सवनमग्निं तं मन्ये यो वसुरिति होता पाङ्गमाज्यः शस्त्वैकाहिकमुपसशस्ति बाहृतं च प्र उर्गं माधुच्छन्दसं च त्रिचशं उभे सशस्ति यश्च बाहृते प्र उर्गे कार्मी यु उ च माधुच्छन्दसे तयोरुभयोः कामयोरासयै कलृष्टं प्रातः सवनम्॥७॥

अथातो माध्यन्दिनः सवनमतिच्छन्दाः प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य त्रिकद्गुकेषु महिषो यवाशिरमित्यतिष्ठा वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा अतिष्ठा अश्वमेधो यज्ञानामश्वमेधस्यैवाप्त्यै सैषैव त्रिः शस्ता त्रिचः संपद्यते तेनो तं काममाप्रोति यस्त्रिच इदं वसो सुतमन्य इत्यनुचर एष एव नित्य एकाहातान इत्था हि सोम इन्मदेऽवितासि सुन्वतो वृक्तबर्हिष इति पञ्चिष्ठ पट्पदाश शस्त्वैकाहिके निविदं दधातीति मरुत्वतीयम्॥८॥

अथातो निष्केवल्यं महानाम्न्यः पृष्ठं भवन्ति सानुरूपाः सप्रगाथाः शस्ति सर्वे वै कामा

महानाम्निषु सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वेषां कामानामाप्त्या इन्द्रो मदाय वावृधे प्रेदं ब्रह्मा वृत्रतूर्येष्वाकिथेति
पक्ष्मिश्च षट्पदाक्षं शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति कलृसं माध्यन्दिनः सवनम्॥९॥

अथातस्तृतीयसवनमतिच्छन्दा एव प्रतिपद्वैश्वदेवस्याभि त्य देवः सवितारमोष्योरिति तस्या एतदेव
ब्राह्मणं यत्पूर्वस्या अभि त्वा देव सवितरित्यनु चरोऽभिवानभिभूत्यै रूपमुदुष्य देवः सविता
दमूना इति सावित्रः शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति मही द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठ इति चतुऋचं
द्यावापृथिवीयः शस्त्वैकाहिके निविदं दधात्यृभुर्विभ्वा वाज इन्द्रो नो अच्छेत्याभवः शस्त्वैकाहिके
निविदं दधाति को नु वां मित्रावरुणावृतायन्त्रिति वैश्वदेवः शस्त्वैकाहिके निविदं दधातीति
वैश्वदेवम्॥१०॥

अथात आग्निमारुतं मूर्धनं दिवो अरतिं पृथिव्या इति वैश्वानरीयः शस्त्वैकाहिके निविदं
दधात्यारुद्रास इन्द्रवन्तः सजोषस इति मारुतः शस्त्वैकाहिके निविदं दधातीममूषुवो
अथितिमुषमुषभुधमिति नवर्चं जातवेदसीयः शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति तद्यदैकाहिकानि
निविदानानि भवन्ति प्रतिष्ठामः प्रतिष्ठाया अप्रच्युत्यै॥११॥

तस्यैते पश्वो भवन्त्यश्वस्तूपरो गोमृग इति पञ्चदश पर्यङ्ग्यास्तेषामुक्तं ब्राह्मणमथैत आरण्या
वसन्तायै कपिञ्चलानालभते ग्रीष्मायै कलविञ्चान्वर्षभ्यस्तितिरीनिति
तेषाम्बेवोक्तमथैतानेकविश्शतये चातुमस्यदेवताभ्य एकविश्शतिमेकविश्शतिं पशुनालभत एतावन्तो

वै सर्वे देवा यावत्यश्चातुमास्य देवताः सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वान्देवान् प्रीत्वा सर्वान् कामानाप्रवानीति
न तथा कुर्यात्सप्तदशैव पशुरन्मध्यमे यूप आलभेत प्रजापतिः सप्तदशः सर्वैःसप्तदशः सर्वमध्यमेधः
सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै षोडश षोडशोतरेषु षोडशकलं वा इदः सर्वमश्वमेधः^३ सर्वस्याप्त्यै
सर्वस्यावरुद्धयै त्रयोदश त्रयोदशारण्याभाकाशोच्चालभते त्रयोदश मासाः संक्तसरः सर्वैः संक्तसरः
सर्वमध्यमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै॥ १२॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथ पुरा बहिष्पवमानादश्वं निक्त्वोदानयन्ति तेन पवमनाय सर्पन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणः स्तुते
बहिष्पवमानेऽश्वमास्तावमाक्रमयन्ति स यद्यव वा जिग्रेद्वि वा वत्तेत समृद्धो मे यज्ञ इति ह
विद्यात्तमुपाकृत्याध्वर्युराह होतरभिषुहीति तमेकादशभिर्हेताभिष्टौति॥ १॥

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इति त्रिः प्रथमयात्रिरुत्तमया ताः पञ्चदश संपद्यन्ते पञ्चदशो वै प्रजो
वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतद्वार्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते तद्वै यजमानायैव वज्रः प्रदीयते
योऽस्य स्तुत्यस्तरं स्तुतव उप प्रागाच्छुसनं वाज्यवर्णोप प्रागात्परमं यत्सदस्थमिति॥ २॥

एते उद्यूत्य या नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरित्येतत्सुक्तमधिगावावपतिः चतुस्खिशद्वाजिनो देवबन्धोरित्यु
हैक एतां वड्क्रीणो पुरस्ताद्धथति नेदनायतने प्रेणव दधामेत्यथो नेदकवचनेन बहु वचनं व्यवायामेति
न तथा कुर्यात्साध्मेव सूक्तमावपेदुप प्रागाच्छुसनं वाज्यवर्णोप प्रागात्परमं यत्सदस्थमिति॥ ३॥

एते उक्त्वा यदधिगोः परिशिष्टं भवति तदाह वासोऽधिवासः हिरण्यमित्यश्वायोपस्तुणन्ति
तस्मिन्नेनमधिसङ्गपयन्ति संज्ञसेषु पशुषु पन्त्यः पात्रेजनै रुदायन्ति चतुस्रश्च जायाः कुमारी पञ्चमि
चत्वारि च शतान्यनुचरीणां निष्ठितेषु पात्रेजनेषु महिषीमश्वायोपनि पातयन्त्यथैनावधिवासेन

१. तृत्य

२. श्रिग्रावा

३ सर्वैः सर्वमश्वमेधः

संप्रोर्णुवन्ति स्वर्गे लोके प्रोर्णुवाथाभिमत्येष वै स्वर्गे लोको यत्र पशुः संज्ञपयन्ति निरायत्याश्वस्य
शिशनं महिष्युपस्थे निधत्ते वृषा वाजी रेतोधा रेतो दधात्विति भित्युन् स्यैव सर्वत्वाय तयोः
शायानयोः ३ ॥४॥

अथव यजमानोऽभिमेथत्युत्सक्ष्या अव गुदं धेहीति तं न कञ्चन प्रत्यभिमेथति नेद्यजमानं प्रतिप्रतिः
कृश्चिद्दसदिति ५ ॥

अथाध्वर्युः कुमारीभिमेथति कुमारी हयेहये कुमारि यकासकौ शकुन्तिकृति तं कुमारी
प्रत्यभिमेथत्यध्वर्यो हयेहयेऽध्वर्यो यकोऽसकौ शकुन्तक इति ६ ॥

अथ ब्रह्मा महिषीभिमेथति महिषि हये हये महिषि माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहत इति
तस्यै शतः राजपुत्रोऽनुचर्यो भवन्ति ता ब्रह्माणं प्रत्यभिमेथन्ति ब्रह्मन् हयेहये ब्रह्मन् माता च ते
पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य क्रीलतः इति ७ ॥

अथोदाता वावातभिमेथति वावाते हयेहये वावातः ऊर्ध्वमिनामुच्छ्रापयेति तस्यै शतः राजन्या
अनुचर्यो भवन्ति ता उद्गावारं प्रत्यभिमेथन्त्युदातर्हयेहय उद्गातरुर्ध्वमेनमुच्छ्रयतादिति ८ ॥

अथ होता परिवृक्तामभिमेथति परिवृक्ते हयेहये परिवृक्ते यदस्या अःहभेद्या इति तस्यै शतः
सूतग्रामण्यां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ता होतारं प्रत्यभिमेथन्ति होतर्हये हये होतर्यद्वासो
ललामगुभिति ९ ॥

अथ क्षता पालागलीभिमेथति पालागलि हयेहये पालागलि यद्वरिणो यवमत्ति न पुष्टं पशुमन्यत
इति तस्यै शतं क्षत्रसंगृहीतृणां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ताः क्षतारं प्रत्यभिमेथन्ति क्षतर्हयेहये
क्षतर्यद्वरिणो यवमत्ति न पुष्टं बहु मन्यत इति १० ॥

३. It will be in the next Kandikā

४. क्रीडत

५. उच्छ्रयतादिति

६. अःहु

सर्वांसिर्वा एषा वाचो यदभिमेधिकाः सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वया वाया सवन्
कामानापुवामेत्युत्थापयन्ति महिषीं तत्स्तायथेत प्रतिपरायन्त्यथे वरे
सुरभिमृतीमृचमन्ततोऽन्वाहुदीधिक्रव्यो अकारिषमित्यप वा एतेभ्य आयुदेवताः क्रामन्ति ये
यज्ञेऽपूतां वाचं वदन्ति वाचमेवैतत्पुनते देवयज्यायै देवतानामनपक्रमाय या च गोमृगे वपा भवति
या चाजे तूपेरे ते अश्वे प्रत्यवधायाहरन्ति नाश्वस्य वपास्तीति वदन्तो ने तथा कुर्यादश्वस्यैव
प्रत्यक्षं मेद आहरेत्प्रज्ञाता इतराः शृतासु वपासु स्वाहाकृतिभिश्चरित्वा प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्य सदसि
ब्रह्मोद्यं वदन्ति पूर्वया द्वारा प्रपूद्य यथाधिष्ठयं व्युपेक्षिशन्ति॥११॥

स होताध्वर्युं पृच्छति कः स्वदेकाकी चरतीति प्रत्याह सूर्य एकाकी चरतीति॥१२॥

अथाध्वर्युं होतारं पृच्छति किंस्वत्सूर्यसमं ज्योतिरिति तं प्रत्याह ब्रह्म सूर्यसमं ज्योतिरिति
॥१३॥

अथ ब्रह्मोद्गतारं पृच्छति पृच्छामि त्वा चित्थे देवसखेति तं प्रत्याहापि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मीति॥१४॥

अथोद्गता ब्रह्मणं पृच्छति केष्वन्तः पुरुष आविवेशेति तं प्रत्याह पञ्चस्वन्तः पुरुष आविवेशेत्येतस्यामु-
क्रायामुत्थाय सदसोऽधि प्राञ्छो युजमानमध्यायन्त्यग्रेण हविधने आसीनमेत्य यथायतनं
पुर्युपेक्षिशन्ति॥१५॥

स होताध्वर्युं पृच्छति कास्वदासीत्पूर्वचित्तिरिति तं प्रत्याह द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरिति॥१६॥

अथाध्वर्युहोतारं पृच्छति कौ ईमरे पिशङ्गलेति तं प्रत्याहाजारे विशङ्गलेति॥१७॥

अथ ब्रह्मोद्गतारं पृच्छति कल्यस्य विष्टाः कल्यक्षरणीति तं प्रत्याह षडस्य विष्टाः शतमक्षरणीति॥१८॥

अथोद्ग्राता ब्रह्माणं पृच्छति कोऽस्य वेद भुवनस्य नाभिमिति तं प्रत्याह वेदाहमस्य भुवनस्य नाभिमितिः॥१९॥

अथाध्वर्यु यजमानः पृच्छति पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इति तं प्रत्याहेयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या इतिः॥२०॥

सर्वासिष्यां एषा वाचो यद्ग्रहोद्यः सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वया वाचा सवान्कामानाप्रवामेत्युदिते ब्रह्मोद्ये प्रपृथाध्वर्युर्हरण्येन पात्रेण प्राजापत्यं महिमानं ग्रहं गृह्णाति तस्य पुरोरुधरण्यगर्भः समवर्तीत्य इत्यथास्य पुरोऽनुवाक्या सुभूः स्वयम्भूः प्रथम इति होता यक्षन्प्रजापतिमितिः प्रैषः प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति होता यजति वषट्कृते जुहोति यस्तेऽहन्त्संवत्सरे महिमा संबभूते नानुवृष्टकरोति सर्वहुतरं हि जुहोति॥२१॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

अथातो वपनाऽ होमो नानैव चरेयुरा वैश्वदेवस्य वपायै वैश्वदेवस्य वपायाऽ हुतायां तदन्वितरा जुहुयुरिति ह स्माह सत्यकामो जाबालो विश्वे वै सर्वे देवाः तद्वैनान्यथादेवतं प्रीणातीति॥१॥

ऐन्द्रान्नस्य वपायाऽ हुतायां तदन्वितरा जुहुयुरिति ह स्माहतुः सौमापौ मानुतन्तव्याविन्द्राग्नी वै सर्वे देवास्तदेवैनान्यथादेवतं प्रीणातीति॥२॥

कायस्य वपायाऽ हुतायां तदन्वितरा जुहुयुरिति ह स्माह शैलालिः प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिमु वा अनु सर्वे देवास्तदेवैनान्यथादेवतं प्रीणातीति॥३॥

एकविंशतिं चातुर्मास्य देवता अनुदृत्यैकविंशतिधा कृत्वा प्रचरेयुरिति ह स्माह भाल्लवेय

एतावन्तो वै सर्वे देवा यावत्यक्षातुर्मास्य देवतास्तदेवैनान्यथादेवतं प्रीणातीति नानैव चरेयुरितीन्द्रोतः
शौनकः किंमुत् त्वरेऽस्तदेवैनान्यथादेवतं प्रीणातीत्येतदाह तेषां वचोऽन्या त्वेवात् स्थितिः॥४॥

अथ होवाच यज्ञवल्क्यः सकृदेव प्राजापत्याभिः प्रचरेयुः सकृदेवदेवत्याभिस्तदेवैनान्यथादेवतं प्रीणात्यज्ञासा यज्ञस्य सःस्थामूष्ठिति न हलतीति हुतासु वपासु प्रपद्याध्वर्यू रजतेन पात्रेण प्राजापत्यं महिमानमुत्तरं ग्रहं गृह्णाति तस्य पुरोरुग्यः प्राणतो निमिषतो महित्वेति त्रिपर्यस्ते याज्यानुवाक्ये अयातयामताया एष एव प्रैषो वषट्कृते जुहोति यस्ते रात्रौ संवत्सरे महिमा संबभूतेति नानुवषट्करोति तस्योक्तं ब्राह्मणं नान्येषां पशूनां तेदन्या अवद्यन्त्यवद्यन्त्यश्वस्य दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्त्युत्तरतोऽश्वस्य प्लक्षशारवास्वन्येषां पशूनामवद्यन्ति वेतसशाखास्वश्वस्य॥५॥

तदु होवाच सात्ययज्ञिरितरथैव कुर्यात् पथ एव नापोदित्यमिति पूर्वा त्वेव स्थितिरुक्थ्यो यज्ञस्तेनान्तरिक्षलोकमृधोति सर्वस्तोमोऽतिरात्रे उत्तममहर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै॥६॥

तस्य त्रिवृद्धिष्ववमानं पञ्चदशान्याज्यानि सप्तदशो माध्यन्दिनः पवमान एकविश्शानि पृष्ठानि त्रिणवस्तृतीयः पवमानस्त्रयस्त्रिशमग्रिष्टोम सामैकविश्शान्युक्त्यान्येकविश्शः षोडशी पञ्चदशी रात्रिसिवृत्सन्ध्यर्यहिंवतीयस्याहः पृष्ठ्यस्य षड्हस्य तुच्छस्त्रमतिरात्रो यज्ञस्तेनामुं लोकमृधोति॥७॥

एकविंशतिः सबनीयाः पशवः सर्व आग्रेयास्तेषाऽसमानं कर्मत्यु हैक आहूश्चतुर्विंशतिं त्वेवैतान् गव्यानालभेत द्वादशाभ्यो देवताभ्यो द्वादश मासाः संवत्सरः सर्वः संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्याकरुद्धृत्यै॥८॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

एतेन हेन्द्रोतो दैवापः शौनको जनमेजयं पारिक्षितं याजयाञ्चकार तेनेष्ट्वा सर्वा पापकृत्या ९ सर्वा ब्रह्महत्यामपजघान सर्वा १० ह वै पापकृत्या ११ सर्वा ब्रह्महत्यामपहन्ति योऽश्वमेधेन यजते॥१॥

तदेतद्राथयाभिगीतमासन्दीवति धान्याद् रुक्मिणः हरितस्त्रजम् । अबध्रादश्वरः सारङ्गं देवेभ्यो जनमेजय इत्येते एव पूर्वे अहनी॥२॥

ज्योतिरतिरात्रस्तेन भीमसेनमेते एव पूर्वे अहनी गौरतिरात्रस्तेनोग्रसेनमेते एव पूर्वे अहनी आयुरतिरात्रस्तेन श्रुतसेनमित्येते पारिक्षितीयास्तदेतद्राथयाभिगीतं पारिक्षिता यजमाना अश्वमेधैः परोऽष्टरम् । अजहुः कर्म पापकं पुण्याः पुण्येन कर्मणेत्येते एव पूर्वे अहनी॥३॥

अभिजिदतिरात्रस्तेन ह पर आङ्गार ईजे कौसल्यो राजा तदेतद्राथयाभिगीतमहारस्य परः पुत्रोऽश्वं मेध्यमबृंधयद्वैरण्यनाभः कौसल्यो दिः पूर्णा अमः हतेत्येते एव पूर्वे अहनी॥४॥

विश्वजिदतिरात्रस्तेन ह पुरुकुत्सो दौग्रहिणेज ऐक्षवाको राजा तस्मादेतदृष्णाभ्यनूक्तमस्माकमत्र पितरस्तु आसन्सस ऋषयो दौग्रहै बध्यमान इत्येते एव पूर्वे अहनी॥५॥

महावृतमतिरात्रस्तेन ह मरुत्त आविक्षित ईज आयोगवो राजा तस्य ह ततो मरुतः परिवेष्टारोऽग्निः क्षत्त विश्वे देवाः सभासदो बभूवुस्तदेतद्राथयाभिगीतं मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे ।

आविक्षितस्याग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभासद इति मरुतो ह वै तस्य परिवेष्टारोऽग्निः क्षत्त विश्वे देवाः सभासदो भवन्ति योऽश्वमेधेन यजत् एते एव पूर्वे अहनी॥६॥

असोयामोऽतिरात्रस्तेन हैतेन क्रैव्य ईजे पाञ्चालो राजा क्रिव्य इति ह वै पुरु पञ्चालानाचक्षते तदेतद्राथयाभिगीतमश्वं मेध्यमालभत् क्रिवीणामृतिपूरुषः पाञ्चालः परिवक्राया ९ सहस्रशतदक्षिणमिति॥७॥

अथ द्वितीयया सहस्रमासन्नयुता शता च पञ्चविंशतिः । दिक्तो दिक्तः पञ्चालानां ब्राह्मणा या विभेजिर इति॥८॥

त्रिवृदग्निष्ठोमः पञ्चदश उक्ष्यः सप्तदशं तृतीयमः सोवध्यकमेकविंशशः^२ षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्सन्धिरिति॥९॥

एषोऽनुष्टुप्संपत्रस्तेन हैतेन ध्वसा द्वैतवन ईजे मात्स्यो राजा यत्रैतद्वैतवन^३ सुरस्तदेतद्राथयाभिगीतं चतुर्दश द्वैतवनो राजा सञ्ज्ञमजिद्वयान् । इन्द्राय वृत्रघ्ने^४बध्नात्स्माद्वैतवन^५ सर इति॥१०॥

चतुर्विंशाः पवमानास्त्रिवृदध्यावर्तचतुर्क्षत्वारिंशाः पवमाना एकविंशमध्यावर्तमष्टाचत्वारिंशाः पवमानास्त्रयस्त्रिशमध्यावर्तमाग्निष्ठोमसामाद्वात्रिंशान्युकथान्येक विंशशः षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्सन्धिरिति॥११॥

एतद्विष्णोः क्रान्तं तेन हैतेन भरतो दौः षन्तिरीजे^६ तेनेष्ट्रेमां व्यष्टिं व्यानशे येवं भरतानं तदेतद्राथयाभिगीतमष्टासप्ततिं भरतो दौः^७ षन्तिर्यमुनाम् नु गुञ्जायां वृत्रघ्ने^४बध्नात्पञ्चपञ्चाशाशत^८ हयानिति॥१२॥

- २. सोवध्यक
- ३. यत्रैतद्वैत
- ४. तस्मादैत
- ५. दौःस्य
- ६. दौःस्य

अथ द्वितीयया त्रयस्त्रिःशः शतां राजाश्चान्बध्वाय मेध्यान्सौद्युमिरत्यष्टादन्यान्मायान्मायवत्तर इति॥१३॥

अथ तृतीयया शकुन्तला नाडपित्यप्सरा भरतं दधे परः सहस्रात्रिन्द्रायाशवान्मेध्यान्य आहरद्विजित्य पृथिवीं सुवामिति॥१४॥

अथ चतुर्थ्या महदद्य भरतस्य न पूर्वे नापरे जनाः । दिवं मर्त्य इव बाहुभ्यां नोदापुः पञ्च मानवा इति॥१५॥

एकविःशस्तोमेनर्षभो याज्ञतुर ईजे शिवक्नानाऽ राजा तदेतद्राथयाभिगीतं याज्ञतुरे यजमाने ब्रह्मण ऋषभे जनाः । अश्वमेधे धनं लब्ध्वा विभजन्ते स्म दक्षिणा इति॥१६॥

त्रयस्त्रिःशस्तोमेन शोणः सात्रासाह ईजे पाञ्चालो राजा तदेतद्राथयाभिगीतः सात्रासाहे यजमानेऽश्वमेधेन तौर्वशाः । उदीरते त्रयस्त्रिःशाः षट् सहस्राणि वर्मिणामिति॥१७॥

अथ द्वितीयया षट्षट् षड् सहस्राणि यज्ञे लोकपितुस्तवं उदीरते त्रयस्त्रिःशाः षट् सहस्राणि वर्मिणामिति॥१८॥

अथ तृतीयया सात्रासाहे यजमाने पाञ्चाले राज्ञि सुख्जि । अमाद्यदिन्द्रः सोमेनातृप्यन् ब्राह्मण धनैरिति॥१९॥

गोविनतेन शतानीकः सात्राजित ईजे काश्यस्याशवमादाय ततो हैतदवर्ककाशयोऽग्निनादधत आत्तसोमपीथाः स्म इति वदन्तः॥२०॥

तस्य विधा चतुर्विःशाः पवमानस्त्रिवृद्ध्यावर्तं चतुश्चत्वारिःशाः पवमान एकविःशन्याज्यानि

त्रिणवान्युक्थान्येकविश्शानि पृष्ठानि षट्त्रिश्शाः पवमानास्त्रयस्त्रिश्शमभ्यावर्तमा-
ग्निष्ठोमसामादेकविश्शान्युक्थान्येकविश्शः षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्सन्धिः॥२१॥

तदेतद्वाथयाभिगीतः शतानीकः समन्तासु मेध्यः सात्राजितो हयम्। आदत्त यज्ञङ्का शीना-
भरतः सत्वतामिवेति॥२२॥

अथ द्वितीयया श्वेतः समन्तासु वशं चरन्तश्शतानीको धृतराष्ट्रस्य मेध्यम्। आदाय सद्वा दशमास्य
मश्वः शतानीको गोविनतेन हेज इति॥२३॥

अथ चतुर्थ्यमहूद्य भरतानां न पूर्वे नापरे जुनाः। दिवं मर्त्यं इब पक्षाभ्यां नोदापुः सप्त मानवा
इति॥२४॥

अथातो दक्षिणानां मध्यं प्रति गण्टस्य यदन्यद्वृमेश्च पुरुषेभ्यश्च ब्राह्मणस्य च वित्तात्माची दिग्धोतुर्दक्षिणा
ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः॥२५॥

उदनीयायाः स्थितायामेकविश्शतिं वशा अनूबन्ध्या अलभते मैत्रावरुणीर्वेशवदेवीर्बाह्यस्पत्या
एतासां देवतानामाप्त्यै तद्यद्वाहस्पत्या अन्यां भवन्ति ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तदु ब्रह्मण्येवान्ततः
प्रतितिष्ठत्यथ यदेकविश्शतिर्भवत्येकविश्शो^{१०} वा एष य एष तपति द्वादश मासाः पञ्चर्त्वस्त्रय
इमे लोकाः असावादित्य एकविश्श एतामभिसंपदम्॥२६॥

उदवसानीयायाः स्थितायां चतस्रश्च जायाः कुमारी पञ्चमी चत्वारि च शतान्यनुचरीणां
यथासमुदितं दक्षिणां ददात्यथोत्तरः संवत्सरमृतुपशुभिर्जयते^{११} षड्भिराग्नेयैर्वसन्ते षड्भिरैन्द्रैग्रीष्मे
षड्भिः पार्जन्यैर्वा मारुतैर्वा वर्षासु षड्भिर्मैत्रावरुणैः शरदि षड्भिरैन्द्रावैष्णवैर्मन्ते
षड्भिरैन्द्रावार्हस्पत्यैः शिशिरे षड्भिरैव संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति षट्त्रिश्शदेवै

८. सहा

९. अन्यतः

१०. भवन्ति

११. यजते

पश्वो भवन्ति षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बृहत्यामधि स्वर्गे लोकः प्रतिष्ठितस्तद्दन्ततो बृहत्येव
छुन्दसा स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति॥ २७॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः

प्रथमं ग्राह्यणम्

पूरुषो ह नारायणोऽकामयतातितिष्ठेयः सवर्णिण भूतान्यहमेवेदः सर्वः स्यामिति स एतं पुरुषमेधं पञ्चरात्रं यज्ञक्रतुभपश्यत्तमाहरतेनायजत तेनेष्टवात्यतिष्ठत्सवाणिं भूतानीदः सर्वमध्वदति तिष्ठति सवर्णिण भूतानीदः सर्वं भवति य एवं विद्वान्पुरुषमेधेन यजते योवैतदेवं वेद ॥१॥

तस्य त्रयोतिःशतिर्दीर्खा द्वादशोपसदः पञ्च सुत्या स एष चत्वारिःशद्वात्रः सदीक्षोपसत्कक्षत्वारिःश-दक्षरा विराटुद्विराजमभिसंपद्यते तबो विराङ्गायत विराजो अधि पुरुष इत्येषा वै सा विराङ्गेतस्या एवैतद्विराजो यज्ञं पुरुषं जनयति ॥२॥

ता वा एताश्वतस्तो दशतो भवन्ति तद्यदेवाश्वतस्तो दशतो भवन्त्येषां चैवलोकानामासयै दिशां चेममेव लोकं प्रथमया दशातापूर्वबन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया दिशक्षतुर्थ्या तथैवैतद्यजमानं इममेव लोकं प्रथमया दशातप्रोत्यन्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया दिशक्षतुर्थ्येतावद्वा इदः सर्वं यावदिमे च लोका दिशश्च सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्यासयै सर्वस्यावरुद्धयै ॥३॥

एकादशाग्निषोभीयाः पश्व उपवसथे तेषां समानं कर्मकादश युपा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब् वज्रस्त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वज्रेणैवैतद्वीर्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहत एकादशिनाः सुत्यासु यश्वो भवन्त्येकादशाक्षरा त्रिष्टुब् वज्रस्त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वज्रेणैवैतद्वीर्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते ॥४॥

यद्वैकादशिना भवन्त्येकादशिनी वा इदः सर्वं प्रजापतिर्होकादशिनी सर्वः हि प्रजापतिः सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्यासयै सर्वस्यावरुद्धयै ॥५॥

स वा एष पुरुषमेधः पञ्चरात्रो यज्ञक्रतुर्भवति पांक्ते यज्ञः पांक्तः पशुः पञ्चर्त्वः संवत्सरो यत्किञ्च
पञ्चविधमधिदेवतमध्यात्मं तदेनेन सर्वमाप्नोति॥६॥

तस्याग्निष्ठोमः प्रथममहर्भवत्यथोक्ष्योऽथातिरात्रोऽथोक्ष्योऽथाग्निष्ठोमः स वा एष
उभयतोज्योतिरुभयत उक्ष्यो यवमध्यः पञ्चरात्रो भवतीमेवै लोकाः पुरुषमेध उभयतोज्योतिष्ठो
वा इमे लोका अग्निनेत आदित्येनामुतस्तस्मादुभयतोज्योतिरन्नमुक्ष्य आत्मातिरात्रस्तद्यदेता
उक्ष्यावतिरात्रमधितो भवतस्तस्मादयमात्मानेन परिवृद्धोऽथ यदेष वर्षिष्ठोऽतिरात्रोऽद्वृः स मध्ये
तस्माद्यक्ष्यमध्यो युते ह वै द्विषुन्तं भ्रातृव्यमयमेवास्ति नास्य द्विषन् भ्रातृव्य इत्याहुर्य एवं वेद॥७॥

तस्यायमेव लोकः प्रथममहरयमस्य लोको वसन्त ऋतुर्यदूर्ध्वमस्माल्लोकादर्वाचीन-
मन्तरिक्षात्तद्वितीयमहस्तद्वस्य ग्रीष्म ऋतुरन्तरिक्षमेवास्य मध्यममहरन्तरिक्षमस्य वर्षाशरदावृत्तू
यदूर्ध्वमन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्तच्चतुर्थं शिहस्तद्वस्य हेमन्त ऋतुर्घौरिकास्य पञ्चममहृद्धीरस्य
शिरं ऋतुरित्यधिदेवतम्॥८॥

अथाध्यात्मं प्रतिष्ठैवास्य प्रथममहः प्रतिष्ठो अस्य वसन्तऋतुर्यदूर्ध्वं प्रतिष्ठाया अवाचीनं
मध्यात्तद्वितीयमहस्तद्वस्य ग्रीष्म ऋतुर्मध्यमेवास्य मध्यममहमध्यमस्य वर्षाशरदावृत्तू यदूर्ध्वं
मध्यादवाचीनं शीर्षास्तच्चतुर्थमहस्तद्वस्य हेमन्त ऋतुः शिर एवास्य पञ्चममहः शिरोऽस्य शिशिर
ऋतुरेवमिमेव लोकाः संवत्सरश्चात्मा च पुरुषमेधमधिसंपद्यन्ते सर्वं वा इमे लोकाः सर्वेऽसंवत्सरः
सर्वमात्मा सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धैै॥९॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथ यदस्मात्पुरुषमेधो नामेमे वै लोकाः पूरयमेव पुरुषो योऽयं पवते सोऽस्यां पुरि शेते तस्मात्पुरुषस्तस्य युदेषु लोकेष्वन्नं तदस्यान्नं मेधस्तद्युदस्यैतदुन्नं मेधस्तस्मात्पुरुषमेधोऽथो यदस्मिन्मेध्यान्पुरुषानालभते तस्मादेव पुरुषमेधः॥१॥

तान्वै मध्यमेऽहन्नालभतेऽन्तरिक्षं वै मध्यममहरन्तरिक्षमु वै सर्वेषां भूतानामायतनमथो अन्नं वा एते पशव उदरं मध्यममहरुदरे तदन्नं दधाति॥२॥

तान्वै दशदशालभते दशाक्षरा विशद्विराङ्गु कृत्स्नमन्नं कृत्स्नस्यैवान्नाद्यस्यावरुद्धया एकादशा दशत आलभत एकादशाक्षरा त्रिष्टुब् वृज्रस्त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वज्रेणैवैतद्वीर्येण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहतेऽष्टाचत्वारिंशतं मध्यमे यूप आलभतेऽष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्पैवास्मै पशुनवरुन्ध एकादशीकादशेतरेष्वेकादशाक्षरा त्रिष्टुब् वृज्रस्त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वज्रेणैवैतद्वीर्येण यजमानोऽभितः पाप्मानमपहतेऽष्टा उत्तमानालभतेऽष्टाक्षरा गायत्री ब्रह्म गायत्री तद्वैवैतदस्य सर्वस्योत्तमं दधाति^१ तस्माद्ब्रह्मास्य सर्वस्योत्तममित्याहुः॥३॥

ते वै प्राजापत्या भवन्ति ब्रह्म वै प्रजापतिब्रह्मे हि प्रजापतिस्तस्मात्प्राजापत्या भवन्ति॥४॥

स वै पशुनुपाकरिष्यत्रेतास्तिक्षः सावित्रीराहुतीर्जुहोति देव सवितस्तत्सवितुवरीण्यं विश्वानि देव सवितरिति सवितारं प्रीणाति सोऽस्मै प्रीत एतान्पुरुषान् प्रसौति तेन प्रसूतानालभते॥५॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते ब्रह्म वै ब्राह्मणे ब्रह्मैव तद्वैष्णवा समर्थयति क्षत्राय राजन्यं क्षत्रं वै राजन्यः क्षत्रमेव तत्क्षत्रेण समर्थयति मरुद्धयो वैश्यं विशो वै भरुतो विशमेव तद्विशा समर्थयति तपसे शूद्रं

तपो वै शूद्रस्तप एव तत्पसा समर्थयित्येवमेता देवता यथारूपं पशुभिः समर्थयति ता एनः समृद्धाः समर्थयन्ति सर्वैः कामैः॥६॥

आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजसैवास्मिन्स्ततेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनान्धामा समर्थयन्ति तु एन उपर्युक्ताः समर्थयन्ति सर्वैः कामैः॥७॥

नियुक्तान्पुरुषान् ब्रह्मा दक्षिणतः पुरुषेण नारायणेनाभिष्टौति सहस्रशीर्षं पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपादित्येते षोडशार्चेन षोडशकलं वा इदं सर्वं सर्वं पुरुषमेथः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्या इत्थमसीत्थमसीत्युपरत्तौत्येवैनमेतन्महयत्येवाथो यथैव तथैनमेतदह तत्पर्यग्निकृताः पशाको बभूवुरसंज्ञसा अथ हैनं वागभ्युवादं पुरुष मा सन्तिष्ठिपो यदि सःस्थापयिष्यसि पुरुष एव पुरुषमत्स्यतीति तान्पर्यग्निकृतानेवोदसृजतादेवत्या आहुतीर जुहोत्ताभिस्ता देवता अप्रीणात्ता एवं प्रीता अप्रीणन्तसर्वैः कामैः॥८॥

आज्येन जहोति तेजो वा आज्यं तेजसैवास्मिन्स्ततेजो दधात्यैकादशिनैः सःस्थापयित्येकादशाक्षरा त्रिष्टुब् वृजस्त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वृजेणैवैतद्वीर्येण यजमानो पाप्मानमपहते॥९॥

उदयनीयायाऽस॒ स्थितायामेकादश वशा अनुबन्ध्या अल्लभते मैत्रावरुणीर्वैश्वदेवीवर्हिस्पत्या एतासां देवतानामाप्त्यै तद्यद्वाहस्पत्या अन्त्या भवन्ति ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तदु ब्रह्माण्येवान्ततः प्रतितिष्ठत्यथ यदेकादश भवन्त्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुब् वृजस्त्रिष्टुब् वीर्यं त्रिष्टुब् वृजेणैवैतद्वीर्येण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते त्रैधातव्युदवसानीयासावेव बन्धुः॥१०॥

अथातो दक्षिणानां मध्यं प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्भूमेश्व ब्राह्मणस्य च वित्तात्स पुरुषं प्राची दिग्धोतुर्दक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुस्तदेव होतका अन्वा भक्ताः॥११॥

अथ यदि ब्राह्मणो यजेत् सर्ववेदसं दद्यात्सर्वं वै ब्राह्मणः सर्वं सर्ववेदसः सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरद्धयै॥१२॥

अथात्मन्त्रग्री समारोह्योत्तरनारायणेनादित्यमुपस्थायानपेक्षमाणोऽरण्यमभिप्रेयात्तदेव मनुष्येभ्यस्तिरो भवति यद्युग्रामे विवत्सेदरण्योरग्री समारोह्योत्तरनारायणेनैवादित्यमुपरस्थाय गृहे मु प्रत्यवत्स्येदथं तान्यजक्रतूनाहरेत् यानभ्यानुयात्स वा एष न सर्वस्मा अनुवक्तव्यः सर्वं हि पुरुषमेधो नेत्सर्वस्मा इव सर्वं ब्रवाणीति योन्वेव ज्ञातस्तस्मै ब्रूयादथ योऽनूचानोऽथ योऽस्य प्रियः स्यात्रेत्वेन सर्वस्मा इव॥१३॥ इति द्वितीये ब्राह्मणम्॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥

२. यजमानोऽन्ततः

३. प्रत्यवस्येदथ

सप्तमोऽध्यायः

प्रथमं ग्राहणम्

ब्रह्म वै स्वयम्भु तपोऽतप्यत तदैक्षत न वै तपस्यानन्त्यमस्ति हन्ताहं भूतेष्वात्मानं जहवानि
भूतानि चात्मनीति तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानः हुत्वा भूतानि चात्मनि सर्वेषां भूतानाः श्रैष्ठयः
स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येत्तथैवैतद्यजमानः सर्वमेधे सर्वान् मेद्यान्हुत्वा^१ सर्वेषां भूतानां श्रैष्ठयः
स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येति॥१॥

स वा एष सर्वमेधो दशरात्रो यज्ञक्रतुभवति दशाक्षरा विराङ्गिराहु कृत्स्नमन्नं
कृत्स्नस्यैवानाद्यस्यावरुद्धयै तस्मिन्नग्निं पराधर्य चिनोति परमो वा एष यज्ञक्रतूनां यत्सर्वमेधः
परमेणैवैनं परमात्मां गमयति॥२॥

तस्थाग्निष्टुदग्निष्टोमः प्रथममहर्भवत्यग्निर्वा अग्निष्टुदग्निष्टोमोऽग्निभुखा उ वै सर्वे देवाः सर्वेषां
देवानामाप्तयै तस्याग्रेया ग्रहा भवन्त्यग्नेच्यः पुरोरुचः सर्वमाग्रेयमसदिति॥३॥

इन्द्रस्तुदुक्ष्यो द्वितीयमहर्भवतीन्द्रो वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्तयै तस्येन्द्रा ग्रहा भवन्त्यैन्द्रयः
पुरोरुचः सर्वमैन्द्रमसदिति॥४॥

सूर्यस्तुदुक्ष्यस्तृतीयमहर्भवति सूर्यो वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्तयै तस्य सौर्या ग्रहा भवन्ति
सौर्यः पुरोरुचः सर्वं सौर्यमसदिति॥५॥

वैश्वदेवश्चतुर्थमहर्भवति विश्वे वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्तयै तस्य वैश्वदेवा ग्रहा भवन्ति
वैश्वदेव्यः पुरोरुचः सर्वं वैश्वदेवमसदिति॥६॥

१. मेष्यान्

२. सर्वाणि भूतानि

आश्वमेधिकं मध्यमं पञ्चममहर्भवति तस्मिन्नश्वं मेध्यमालभतेऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै॥७॥

पौरुषमेधिकं मध्यमः पठमहर्भवति तस्मिन्मेध्यान्पुरुषानालभते पुरुषमेधस्यैवाप्त्यै॥८॥

असोर्यमिः सप्तममहर्भवति सर्वेषां यज्ञक्रतूनामाप्त्यै तस्मिन्सर्वान्मेध्यानालभते यच्च प्राणि यज्ञाग्राणं वपा वपोवतां जुहोति त्वच उत्कर्त्तमिवपाकोनारं संब्रश्शर्मोषधि वनस्पतीनां प्रोक्तिरन्ति शुच्काणां चाद्राणां चात्रमन्नं जुहोत्यन्नस्यान्नस्याप्त्यै सर्वं जुहोति सर्वस्यै जुहोति सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै प्रातः सवने हुतासु वपास्वेवमेव तृतीयसवने हुतेष हविःषु॥९॥

त्रिष्णवमष्टममहर्भवति वज्रो वै त्रिण्वो वज्रेण खलु वै क्षत्रः स्फृतं तद्वज्रेणैव क्षत्रः स्फृणोति॥१०॥

त्रयस्त्रिः शं नवममहर्भवति प्रतिष्ठा वै त्रयस्त्रिःशः प्रतिष्ठित्यै॥११॥

विश्वजित्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो दशममहर्भवति सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वः सर्वमेधः सर्वस्यास्यै सर्वस्थावरुद्धयै॥१२॥

अथातो दक्षिणानां मध्यं प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्वाहणस्य वित्तात्सभूमि सपुरुषं प्राची दिग्धोतुदक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युदातुः तदेव होतृका अन्वाभक्तः॥१३॥

तेन हैतेन विश्वकर्मा भौवन इजे तेनेष्वात्यतिष्ठत्सर्वाणि भूतानीदः सर्वमभवदतिष्ठति सर्वाणि भूतानीदः सर्वं भवति य एवं विद्वान्त्सर्वमेधेन यजते यो वैतदेवं वेद॥१४॥

त ऽह कश्यपो याजयाश्चकार तदुपि भूमिः इलोकं जगौ न मा मर्त्यः कश्चन दातुमहीति
विश्वकर्मन् भौवन मन्द आसिथ । उपमङ्ग्यति स्या सलिलस्य मध्ये मृषेष ते सङ्गः
कश्यपायेति॥१५॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

॥इति सप्तमोऽध्यायः ॥

अष्टमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

अथास्मै श्मशानं^१ कुर्वन्ति गृहान्वा प्रज्ञानां वा यो वै कश्च मियते स शवस्तस्मा एतदन्तं करोति तस्माच्चवान्नः शवान्नः ह वै तच्छमशानमित्या चक्षते परोऽक्षः श्मशा उ हैव नाम पितृणामत्तारस्ते हामुष्मिललोकेऽकृतश्मशानस्य साधुकृत्यामुपदंभयन्ति तेभ्य एतदन्तं करोति तस्माच्छमशान्नः श्मशान्नः ह वै तच्छमशानमित्या चक्षते परोऽक्षम्॥ १॥

तदै न क्षिप्रं कुर्यात्रिवमघङ्करवाणीति^२ चिर एव कुर्यादिघमेव^३ तुत्तिरः करोति यत्र समा नानु चन स्मरेयुरश्रुतिमेव तदघे^४ गमयति यद्यनुस्मरेयुः॥ २॥

अयुज्ञेषु संवत्सरेषु कुर्यादियुज्जः हि पितृणामेकनक्षत्र एकनक्षत्रः हि पितृणाममावास्यायाममावास्या वा एकनक्षत्रमेको हि यद्युताः रात्रिः संवाणि भूतानि संबसन्ति तेनो तं काममाप्रोति यः सर्वेषु नक्षत्रेषु॥ ३॥

शरीद कुर्यात् स्वधा वै शरत्स्वधो वै पितृणामन्तं तदेनमन्ते स्वधायां दधाति माघे^५ वा मा नोऽघे^६ भूदिति निदाघे^७ वा नि नोघे^८ धीयाता इति॥ ४॥

चतुः सक्ति देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या दिक्षवस्पर्धन्त ते देवा असुरान्तसपत्नान्प्रातुव्यान्दिग्भ्यो नुदन्त तेऽदिक्काः पूरभवःस्तस्माद्या दैव्यः प्रजाश्चतुः सक्तीनि ताः श्मशानानि कुर्वन्ते^९ या

१. कल्पार्ण
२. न्रवदघङ्कर
३. ददृष्टमेव
४. तदघे
५. माघे
६. नोघे
७. निदाघे
८. नोघे
९. कुर्वते

आसुर्यः प्राच्यास्तद्ये त्वत्परिमण्डलानि तेऽनुदन्ता होनां दिग्भ्यः उभे दिशावन्तरेण विदधाति प्रत्यौ च दक्षिणां चैतस्याऽहं ह दिशि पितॄलोकस्य द्वारं द्वारैवेन पितॄलोकं प्रपादयति स्वकिंभिर्दक्षु प्रतितिष्ठतीतरेणात्मनावान्तरदिक्षु तदेनः सर्वासु दिक्षु प्रतिष्ठापयति॥५॥

अथातो भूमिजोषणस्योदीचीन प्रवणे करोत्युदीची वै मनुष्याणां दिक्कदेनं मनुष्यलोक आभजत्येतद्ध वै पितॄरो मनुष्यलोक आभक्ता भवन्ति युदेषां प्रजा भवति प्रजा हास्य श्रेयसी भवति॥६॥

दक्षिणाप्रवणे कुर्यादित्याहुर्दक्षिणाप्रवणे वै पितॄलोकस्तदेनं पितॄलोक आभजतीति न तथा कुर्यादिमीवद्ध नाम तच्छ्रमशानकरणं क्षिप्रे हैषामपरोऽनुप्रैति॥७॥

दक्षिणाप्रवणस्य प्रत्यर्थे कुर्यादित्यु हैक आहुस्तप्रत्युच्छ्रुतमष्टां^{१०} भवतीति नो एव तथा कुर्यादिह्नु उदीचीनप्रवणे करोति तदेव प्रत्युच्छ्रुतमष्टां^{११} भवति॥८॥

यस्यैव समस्य सतोः दक्षिणतः पुरस्तादाप एत्यसःस्थायाप्रप्रत्य एतां दिशमधिनिष्पद्याक्षया अपोऽपिपद्येरस्तत्कुर्यादिनं वा आपोऽन्राद्यमेवास्मा एतत्पुरस्तात्प्रत्यग्दधात्यमृतम् वा आप एषो हं जीवानां दिग्न्तरेण सप्तर्षीणां चोदयनमादित्यस्य चास्तमयनममृतमेव तज्जीवेषु दधाति तद्दैतत्प्रतिमीवन्नाम श्रमशान करणं जीवेभ्यो हितं यद्वाच जीवेभ्यो हितं तत्पितॄभ्यः॥९॥

कम्बति कुर्यात्कं मेऽसदित्यथो शम्बति शं मेऽसदिति नाधिष्ठं कुर्यान्नाकाशे नेदाविरधं^{१२} करवाणीति गुहा सदवतापि स्यात्तद्दुहा भवत्यघमेव तदुहा करोत्यथ यदवताप्यसौ वा आदित्यः पाप्मनोऽपहन्ता स एवास्पात्याप्मानमपहन्त्यथो आदित्यज्योतिषमेवैनं करोति न तस्मिन् कुर्याद्यस्येत्यादनूकाशः स्याद्याचमानः ह नाम तत्क्षिप्रे हैषामपरोऽनुप्रैति चित्रं पश्चात्स्थात्प्रजा वै चित्रं चित्रं हास्य प्रजा

१०. तमद्यं

११. तमद्यं

१२. रघं

भवति युदि चित्रं न स्यादापः पश्चाद्वोत्तरतो वा स्युरापो ह्येव चित्रं चित्रं हैवास्य प्रजा भवति॥१०॥

ऊषरे करोति रेतो वा ऊषाः प्रजननं तदेनं प्रजनन आभजत्पेतद्द्वै पितरः प्रजनन आभक्ता भवन्ति यदेषां प्रजा भवति प्रजा हास्य श्रेयसी भवति समूले समूलं हि पितॄणां वीरिणमित्रमेतद्वास्याः पित्र्यमनतिरिक्तमथो अघमेव तद्वद्वै^३ करोति॥११॥

न भूमिपाशमभिविदध्यानं शारं नाशमगन्धां नाध्याण्डां न पृश्नपर्णीं नाश्वत्थस्यान्तिकं कुर्यात् बिभीतकस्य न तिलेवकस्य न स्फूर्जकस्य न हरिंद्रोर्न न्यग्रोधस्य येचान्ये पापनामानो मङ्गलोपेस्यां नाम्नामेव परिहाराय॥१२॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

अथात आवृदेवाग्निविधयाग्निचितः शमशानं करोति यद्वै यजमानोऽग्निं चिनुते ऽमुष्मै तल्लेकाय यज्ञेनात्मानं सःस्कुरुत एतदुह यज्ञियं कर्मसःस्थितमा शमशानकरणात्यदग्निविधयाग्निचितः शमशानं करोत्यग्निचित्यामेव तत्सःस्थापयर्ति॥१॥

तद्वै न महत्कुर्यात्निन्महदधं^१ करवाणीति यावानपक्षपुच्छोऽग्निस्तावत्कुर्यादित्यु हैक आहुः समानो ह्यस्यैषआत्मा यथैवाग्नेस्तथेति पुरुषमात्रं त्वेव कुर्यात्तथापरस्मा अवकाशं न करोति पश्चाद्वृरीयः

प्रजा वै पश्चात्प्रजामेव तद्वीर्यसीं कुरुते उच्चरतो वर्धीयः प्रजा वा उत्तरा प्रजामेव तद्वीर्यसीं कुरुते तद्विधायापसलवि सृष्टाभिः^२ स्यं द्याभिः पर्यात्पर्यात्परसलवि पित्र्यः हि कर्म॥२॥

अथोद्धन्त वा आह स यावत्येव निवप्यन्तस्यात्साभिवदुद्धन्यात्पुरुषमात्रं त्वेवोद्धन्यात्थापरस्मा अवकाशं न करोत्यथो ओषधिलोको वै पितर ओषधीनाशह मूलान्युपसर्पन्त्यथो नेदस्या अन्तर्हितोऽसदिति॥३॥

अन्तर्धायो हैके निवपन्ति देवाक्षासुराक्षीभये प्राजापत्या अस्मिल्लोकेऽस्पर्धन्त ते देवा असुरान्तसपत्नान् भ्रातृव्यानस्माल्लोकादनुदन्त तस्माद्या दैव्यः प्रजा अनन्तर्हितानि ताः शमशानानि कुवते॒थ या आसुर्यः प्राप्यास्त्वद्यु त्वदन्तर्हितानि ते चम्बान्तव्यास्मैस्त्वत्॥४॥

अथैनत्परिश्रित्तिः परिश्रयति या एवामुः परिश्रितस्ता एता यजुषा ताः परिश्रयति तूष्णीमिमा दैवं चैव कुर्वत्पित्र्यं च व्याकरोत्यपरिमिताभिरपरिमितो ह्यसौ लोकः॥५॥

अथैनत्पलाशशाख्या व्युदूहति यदेवादो व्युदूहनं तदेतदपेतो यन्तु पण्योऽसुम्ना देवपीयव इति पणीनेवैतदसुम्नां देवपीयूनसुररक्षसान्यस्माल्लोकादपहन्त्यस्य लोकः सुतावत इति सुतवान्हि य ईजानो ह्युभिरहोभिरकुभिर्वृक्तामिति तदेनमृतुभिक्षाहोरात्रैश सलोकं करोति यमो ददात्ववसानमस्मा

२. स्पन्दाभिः

३. ताष्ठु

४. तप्तित्र्यं

इति यमो ह वा अस्यामवसानस्येषो तमेवास्मा अस्यामवसानं याचति तां दक्षिणोदस्यत्युदगितरां
दैवं चैव तत्प्रयश्च व्याकरोति॥६॥

अथ दक्षिणतः सीरं युनक्त्युतरत इत्यु हैक आहुः स था कामयेत तथा कुर्याद्युड्कतेरि संप्रेष्याभिमन्त्रयते
सविता ते शारीरभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छत्विति सवितैवास्यैतच्छरीरभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छति
तस्मै युज्यन्तामुखिया इत्येतस्मा उ हि कर्मण उखिया युज्यन्ते॥७॥

षट्क्रां भवति षट्क्रत्वः संवत्सर ऋतुष्वेवैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठापयति तदपसलवि
पर्याहृत्योत्तरतः प्रतीची प्रथमाऽसीतां कृषति कायुः पुनात्विति सविता पुनात्विति जघनाधेन
दक्षिणाग्नेभ्राजिसेति दक्षिणाधेन प्राचीं सूर्यस्य वर्चसेत्यग्रेणोदीचीम्॥८॥

चतुर्थः सीता यजुषा कृषति तद्यज्वत्सूषु दिक्षवन्नं तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति तद्वै यजुषाद्वा वै
तद्यजुरद्वे तद्यादिमादिशोऽथात्मानं विकृषति तद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति
तूष्णीमपरिमिताभिरपरिमितो ह्यसौ लोकः॥९॥

अथैनद्विमुशति कृत्वा तत्कर्म यस्मै कर्मण एनद्यक्ते विमुच्यन्तामुखिया इत्येतस्मा उ हि कर्मण
उखिया युज्यन्ते तदक्षिणोदस्यत्युदगितरहैवं चैत्त तत्प्रयश्च व्याकरोति॥१०॥ इति द्वितीयं
ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

अथ सर्वोधिधं वपति यदेवादः सर्वोधं तदेतद्वाहीभिस्तद्वपत्येकयेदं दैवं चैव तत्प्रयश्च व्याकरोत्यश्वत्थे
वो निषदनं पर्णे वो वसतिष्कतेरि ज्योगजीवातुमैवैभ्य एतदाशास्ते तथो हैषामैककोऽपरो
जरसानुप्रैति॥१॥

अथैननिवप्तीयं वै पृथिवी प्रतिष्ठास्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति पुरादित्यस्योदयात्तिर इव
वै पितरस्तर इव गत्रिस्तर एव तत्करोति यथा कुर्वतोऽभ्युदिथात्तदेनमुभ्योरहोरात्रयोः प्रतिष्ठापयति
सविता ते शरीराणि मातुरुपस्थ आवपत्विति सवितैवास्यैतच्छरीराणि अस्यै पृथिव्यै मातुरुपस्थ
आवपत्ति॥२॥

तस्मै पृथिवी शं भवेति यथैवास्मा इयः शःस्यादेवमेतदाह प्रजापतौ त्वा देवतायामृपोदके लोके
निदधाम्यसाविति नाम गृह्णात्ययं वै लोके उपोदकस्तदेन प्रजापतौ देवतायामृपोदके लोके
निदधात्यथ कञ्जिदाहैतां दिशमनवानन्तसृत्वा कुर्वन्ते प्रक्षीयानपेक्षमाणा एहीति तत्र जपति परं
मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते अन्य इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मानः प्रजाः
रीरिषो मोत् वीरगनिति ज्योम्जीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तथो हैषामेकैकोऽपरो जरसानुप्रैति॥३॥

अथैनपथाङ्गः कल्पयति शं वातः शः हि ते षणिः शं ते भवन्त्वष्टकाः। शं ते भवन्त्वानयः
पार्थिवासो मा त्वाभिशूचन्। कल्पन्तां ते दिशस्तुभ्यमापः शिवतमास्तुभ्यं भवन्तु सिन्धवः।
अन्तुरिक्षर शिवं तुभ्यं कल्पन्तां ते दिशः सर्वा इत्येतदेवास्यै सर्वं कल्पयत्येतदस्मै शिवं करोति॥४॥

अथ ऋयोदश पादमात्र्य इष्टका अलक्षणाः कृता भवन्ति या एवामूरग्याविष्टकास्ता एता यजुषा ता
उपदधाति तूष्णीमिमा दैवं चैव तत्पित्रं चैव व्याकरोति ऋयोदश भवन्ति ऋयोदश मासाः
संवत्सर ऋतुष्वेवैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति पादमात्र्यो भवन्ति प्रतिष्ठा वै पादः
प्रतिष्ठामेवास्मै करोत्यलक्षणा भवन्ति तिर इव वै पितरस्तर इव तद्यदलक्षणं तिर एव तत्तिरः
करोति॥५॥

तासामेकां मध्ये प्राचीमुपदधाति स आत्मा तिस्मः पुस्तान्मूर्धसः हितास्तच्छरसिस्तस्मो दक्षिणतः स दक्षिणः पक्षस्तिस्म उत्तरतः स उत्तरतः पक्षस्तिस्मः पश्चात्पुच्छः सोऽस्यैषं पक्षपुच्छवानात्मा यथैवाग्नेस्तथा॥६॥

अथ प्रदरात्पुरीषमाहर्त्त्वा आहैतद्वास्याः पित्र्यमनतिरिक्तमथो अघमेव^२ तद्वद्दं करोत्प्रिमन्मुहैके^३-वान्तरदेशे कर्षु खात्वा ततोऽभ्याहारं कुर्वन्ति परिकृष्टन्त्यु हैके दक्षिणतः पश्चादुत्तरस्तोऽभ्याहारं कुर्वन्ति स यथा कामयेत तथा कुर्यात्॥७॥

तद्वै न महत्कुयश्चिन्महदधं करवाणीति यावानुद्वाहुः पुरुषस्तावत्क्षत्रियस्य कुर्यान्मुखदध्रं ब्राह्मणस्योपस्थदध्रं स्त्रिया ऊरुदध्रं वैश्यस्याष्टीवद्धध्रं शूद्रस्यैवंवीर्या होत इत्यधोजानु त्वेव कुर्यात्तथापरस्मा अवकाशो न करोति तस्य क्रियमाणस्य तेजनीमुत्तरतो धारयन्ति प्रजा ह सा प्रजामेव तदुत्तरतो धारयन्ति तां न न्यस्येद्वत्वा वैनामूद्वा वा गृहेषुच्छयेत्प्रजामेव तद्वहेषुच्छयति कृत्वा यवान्वपति अघं^४ मे यवयानित्यवकाभिः प्रुच्छादयति कं मे^५सदिति दर्भेः प्रुच्छादयत्यरुक्षतायै॥८॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

अथैनच्छङ्कुपिः परिणिहन्ति पालाशं पुरस्ताद्वृद्य वै पलाशो ब्रह्मपुरोगवमेवैनः स्वर्गं लोकं गमयति शमीमयमुत्तरतः शं मे^५सदिति वारणं पश्चादैषं^१ मे वारयाता इति वृत्रशङ्कु दक्षिणतोऽघस्यैवानन्त्ययाये॥१॥

२. अश्वयेष

३. तद्वद्दं

४. अर्घ

१. अश्व

२. अघ

अथ दक्षिणतः परिवक्त्रे^३ खनन्ति ते क्षीरेण चोदकेन च पूरयन्ति ते हैनममुष्मिंल्लोकेऽक्षिते
कुल्ये उपधावतः सुसोत्तरस्ता उदकेन पूरयन्ति न हैं वै सप्त स्वन्तीरत्थं "मृत्येतुमर्हत्यं" धर्म्य-
वानत्ययोग्य॥२॥

अश्मनस्त्रीःस्त्रीं प्रकिरन्ति ता अभ्युत्तरन्त्यश्मन्वती रीयते संरभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः।
अत्रा जहिमोऽशिका ये असञ्चिवन्वयमुत्तरेमाभिवाजानिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः॥३॥

अपामार्गरपमृजतेऽघमेव^४ तदपसृजतेऽपाधमपकिलिष्वपमप कृत्यामपो रपः। अपामार्ग त्वमस्मदप
दुःस्वप्यन्य^५ सुवेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः॥४॥

यत्रोदकं भवति तत्स्नानिति सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्त्वत्यज्ञलिनाप उपाचति वज्रो वा
आपो वज्रेणैवैतन्मित्रधेयं कुरुते दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति यमस्य
दिशं द्वेष्यः स्यात्तां दिशं परसिङ्गेत्तेनैव तं पराभावयति॥५॥

स यदि स्थावरा आपो भविन्ति स्थापयन्त्येषां पाप्मानमथ यदि वहन्ति वहन्त्येवैषां पाप्मानस्नात्वा
हत्तानि वासाःसि परिधायानद्वुहः पुच्छमन्वारभ्यायन्त्याग्रेयो वा अनद्वानग्निमुखा एव
तत्पितृलोकाजीवलोकमभ्यायन्त्यथो अग्निर्वै पथोऽतिक्रोदा स एनानुतिवहति॥६॥

उद्धयं तमसस्परीत्येतामृचं जपन्तो यन्ति तत्तमसः पितृलोकादादित्यं ज्योतिरभ्यायन्ति तेभ्य
आगतेभ्य आज्ञानाभ्यज्ञने प्रयच्छन्त्येषु ह मानुषोऽलङ्घ रस्तेनैव तं मृत्युमन्तर्दर्थते॥७॥

अथ गृहेष्वग्निः सपाधाय वारणान्परिधीन्परिधाय वारणेन सुवेणाग्नं आयुष्मत आहुतिं जुहोत्यग्निवा
आयुष्मानायुषं इष्टि तपेवैभ्य आयुर्थाचत्यग्नं आयूश्चि पवस इति पुरोऽनुवाक्याभाजनम्॥८॥

३. परिवक्त्रे

४. अद्व

५. मर्हत्य

६. मर्हत्य

७. दुष्मप्रय

८. अज्ञना

अथ जुहोत्यायुष्मानने हविषा वृधानो घृतप्रीतको घृतयोनिरेधि । घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेक पुत्रमभिरक्षतादिमां त्वाहेति । तथैवैनानभिरक्षेद्यथाभिगो पायेदेवमेतदाह ॥९॥

तस्य पुराणोऽनेह्वान्दक्षिणा पुराणा यवाः पुराण्यासन्दी सोपबहृणैषान्वादिष्टा दक्षिणा कामं यथा श्रद्धं भूयसीर्दद्यादिति त्वग्निचितोऽथानग्निचितः १० एतदेव भूमिजोषणमेतत्समानं कर्म यदन्यग्निकर्मण् ११ कुर्यादिहिताग्नेः शक्तरा इत्यु हैक आहुर्या एवामूरन्याधेयशर्करासता एता इति १२ न कुर्यादित्येक १३ इश्वरो हैता अनग्निचितः सन्तसोरिति स यथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥१०॥

मर्यादाया एव लोष्टमाहत्यान्तरेण निदधातीमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषां तु गादपरो अर्थमेतत् १४ शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीरन्तर्मृत्युं दधतां पवतिनेति जीवेभ्यश्चैवैतां पितृभ्यश्च मर्यादा करोत्यसं भेदाय तु स्मादु हैतुज्जीवाक्ष पितृरक्ष न सन्दृश्यन्ते ॥११॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥

॥ इति अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ इति अश्वमेष्टकापदं समाप्तम् ॥

९-१०. इमान्तस्वाहेति

१०. न्वग्निचितः

११. यदन्यग्निकर्मण

१२-१३. न तथा कुर्या-

१३. अर्थमेत

प्रवर्ग्यकाण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमं ब्राह्मणम्

देवा ह वै सत्रं निषेदुरग्निरिन्द्रः सोमो मखो विष्णुर्विश्वेदेवा अन्यत्रैवाश्विभ्यां तेषां कुरुक्षेत्रं देवयज्ञनमास तस्मादाहुः कुरुक्षेत्रं देवानां देवयज्ञमिति तस्माद्यत्र क्वचिच्कुरुक्षेत्रस्य निगच्छति तदेव मन्यत इदं देवयज्ञमिति तद्धि देवानां देवयज्ञनम्॥१॥

त आसत श्रियं गच्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति तथो एवेमे सत्रमासते ये सत्रमासते श्रियं गच्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति॥२॥

ते होचुर्यो न श्रमेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिर्यजस्योदृचं पूर्वोऽवगच्छत्स नः श्रेष्ठोऽसत्तु नः सर्वेषाऽसहेति तथेति तद्विष्णुः प्रथमः प्राप स देवानाऽश्रेष्ठोऽभवत्समादाहुविष्णुदेवानाऽश्रेष्ठ इति स यः स विष्णुर्यज्ञः स स यः स यज्ञोऽसौ स आदित्यस्तद्देवं यशो विष्णुर्न शशाक संयन्तु तदिदमप्येतहि नैव सर्व इव यशः शक्रोति संयन्तुम्॥३॥

स तिसृधन्वमादायापचक्राम स धनुराल्यां शिर उपस्तभ्य तस्थौ तं देवा अनभिधृष्णुवन्तः समन्तं परिष्यविशन्त ता ह वम्य कुचुरिमा वै वम्यो यदुपदीकायोऽस्य ज्यामप्यद्यात्किमस्मै प्रयच्छेतेत्यन्नाद्यमस्मै प्रयच्छेमापि धन्वन्तपोऽधिगच्छेतथास्मै सर्वमन्नाद्यं प्रयच्छेमेति तथेति तस्योपपरासृत्य ज्यामपि जक्षुस्तस्यां छिन्नायां धनुराल्यां विस्फुरन्त्यां विष्णोः शिरः प्रचिच्छिदतुः॥४॥

तद्विष्णुति पणात तत्पतित्वासावादित्योऽभवदथेतरः प्राङ्गेव प्राङ्गृज्यत तद्विष्णुत्यपतत्समाद्यमोऽथ यत्प्रावृज्यत तस्मात्प्रवर्ग्यः॥५॥

ते देवा अब्रुवन्महान्बत नो वीरोऽपादीति तस्मान्महावीरस्तस्य यो रसो व्यक्षरत्तं पाणिभिः^१
संमभृजुस्तस्मात्संप्राट्॥६॥

तं देवा अभ्यपूज्यन्ते यथा वित्तिं वेत्स्यमाना एवं तमिन्द्रः प्रथमः प्राप तमन्वङ्गमन् न्यपद्यत तं
पर्यगृह्णात् परिगृह्येदं यशोऽभवद्युदिदमिन्द्रो यशो यशो ह भवति ये एवं वेद॥७॥

स उ एव मखः स विष्णुस्तत इन्द्रो मखवानभवन्मखवान् हि वै तं भघवनित्याचक्षते परोक्षं
परोक्षकामा हि देवास्ताभ्यो वप्त्रीभ्योऽन्नाद्यं प्रायच्छ्वापो ह वै सर्वमन्तं ताभिर्हीदमधिकृयमिवादन्ति
युदिदं किञ्चादन्ति॥८॥

अथेम विष्णुं यज्ञं त्रेधा व्यभजन्त वसवः प्रातःसवनः रुद्रा माध्यन्दिनःसवनमादित्या-
स्तृतीयसवनमग्निः प्रातस्सवनमिन्द्रो माध्यन्दिनः सवनं विश्वे देवास्तृतीयसवनं गायत्री प्रातः
सवनं त्रिष्टुप्माध्यन्दिनः सवनं जगती तृतीयसवनं तेनापशीष्णा यज्ञेन देवा अर्चन्तः
श्राम्यन्तश्चेष्टुः॥९॥

दध्यङ्ग् ह वा आर्थवण एतः शुक्रमेतं यज्ञं विदाञ्चकार यथा यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधीयते यथैष
कृत्स्नो यज्ञो भवति स हेन्द्रेणोक्त आसैतं चेदन्यस्मा अनुब्रूयास्तत एव ते शिराच्छिन्द्यामिति तदु
हाश्विनोरनुश्रुतमास॥१०॥

दध्यङ्ग् ह वा आर्थवण एतः शुक्रमेतं यज्ञं वेद यथा यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधीयते यथैष कृत्स्नो
यज्ञो भवतीति तौ हैत्योचतुरुपत्वायावेति किमनु वक्ष्यमाणावित्येतः शुक्रमेतं यज्ञं यथा यथैतद्यज्ञस्य
शिरः प्रतिधीयते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवतीति॥११॥

स होवाचेन्द्रेण वा उक्तोऽस्म्येतं चेदन्यस्माऽनुब्रूयास्तत एव ते शिराच्छिन्द्यामिति तस्माद्वै विभेदि
यद्वै मे संशिरो न छिन्द्यान्न वापुपनेष्य इति तौ होचतुरावां त्वा तस्मात्नास्यावहा इति कथं यमा
त्रास्येष्य इति यदा मा उपनेष्यसेऽथ ते शिराच्छित्वान्यत्रापनिधास्यावोऽथाश्वस्य शिर आहत्य तते

१. पाणिभिः MD

२. अभ्यसूज्यन्त MD

प्रतिधास्यावस्तेन नावनुवक्ष्यसि स यदा नावनुवक्ष्यस्यथ ते तदिन्द्रः शिरश्चेत्स्यत्यथ ते स्वः शिर आहृत्य तत्ते प्रतिधास्याव इति तथेति तौ होपनिन्ये तौ यदोपनिन्येऽथास्य शिरश्च्छत्वान्यत्रापनिदधतुरथाश्वस्य शिर आहृत्य तद्वास्य प्रतिदधुस्तेन होभ्यामनूवाच स यदाभ्यामनूवाचाथास्य तदिन्द्रः शिरच्छिच्छेदाथास्य स्वः शिर आहृत्य तद्वास्य प्रतिदधतुः॥१२॥

तस्मादप्येतदृषिणाभ्यनूक्तं दध्यङ् ह यन्मध्वाथर्वणो वामश्वस्य शीष्णा प्र यदीमुवाचेत्यथं तदुवाचेति हैवैतुदुक्तम्॥१३॥

तत्र स सर्वस्मा अनुबूयादेनस्यः हि तदथो नेन्म इन्द्राशिशरश्चनददिति यो न्वेव ज्ञातस्तस्मै ब्रूयादृथ योऽनूचानोऽथ योऽस्य प्रियः स्यात् त्वेव सर्वस्मा इव॥१४॥

संवत्सरवासिनेऽनुबूयादेष वै संवत्सरो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेनमेवैतत्रीणाति तस्मात्संवत्सरवासिनेऽनुबूयात्॥१५॥

तिस्रो रात्रीव्रतं चरति त्रयो वा ऋतवः संवत्सरस्य संवत्सर एष य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्रीणाति तस्मात्सिलो रात्रिव्रतं चरति॥१६॥

तस्माचामति तपस्व्यनुब्रवा इत्यमाऽसाश्यनुब्रूते तपस्व्यनुब्रवा इत्यमृन्मयपाव्यस्ति वा अस्याऽसःसृष्टिमिव यदस्यामनृतं वदति तस्मादमृन्मयपाव्यशूद्रोच्छृष्टयेष वै घर्मो य एष तपति सैषा श्रीः सत्यं ज्योतिरनृतं स्त्री शूद्रः श्वा कृष्णः शकुनिस्तानि न प्रेक्षेत नेच्छ्रीयं च पाप्मानं च नेज्योतिश्च तमश्च नेत्सत्यानृते सःसृजानीतिः॥१७॥

३. तस्मादेतदृषिणा MD

४. इन्द्रश्च: शिर TE

अथैष वाव यशो य एष तपति तद्यत्तदादित्यो यशो यज्ञो हैव तद्यशस्तद्यत्तद्यज्ञो यशो यजमानो हैव तद्यशस्तद्यत्तद्यज्मानो यशो ऋत्विजो हैव तद्यशस्तद्यत्तद्यत्तद्यत्विजो यशो दक्षिणा हैव तद्यशस्तस्माद्यामस्मै दक्षिणामानयेयुर्न ता इत्सद्योऽन्यस्मा अतिदिशोत्रेऽन्मेदं यशो आगःस्तस्याऽन्यस्मा अतिदिशानीति श्वो वैव भूते द्वयहे वा तदात्मन्येवैतद्यशः कृत्वा यदेव तद्भवति तत्स ददाति हिरण्यं गां वासोऽश्वं वा॥१८॥

अथैतद्वा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य ब्रतचर्या नातपति प्रच्छादयेत नेदेतस्माच्चिरोऽसानीति नातपति निष्ठिवेत्रेदेतमभिनिष्ठिवानीति नातपति प्रस्त्रावयेत नेदेतमभिप्रस्त्रावया इति यावद्वा एष आतपति तावानेष नेदेतमेतैर्हिनसानीत्यवज्योत्य रात्रावशनीयातदेतदस्य रूपं क्रियते य एष तपति तुदु होवाचासुरिरेकः ह वै देवा ब्रतं चरन्ति युत्सत्यं तस्मादु सत्यमेव वदेत्॥१९॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स वै संभारान्तसंभरति स यद्वा एनानित्थाच्चेत्थाच्च संभरति तृत्संभाराणाः संभारत्वः स वै यत्र यत्र यज्ञस्य न्यक्तं तुतस्ततः संभरति॥१॥

कृष्णाजिनः^१ संभरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञ एवैनमेतत्संभरति लोमतश्छन्दाद्यसि वै लोमानि छन्दः स्वेवैनमेतत्संभरत्युत्तरत उदीची हि मनुष्याणो दिक् प्राचीनश्रीवे तद्भिदेवत्रा॥२॥

अक्ष्या वज्रो वा अधिर्वीर्यं वै वज्रो वीर्येणैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति॥३॥

आदुम्बरी भवत्यूर्वै रुस उदुम्बुर ऊर्जैवैनमेतद्रुसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति॥४॥

५. हिरण्यं गोवासो TE

६. तदेतस्य MD

१. कृष्णाजिने My, MD

अथो वैकङ्कर्ती प्रजापतिर्यां प्रथमामाहुतिमजुहोत्स हुत्वा यत्र न्यमृष्ट ततो विकङ्कर्तः समभवद्यज्ञो चा आहुतिर्यज्ञो विकङ्कर्तो यज्ञेनैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति॥५॥

अरन्निमात्री भवति बाहुवा अरन्निर्बाहुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्यसंमितैव तद्द्वति वीर्येणैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति॥६॥

तामादते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽशिक्नोर्बाहुभ्यां यूष्णो हस्ताभ्यामाददे नारिसीत्यसावेव बन्धुस्ताः सब्ये पाणौ कृत्वा दक्षिणेनाभिमृश्य जपति युज्ञते मनं उत् युज्ञते धियो विप्रो विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुना विदेक इन्महो देवस्य सवितुः परिष्टुतिरित्यसावेव बन्धुः॥७॥

अथ मृत्यिण्डं परिगृह्णात्यभ्या च दक्षिणतो हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरतो देवी द्यावापृथिवी इति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यक्षरत्स इमे द्यावापृथिवी अगच्छद्यन्मृदियं तद्यदापोऽसौ तन्मृदश्चापां च । महावीराः कृता भवन्ति तेनैवैनमेतद्रसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मादाह देवी द्यावापृथिवी इति मखस्य वामद्य शिरो राध्यासमिति यज्ञो वै मखो यज्ञस्य वामद्य शिरो राध्यासमित्यैवैतदाह देवयजने पृथिव्या इति^२ देवयजने हि पृथिव्यै संभरति मखाय त्वा मखस्य त्वा । शीर्षो इति यज्ञो वै^३ मखो यज्ञाय त्वा यज्ञस्य त्वा शीर्षो इत्यैवैतदाह॥८॥

अथ बल्मीकिखणां देव्यो वम्य इत्येता चा एतदकुर्वत यथा यथैतद्यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ताभिरेवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति भूतस्य प्रथमजा इतीयं वै पृथिवी भूतस्य प्रथमजा तदनयैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति मखस्य वोऽद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्षो इत्यसावेव बन्धुः॥९॥

२. देवयजने पृथिव्या इति Missing in MD

३. यज्ञो देवयजने पृथिव्या इत मखो My

अथ वराहविहतमियत्यग्र आसीदितीयती ह चा इयमग्रे पृथिव्यास प्रादेशमात्री ता मे मूष इति वराह उज्जान सोऽस्याः पतिः प्रजापतिस्तेनैवैनमेतन्मिथुनेन प्रियेण धाम्ना समर्थयति कृत्स्नं करोति मखस्य तेऽद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्यसावेव बन्धुः॥१०॥

अथादारानिन्द्रस्यौजस्थेति यत्र चा एनमिन्द्र^५ ओजसा पर्यगृह्णात्तदस्य परिगृहीतस्य रसो व्यक्षरत्स पूयन्निवाशेत् सोऽब्रवीदादीर्येव बत म एष रसोऽस्त्रौषीषिदिति तस्मादादारा अथ यत्पूयन्निवाशेत् तस्मात्पूतीकास्तस्मादनावाहुतिरिवाभ्याहिता ज्वलन्ति तस्मादु सुरभयो यज्ञस्य हि रसात्संभूता अथ यदेनं तदिन्द्र ओजस पर्यगृह्णात्तस्मादाहेन्द्रस्यौजस्थेति मखस्य वोऽद्य शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्याः। मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्यसावेव बन्धुः॥११॥

अथाजाक्षीरं यज्ञस्य शीर्षच्छन्नस्य शुगुदक्रामत्ततोऽजा समभवत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्थयति कृत्स्नं करोति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्यसावेव बन्धुः॥१२॥

तान् चा एतान् पञ्च संभारान्त्संभरति पाङ्गो वै यज्ञः पाङ्गः पशुः पञ्चतंवः संवत्सरस्य संवत्सर एव य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तान्तसंभृतानभिमृशति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्यसावेव बन्धुः॥१३॥

अथोत्तरतः परिश्रितं भवति तदभिप्रयन्तो जपन्ति प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्येष वै ब्रह्मणस्पतिर्य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादहं प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति प्र देव्येतु सूनृतेति देवी

होषा सूर्ताच्छावीरं नर्य पङ्क्राधसमित्युपस्तौत्येवैनमेतन्महयत्येव देवा यज्ञं नयन्तु न इति
सुवनिवासमा एतदेवावभिगोप्तन् करोति॥१४॥

परिश्रितं भवत्येतद्वै देवा अभिभयुयद्वै न इममिह रक्षाऽसि नाष्टं न हन्तुरिति तस्मा एतां पुरं
पर्यश्रयःस्तथैवासमा अयमेतां पुरं परिश्रयति॥१५॥

अथ खरे सादयति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्षा इत्यसावेव बन्धुरथः प्रयौति मखाय त्वा
मखस्य त्वा शीर्षा इत्यसावेव बन्धुः अथ मृत्यिण्डमुपादाय महावीरं करोति मखाय त्वा मखस्य
त्वा शीर्षा इत्यसावेव बन्धुः प्रादेशमात्रं प्रादेशमात्रमिव हि शिरो मध्ये संगृहीतं मध्ये संगृहीतमिव
हि शिरोऽथास्योपरिष्ठात्यज्जुलं मुखमुन्नयति नासिकामेवास्मिन्नेतदधोति तं निषितमभिमृशति
मखस्य शिरोऽसीति मखस्य होतसौम्यस्य शिर एवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीः रौहिणकपाले॥१६॥

प्रजापतिर्वा एष यज्ञो भवत्युभ्यं वा एतत्प्रजापतिर्निरुक्तश्चानिरुक्तश्च परिमितश्चापरिमितश्च
तद्यद्युजुषा करोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन सःस्करोत्यथ यज्ञाणीं
यदेवास्यानिरुक्तमपरिमितं रूपं तदस्य तेन सःस्करोति स ह वा एतं सर्वं कृत्वा प्रजापतिं
सःस्करोति य एवं विद्वानेतदेवं करोत्यथोपशयायै पिण्डं परिशिनष्टि प्रायश्चित्तिभ्यः॥१७॥

अथ गवेधुकाभिहिन्वति यज्ञस्य शीर्षच्छन्नस्य रसो व्यक्तरत्तत एता ओषधयो जङ्गिरे तेनैवैनमेतद्रसेन
समर्थयति कृत्वा करोति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्षा इत्यसावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वने
तूष्णीः रौहिणकपाले॥१८॥

अथैनां धूपयत्यश्वस्य त्वा कृष्णः शन्का धूपयामीति वृषा वा अश्वो वीर्यं वै वृषा वीर्येणैवैनमेतत्समर्थयति कृत्स्नं करोति देवयजने पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्षा इत्यसावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वते तूष्णीं रौहिणकपाले॥१९॥

अथैनाज्ञ्यपयति श्रृतः हि देवानामिष्टकाभिः श्रपयत्प्रेता वा एतदकुर्वत यथा-यथैतद्गजस्य शिरोऽच्छिद्यत ताभिरेवैनमेतत्समर्थयति कृत्स्नं करोति तदु येनैव सुशृतास्युसेन श्रपयेदथ पचनमवधाय महोवीरमवदधाति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्षा इत्यसावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले तां दिवैवोपवेद्विवोद्घपेदहर्हि देवानाम्॥२०॥

स उद्घपत्यज्वे त्वेत्यशौ वै लोक ऋजुः सत्यः श्वजुः सत्यमेष य एष तुपत्येष उ प्रथमः प्रवार्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाहर्जवे त्वेति॥२१॥

साधवे त्वेत्ययं वै साधुयोऽयं पवत एष हीमाँल्लोकान्तिसद्वोऽनुपवत एष उ द्वितीयः प्रवार्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह साधवे त्वेति॥२२॥

सुक्षित्यै त्वेत्ययं वै लोकः सुक्षितिरस्मिन् हि लोके सवर्णि भूतानि क्षियन्त्यथो अग्निवै सुक्षितिरग्निर्द्वावास्मैल्लोके सवर्णि भूतानि क्षियन्त्येष उ तृतीयः प्रवार्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सुक्षित्यै त्वेति तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले॥२३॥

अथैनानाच्छृणत्यजायै पवसा मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्षं इत्यसावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीरौ हिणकपाले इथैतद्वा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्यो या सृष्टौ॥ २४॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स यदैतदतिथ्येन प्रचरत्यथ प्रवर्गयेण चरिष्यन्पुरोपसदोऽग्रेण गार्हपत्यं प्राचः कुशान् सर्वस्तीर्य द्वन्द्वं पात्राण्युपपादयत्युपयमनीं महाकीरं परीशासौ पिन्वने रौहिणकपाले रौहिणहवन्यौ सुचौ यदु चान्यद्वति तदश दशाक्षरा वै विराह्विराह्वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसंपादयत्यथ यद्वन्द्वं द्वन्द्वं वै वीर्यं यदा वै द्वौ सर्वभेते अथ तौ वीर्यं कुरुतो द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं मिथुनैवैनमेतत्प्रजननेन समर्थयति कृत्वा करोति॥ १॥

अथाध्वर्युः प्रोक्षणीरादायोपोत्तिष्ठन्नाह ब्रह्मन् प्रचरिष्यामो होतरभिष्टुहीति ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणत आस्तेऽभिगोत्ता तमेवैतदाहाप्रमत्त आस्त्व यज्ञस्य शिरः प्रतिधारस्याम इति होतरभिष्टुहीति यज्ञो वै होता तमेवैतदाह यज्ञस्य शिरः प्रतिधेहीति प्रतिपद्धते होता॥ २॥

ब्रह्मज्ञानं प्रथमं पुरस्तादित्यसौ वा आदित्यो ब्रह्मा ब्रह्मा अहरहः पुरस्ताज्ञायत एष उ प्रवर्गस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह ब्रह्मज्ञानं प्रथमं पुरस्तादित्यथ प्रोक्षत्यसावेव बन्धुः॥ ३॥

स प्रोक्षति यमाय त्वेत्येष वै यमो य एष तपत्येष हीदरं सर्वं यमयत्येतेनेदरं सर्वं यत्मेष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह यमाय त्वेति॥४॥

मखाय त्वेत्येष वै मखो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह मखाय त्वेति॥५॥

सूर्यस्य त्वा तपस इत्येष वै सूर्यो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सूर्यस्य त्वा तपस इति॥६॥

पूर्वया ह्वारा स्थूणां निर्हृत्य दक्षिणतो निमिन्वन्ति यथैनाऽ होताभिष्टुवन् परापश्येद्यज्ञो वै होता स एवास्यामेतद्यज्ञं प्रतिदधाति तथैषा घर्मे पिन्वतेऽग्रेणाहवनीयः सप्रालासन्दो पर्यहृत्य दक्षिणतः प्राचीमासादयत्युत्तराऽ राजासन्द्यौ॥७॥

औदुम्बरी भवत्यूर्वै रस उदुम्बर ऊर्जैवैनमेतद्रसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति॥८॥

अःसदध्ना भवत्यःसयोर्वा इदरं शिरः प्रतिष्ठितं तदःसयोरेवैतच्छुरः प्रतिष्ठापयति॥९॥

आल्बनीभी रजुभिर्व्युता भवति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यक्षरक्तत एता ओषधयो जज्ञे तेनैवैनमेतद्रसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति॥१०॥

अथ यदुत्तरत आसादयति यज्ञो वै सोमः शिरः प्रवर्ग्य उत्तरं वै शिरस्तस्मादुत्तरत आसादयत्यथो राजा वै सोमः सप्ताट् प्रवर्ग्य उत्तरं वै राज्यात्सप्ताप्राज्यं तस्मादुत्तरो वै प्रजापतिः तस्मादुत्तरत आसादयति॥११॥

स यत्रैताऽ होतान्वाहाङ्गन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा इति तदेतं प्रचरणीयं भहावीरमाज्येन समनकि देवस्त्वा सविता मध्वानकित्वति सविता वै देवानां प्रसविता सर्वं वा इदं मधु यदिदं किं च तदेनमनेन सर्वेण समनकि तदस्मै सविता प्रसविता प्रसौति तस्मादाह देवस्त्वा सविता मध्वानकित्वति॥१२॥

अथोत्तरतः सिकता उपकीर्णा भवन्ति तद्रजतः हिरण्यमधस्तादुपास्थति पृथिव्या: सःस्पृशस्याहीत्येतद्वै देवा अबिभयुयद्वै न इममधस्ताद्रक्षाःसि नाश्टा न हन्त्यरित्यग्रेवा एतद्रेतो यद्धिरण्यं नाश्टाणाऽ रक्षसामपहत्या अथो पृथिव्यु ह वा एतस्माद्द्विभयांचकार यद्वै मायं तसः शुशुचानो न हिःस्यादिति तदेवास्या एतदन्तर्दधाति रजते भवति रजतेवै हीयं पृथिवी॥१३॥

स यत्रैताऽ होतान्वाह सःसीदस्व महां॒ असीति तदुभयत आदीसा मौञ्जा: प्रलवा भवन्ति तानुपास्य तेषु प्रवृणकित यज्ञस्य शीर्षीच्छन्नस्य रसो व्यक्षरत्तत एता ओषधयो जज्ञिरे तेनैवैनमेतद्रसेन समर्धयति कृत्स्वं करोत्यथ यदुभयत आदीसा भवन्ति सर्वाभ्य एवैतद्विभयो रक्षाःसि नाश्टा अपहन्ति तस्मिन्प्रवृज्यमाने पन्नी शिरः प्रोणुति तसो वा एष शुशुचानो भवति नेन्मेऽयं तप्तः शुशुचानश्चक्षुः प्रमुष्णादिति॥१४॥

स प्रवृणक्त्यर्चिरसि शोचिरसि तपोऽसीत्येष वै घर्मो य एष तपति सर्वं वा एतदेष तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाहाच्चिरसि शोचिरसि तपोऽसीत्यथास्यामाशिष आशास्तेऽयं वै यज्ञोऽस्यामेवैतदाशिष आशास्ते ता अस्मा इयः सर्वाः समर्धयति॥१५॥

अनाधृष्टा पुरस्तादित्यनाधृष्टा द्योषा पुरस्ताद्रक्षोभिनाध्याभिरन्नेराधिपत्य इत्यग्निमेवास्या अधिपतिं करोति नाश्टाणाऽ रक्षसामपहत्या आयुर्मेदा इत्यायुरेवात्मन्धते तथो सत्सर्वमायुरेति॥१६॥

१. रजतेव MD (Perhaps to same रजतमयोव)

२. आशास्ते इयं वै MD

पुत्रवक्ती दक्षिणत इति नात्र तिरोहितमिवास्तीन्द्रस्याधिपत्य इतीन्द्रमेवास्या अधिपतिं करोति नाष्टाणाऽ रक्षसामपहत्यै प्रजां मे दा इति प्रजामेवं पशुनात्मन्धते तथो ह पुत्री पशुमान्भवति॥१७॥

सुषदा पश्चादिति नात्र तिरोहितमिवास्ति देवस्य सवितुराधिपत्य इति देवमेवास्यै सवितारमधिपतिं करोति नाष्टाणाऽ रक्षसामपहत्यै चक्षुर्मे दा इति चक्षुरेकात्मन्धते तथो ह चक्षुष्मान् भवति॥१८॥

आश्रुतिरुत्तरत इत्याश्रावयन्नुत्तरत इत्येवैतदाह धातुराधिपत्य इति धातारमेवास्याधिपतिं करोति नाष्टाणाऽ रक्षसामपहत्यै रायस्पोषं मे दा इति रयिमेव पुष्टिमात्मन्धते तथो ह रयिमान् पुष्टिमान् भवति॥१९॥

विधृतिरूपरिष्टादिति विधारयत्रुपरिष्टादित्येवैतदाह बृहस्पतेराधिपत्य इति बृहस्पतिमेवास्या अधिपतिं करोति नाष्टाणाऽ रक्षसामपहत्या ओजों मे दा इत्योज एवात्मन्धते तथौजस्वी बलवान् भवति॥२०॥

अथ दक्षिणत उत्तोनेन पाणिना निहृते विश्वाभ्यो मा नाष्टाभ्यस्पाहीति³ सर्वाभ्यो मार्तिभ्यो गोपायेत्येवैतदाह यजस्य शीषीच्छन्नस्य रसो व्यक्षगत्य पितृनगच्छब्रया वै पितृस्तैरेवैनमेतत्समर्थयति कृत्स्नं करोति॥२१॥

अथेमामभिमृश्य जपति मनोरश्वासीत्यश्वा ह वा इयं भूत्वा मनुमुवाह सोऽस्याः पतिः प्रजापतिस्तेनैवैनमेतन्मिथुनेन प्रियेण धाम्नो समर्थयति कृत्स्नं करोति॥२२॥

अथ वैकङ्गती शकलौ परिश्रयति प्राञ्छौ स्वाहा मरुद्धिः परिश्रीयस्वेत्यवरऽ स्वाहाकारं करोति परां देवतामेष वै स्वाहाकारो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादवरऽ स्वाहाकारं करोति परां देवतां मरुद्धिः परिश्रीयस्वेति विशो वै मरुतो विशैवैतत्क्षत्रं परिबृहति तदिदं

क्षत्रमुभयतो विशा परिकूलं तृष्णीमुदञ्चौ तृष्णीं प्राञ्चौ तृष्णीमुदञ्चौ तृष्णीं प्राञ्चौ त्रयोदशं संपादयति॥२३॥

अथ सुवर्णः हिरण्यमुपरिष्टानिदधाति दिवः सःस्पृशस्याहीत्येतद्वै देवा अबिभयुर्यद्वै न इममुपरिष्टाद्रक्षाऽसि नाष्टा न हन्त्युरित्यग्नैव एतद्रेतो यज्ञिद्वरण्यं नाष्टाणाऽरु रक्षसामपहत्या अथो द्यौर्ह वा एतस्माद्विभयां चकार यद्वै मायं तसः शुशुचानो न हिःस्यादिति तदेवास्या एतदन्तर्दधाति हरितं भवति हरिणीव हि द्यौः॥२४॥

अथ धवित्रैराधूनोति भधु मध्यति त्रिः प्राणो वै मधु प्राणमेवास्मिन्नेतदधाति त्रीणि भवन्ति त्रयो वै ग्राणः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मिन्नेव तत्तदधात्यथापसलवित्रिधून्वन्ति यज्ञस्य शीर्षच्छुन्नस्य पितृनगच्छत्रया वै पितरस्तेरवैनमेतत्समीरयत्यप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ये यज्ञे धुवनं तन्वते पुनः प्रसलवित्रिधून्वन्ति षट् संपूर्णन्ते षट्वा इमे शीर्षन्प्राणास्तानेवास्मिन्नेतदधाति श्रपयन्ति रौहिणीं स यदाच्चिर्जयितेऽथ हिरण्यमादते॥२५॥

स यत्रैताऽहोतन्वाहाप्नस्वतीमश्विना वाचमस्मे इति तदध्वर्युरुपोत्तिष्ठन्नाह सचितो धर्म इति स यदि रुचितः स्याच्छ्रेयान्यजमानो भविष्यतीति विद्यादथ यद्यरुचितः पापीयान् भविष्यतीति विद्यादथान्वेव रुचितः स्यातथा धवितव्योऽथैतद्वा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या या सृष्टौ॥२६॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

४. नाष्टाऽ TE

५. तानेवास्मिन्नेतदधाति MD

६. यथात्वेव My

चतुर्थं ग्राहणम्

स य एतदध्वर्युरुपोतिष्ठन्नाह रुचितो घर्म इति तदुपोत्थायावकाशैरुपतिष्ठन्ते प्राणा वा अवकाशः
प्राणानेवास्मिन्नेतद्धाति षष्ठुपतिष्ठन्ते षष्ठा इमे शीर्षन् प्राणास्तानेवास्मिन्नेतद्धाति॥१॥

गुर्भो देवानामित्येष वै गुर्भो देवानां य एष तपत्येष हीदः सर्वं गृभ्यात्येतेनेदः सर्वं गृभीत्येष उ
प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह गुर्भो देवानामिति॥२॥

पिता मतीनामिति पिता ह्लेष मतीनां पतिः प्रजानामिति पतिह्लेष प्रजानाऽ सं देवो देवेन सवित्रा
गतेति सः हि देवो देवेन सवित्रा गतं सः सूर्येण रोचत इति सः हि सूर्येण रोचते॥३॥

समग्निरग्निना गतेति सः ह्लग्निरग्निना गतं सं दैवेन सवित्रेति सः हि दैवेन सवित्रा गतं सः
सूर्येणारोचिष्टेति सः हि सूर्येणारोचिष्ट॥४॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गतेति सः ह्लग्निस्तपसागताकरः स्वाहाकारं करोति परां देवतापसावेव
बन्धुः सं दैव्येन सवित्रेति सः हि दैव्येन सवित्रा गतं सः सूर्येणारुरुचतेति सः हि
सूर्येणारुरुचत॥५॥

ते वा एते त्रयोऽवकाशा भवन्ति त्रयो वै प्राणः प्राण उदानो व्यानस्तेनैवास्मिन्नेतद्धाति॥६॥

धर्ता दिवो विभाति तपसस्पृथिव्यामिति धर्ता ह्लेष दिवो विभाति तपसस्पृथिव्यां धर्ता देवो

देवानाममर्त्यस्तपोजा इति धर्ता ह्लेष देवो देवानाममर्त्यस्तपोजा काचमस्मे नियच्छ देवायुवमिति
यज्ञो वै वाग्यज्ञमस्मभ्यं प्रयच्छ येन देवान्प्रीणामेत्येवैतदाह॥७॥

अपश्यं गोपामनिपद्यमानमित्येष वै गोपा देवानां^१ य एष तपत्येष हीदः सर्वं गोपायत्यथो न
निपद्यते तस्मादाहापश्यं गोपामनिपद्यमानमित्या च परा च^२ पथिभिश्चरन्तमित्या च ह्लेष परा च
देवैः पथिभिश्चरन्ति स सधीचीः स विषूचीर्वसान इति सधीचिश्च ह्लेष विषूचीश्च दिशो वस्तेऽधो
रश्मीनावरीवर्ति भुवनेष्वन्तरिति पुनः पुनर्हृष्टे एषु लोकेषु वरीवर्त्यमानश्चरति विश्वासां भुवां पते
विश्वस्य मनसस्पते विश्वस्य वचसस्पते सर्वस्य वचसस्पत इत्येतस्य सर्वस्य पत इत्येतदेवश्रुत्यन्देव
घर्म देवो देवान्पाहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति॥८॥

अत्र प्रावीरनु वां देववीतय इत्यश्विनावेवैतदाहश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधर्तां तावेवैतत्प्रीणाति
तस्मादाहात्र प्रावीरनु वां देववीतय इति मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामिति दध्यङ्ग् ह वा
आभ्यामार्थवर्णो मधु नाम ब्राह्मणमुवाच तदेनयोः प्रियं धाम तदैवैनयोरेतेनोपगच्छति तस्मादाह
मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामिति हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोध्वं अध्वरं दिवि
देवेषु धेहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति॥९॥

पिता नोऽसि पिता नो बोधीत्येष वै पिता य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह
पिता नोऽसि पिता नो बोधीति नमस्ते अस्तु मा मा हिसीरित्याशिषमेवैतदाशास्तेऽथ पत्न्यै
शिरोऽपवृत्य महावीरमीक्षमाणां वाचयति त्वःष्टमन्तस्त्वा सपेमेति वृषा वै प्रवाग्यो योषा पूजा

१. देवानां Missing in MD

२. परा पथिभिः MD

मिथुनेनैवैनपेतत्प्रजनने समर्थयति कृत्स्नं करोत्यथैतद्वा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा
बूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या या सृष्टौ॥१०॥इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमं द्वाहाणम्

अथातो रौहिणौ जुहोत्यहः केतुना जुषताः सुज्योतिज्योतिषा स्वाहेत्युभावेतेन यजुषा प्राताशात्रिः केतुना जुषताः सुज्योतिज्योतिषा स्वाहेत्युभावेतेन यजुषा सायम्॥१॥

तद्यद्रौहिणौ जुहोत्यग्निश्च ह वा आदित्यश्च रौहिणावेताभ्याः हि देवताभ्याः यजमानाः स्वग्ं लोके रोहन्ति॥२॥

अथो इमौ वै लोकौ रौहिणावादित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेषोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः॥३॥

अथो अहोरात्रे वै रौहिणावादित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेषोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः॥४॥

अथो चक्षुषी वै रौहिणौ शिरः प्रवर्ग्यः शीर्षस्तच्छुर्दधाति॥५॥

अथ रज्जुमादते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोबाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददेऽदित्यै रस्तासीत्यसावेव बन्धुः॥६॥

अथ गामाहयति जघनेन गाहपत्यं यत्रिक्ष एह्यादित एहि सरस्वत्येहीतीला हि गौरदितिहि गौः सरस्वती हि गौः॥७॥

अथो तैराहयति नाम्नासावेद्यसावेद्यसावेहीति त्रिस्तामागतामभिदधात्यदित्यै रस्तासीन्द्राण्या उष्णीषो विश्वरूपतमः सोऽसीति तदाह तमेवास्या एतत्करोति॥८॥

१. आदित्यमाभ्यां परि TE

२. तस्मादेष आभ्यां TE

३. See Notes

४. तमेवैनमेतत्करोति MD

अथ वत्समुपार्जति पूषासीत्यर्य वै पूषा योऽयं पव्रत एष वा^५ इदं सर्वं पुष्टिं वदिदं किञ्च^६ एष उ प्रवर्ण्यः तदेतमेव तत्प्रीणाति धर्षत्येष वा एतासां प्राप्रयिता तस्मादाह पूषासीति॥१॥

अथोन्नयति घर्माय दीर्घत्येष वा अत्र घर्मे रसो भवति यमेषा पिन्वते तस्यै दयस्वेत्येवैतदाह॥१०॥

अथ पिन्वते पिन्वयत्यश्विभ्यां पिन्वस्वेत्यश्विवनावेवैतदाहश्विनौ वा एतद्यजस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्रीणाति तस्मादाहश्विभ्यां पिन्वस्वेति॥११॥

सरस्वत्यै पिन्वस्वेति वाचै सरस्वती वाचा वा एतदश्विनौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्रीणाति तस्मादाहश्विभ्यां पिन्वस्वेति॥१२॥

इन्द्राय पिन्वस्वेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तयैवैतदश्विनौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्रीणाति तस्मादाहेन्द्राय पिन्वस्वेति॥१३॥

अथ विपुषोऽभिमन्त्रयते^७ स्वाहेन्द्रवत्स्वाहेन्द्रवदितीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तामेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह स्वाहेन्द्रवत्स्वाहेन्द्रवदिति^८ त्रिष्कृत्वं आह त्रिवृद्धियज्ञोऽवरः स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः॥१४॥

अथास्यै स्तनमभिपद्यते यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूरिति यस्ते स्तनो निहितो गुहायामित्येवैतदाह यो रक्धा वसुविद्यः सुदत्र इति यो धनानां दाता वसुवित्पणात्य इत्येवैतदाह येन विश्वा पुष्टिं वायर्णीति येन सुवर्णदेवान्तस्वर्णिं भूतानि बिभर्णत्येवैतदाह सरस्वति तमिह धातवेऽकरिति

५. एष हीदः TE

६. See Notes

७. विपुषो MD

८. See Notes

वाग्वै सरस्वती सैषा घर्मदुधा यजो वै वाग्यज्ञमस्मभ्यं प्रयच्छ येन देवान्श्रीणामेत्यैतदाहाथ
गार्हपत्यस्याधैत्युर्वन्तरिक्षमन्वेमीत्यसावेव बन्धुः॥१५॥

अथ शफावादते गायत्रं छन्दोऽसि त्रैषु भं छन्दोऽसीति गायत्रेण चैवैनावेतत्रैषु भेन च छन्दसादते
द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीतीमे वै द्यावापृथिवी परीशासावादित्यः प्रवर्ण्योऽमुं तदादित्यमाभ्यां
द्यावापृथिवीभ्यां परिगृह्णात्यथ मौञ्जेन वेदेनोपमाल्यसावेव बन्धुः॥१६॥

अथोपयमन्योपगृह्णात्यन्तरिक्षेणोपयच्छामीत्यन्तरिक्षं वा उपयमन्यन्तरिक्षेण हीदः सर्वमुपयतमथो
उदरं वा उपयमन्युदरेण हीदः सर्वमन्नाद्यमुपयतं तस्मादाहान्तरिक्षेणोपयच्छामीति॥१७॥

अथाजाक्षीरमानयति तसो वा एष शुशुचानो भवति तमेवैतच्छमयति तस्मिंछान्ते
गोक्षीरमानयतीन्द्राशिवनेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता
तामेवैतत्रीणात्यशिवनेत्यशिवनावेतदाहाशिवनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधर्ता लोबेवैतत्रीणाति
तस्मादाहेन्द्राशिवनेति भधुनः सारधस्येत्येतद्वै मधु सारधं घर्म पातेति रसं पातेत्यैवै तदाह वसव
इत्येते वै वसव एते हीदः सर्वं वासुयन्ते यज्ञत वाङ्ग्लिति तद्यथा वषट्कृतः
हुतमेवमस्यैतद्वद्वति॥१८॥

स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनय इति सूर्यस्य ह वा एको रश्मवृष्टिवनिनामि येनेमाः सर्वाः प्रजा
बिभर्ति तमेवैतत्रीणाति तस्मादाह स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनय इत्यवरं स्वाहाकारं करोति
परां देवतामसावेव बन्धुरथैतद्वा वायुरेतज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य
क्रतचर्या या सृष्टौ॥१९॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम्॥

द्वितीयं ब्राह्मणम्

स यत्रैतां होतान्वाह प्रैतु ब्रह्मणस्यतः प्र देव्येतु सूनूरेति तदध्वर्युः प्राङ्गुदायन्वातनामानि जुहोत्येतद्वै देवा अविभयुयद्वै न इममन्तरा रक्षारसि नाश्चा न हन्त्युरिति तमेतत्पुरेवाहवनीयात् स्वाहाकारेण जुहवुस्तः हुतमेव सन्तमग्रावजुहवुस्तथो एवैनमेष एतत्पुरेवाहवनीयात्स्वाहाकारेण जुहोति तः हुतमेव सन्तमग्नौ जुहोति॥१॥

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेत्यर्थं वै समुद्रो योऽयं पवत् एतस्माद्वै समुद्रात्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि समुद्रवन्ति तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाह समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति॥२॥

सरिराय त्वा वाताय स्वाहेत्यर्थं वै सरिरो योऽयं पवत् एतस्माद्वै सरिरात्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सहरते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाह सरिराय त्वा वाताय स्वाहेति॥३॥

अनाधृष्टाय त्वा वाताय स्वाहाऽप्रतिधृष्टाय त्वा वाताय स्वाहेत्यर्थं वा अनाधृष्टोऽप्रतिधृष्टो योऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाहानाधृष्टाय त्वा वाताय स्वाहाऽप्रतिधृष्टाय त्वा वाताय स्वाहेति॥४॥

अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहाशिमिदाय त्वा वाताय स्वाहेत्यर्थं वा अवस्युरशिमिदो योऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाहावस्यवे त्वा वाताय स्वाहाशिमिदाय त्वा वाताय स्वाहेति॥५॥

इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवते स्वाहेत्यर्थं वा इन्द्रो योऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाहेन्द्राय त्वेति वसुमते रुद्रवत इति तदिन्द्रमेवानु वसुःश्च रुद्राःश्चाभजत्यथो प्रातःसवनस्य चैवैतन्माध्यन्दिनस्य च सवनस्य रूपं क्रियते॥६॥

इन्द्राय त्वादित्यवते स्वाहेत्यर्थं वा इन्द्रो योऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाहेन्द्राय त्वेत्यादित्यवत इति तदिन्द्रमेवान्वादित्यान् भजत्यथो तृतीयसवनस्यैवैतद्वूपं क्रियते॥७॥

इन्द्राय त्वाभिमातिष्ठे स्वाहेत्ययं वा इन्द्रो योऽयं पवते तस्या एवैनं जुहोति तस्मादाहेन्द्राय त्वेत्यभिमातिष्ठे इति सप्तलोका अभिमातिरिन्द्राय त्वा सपलघ्र इत्यैवैतदाह सोऽस्योद्धारो यथा श्रेष्ठस्योद्धार एवमस्यैष उद्धार ऋते देवेभ्यः॥८॥

सवित्रे त्वा ऋभुमते विभुमते वाजवते स्वाहेत्ययं वै सविता योऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाह सवित्रे त्वेत्यभुमते विभुमते वाजवत इति तदस्मिन् विश्वान्देवानन्वाभजति॥९॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्याकते स्वाहेत्ययं वै बृहस्पतियोऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाह बृहस्पतये त्वेति विश्वदेव्याकत इति तदस्मिन्विश्वान्त्सर्वान्देवानन्वाभजति॥१०॥

यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्ययं वै यमो योऽयं पवते तस्मा एवैनं जुहोति तस्मादाह यमाय त्वेत्यङ्गिरस्वते पितृमत इति यज्ञस्य शीषच्छन्नस्य रसोऽक्षरत्स पितृनगच्छत्रया वै पितृस्तानेवास्मिन्नेतदन्वाभजति॥११॥

द्वादशैतानि नामानि भवन्ति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सर एव य एष तपत्येष उप्रवार्यस्तदेतमेवैतत्रीणाति तस्माद्द्वादश भवन्ति॥१२॥

अथोपयमन्या महावीर आनयति स्वाहा धर्मयेत्येष वै घर्मो य एष तपत्येष उप्रवार्यस्तदेतमेवैतत्रीणाति तस्मादाह स्वाहा धर्मयेत्यवरः स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः॥१३॥

आनीते जपति स्वाहा धर्मः पित्र इति यज्ञस्य शीषच्छन्नस्य रसो व्यक्षरत्स पितृनगच्छत्रया वै पितृस्तानेवैतत्रीणात्यवरः स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः॥१४॥

नानुवाक्यामन्वाह सकृदु ह्येव पराञ्चः पितृस्तस्मान्नानुवाक्यामन्वाहातिक्रम्याश्राव्याह धर्मस्य यजेति वषट्कृते जुहोति विश्वा आशा दक्षिणसदिति सर्वा आशा दक्षिणसदित्यैवैतदाह सर्वान्देवानयाल्लिहेति सर्वान्देवानयाक्षीदिहेत्यैवैतदाह स्वाहाकृतस्य धर्मस्य मधोः

पिबतमश्विनेत्यश्विनावैवैतदाहाश्विनौ ह्येतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावैवैतत्प्रीणात्यवरः स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः॥१५॥

अथ हुत्वोध्वर्मुत्कम्पयति दिवि था इमं यज्ञमिमं यज्ञं दिवि धा इत्यसौ वा आदित्यो घर्मो यज्ञो दिवि वा एष हितो दिवि प्रतिष्ठितस्तमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह दिवि था इमं यज्ञमिमं यज्ञं दिवि था इत्यनुवषट्कृते जुहोति स्वाहाग्नये यज्ञियायेति तत्स्वष्टकृद्वाजनमग्निर्हि खिष्टकृच्छं यजुर्भ्ये इति यजुर्भिर्होषोऽस्मिल्लोके प्रतिष्ठितस्तान्येवैतत्प्रीणात्यवरः स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः॥१६॥

अथ ब्रह्मानुमन्त्रयते ब्रह्मा वा ऋत्विजां भिषक्तमस्तद्य एवत्विजां भिषक्तमस्तेनैवैनमेतद्यज्ञं भिषज्यत्यश्विना घर्म पातमित्यश्विनावैवैतदाहाश्विनौ ह्येतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावैवैतत्प्रीणाति हाद्वानिमहर्दिवाभिरूतिभिरित्यनिरुक्तमनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञं भिषज्यति तन्त्रायिण इत्येष वै तन्त्रायी य एष तपत्येष हीमाँल्लोकाः स्तन्त्रमिवानुसञ्चरत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह तन्त्रायिण इति नमो द्यावापृथिवीभ्यामिति तदाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां नमस्करोति युयोरिदः सर्वमधि॥१७॥

अथ यजमानो यज्ञो वै यजमानो यज्ञेनैवैतद्यज्ञं भिषज्यत्यपातामश्विना घर्ममित्यश्विनावैवैतदाहाश्विनौ

ह्येतद्यजस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्रीणात्यनु द्यावापृथिवी अमरं सातामिति तदिमे द्यावापृथिवी आह युयोरिदं सर्वमधीहैव रात्रयः सन्त्वती हैव नो धनानि सन्त्वत्यैवैतदाह॥१८॥

अथ पिन्वमानमनुमन्त्रयत इषे पिन्वस्वेति वृष्ट्यै तदाह यदाहेषे पिन्वस्वेत्यूर्जे पिन्वस्वेति यो वृष्टादूर्ग्रसो जायते तस्मै तदाह ब्रह्मणे पिन्वस्वेति तद्ब्रह्मण आह क्षत्राय पिन्वस्वेति तत्क्षत्रायाह द्यावापृथिवीभ्यां पिन्वस्वेति तदाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यामाह युयोरिदं सर्वमधि॥१९॥

स यदूर्ध्वः पिन्वते तद्यजमानाय पिन्वते यत्प्राङ् तद्वेष्यो यदक्षिणा तत्पितृभ्यो यत्प्रत्यङ् तत्पशुभ्यो यदुदङ् तत्प्रजाया अनपराङ्मुखेव यजमानस्योर्ध्वो वा एष तत्पिन्वित्वाऽथ तत्पिन्वित्वाऽथ यां दिशं पिन्वते तां पिन्वते यदा शास्यन्ति विप्रूषः॥२०॥

अथ प्राडिवोदद्भुत्कामति धर्मासि सुधर्मत्येष वै धर्मो य एष तपत्येष हीदं सर्वं धारयत्येतेनेदं सर्वं धृतमेष उ प्रवर्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह धर्मासि सुधर्मते॥२१॥

अथ खोरे सादयत्यमेन्यस्मे^r नृणानि धारयेत्यकृध्यन्नो धनानि धारयेत्यैवैतदाह ब्रह्म धारय क्षत्रं धारय विशं धारयेत्येतत्सर्वं धारयेत्यैवैतदाह॥२२॥

अथ शाकलैर्जुहोति प्राणा वै शाकलाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्धधाति स्वाहा पूष्णे शरस इत्यर्य वै पूषा योऽयं यवत् एष हीदं सर्वं पुष्यत्येष उ प्राणः प्राणमेवास्मिन्नेतद्धधाति तस्मादाह स्वाहा पूष्णे शरस इत्यवरं स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुर्हृत्वा मध्यमे परिधा उपश्रयति॥२३॥

स्वाहा ग्रावभ्य इति प्राणा वै ग्रावाणः प्राणानेवास्मिन्नेतद्धधाति हुत्वा मध्यमे परिधा उपश्रयति॥ २४॥

स्वाहा प्रतिरवेभ्य इति प्राणा वै प्रतिरवाः प्राणान्हीदः सर्वं प्रतिरतं प्राणानेवास्मिन्नेतद्धधाति हुत्वा मध्यमे परिधा उपश्रयति॥ २५॥

स्वाहा पितृभ्य ऊर्ध्वबर्हिभ्यो धर्मपावभ्य इति अहुत्वैवोदड्डीक्षमाणो दक्षिणार्थे बर्हिष उपगूहति यज्ञस्य शीर्षच्छन्नस्य रसो व्यक्षरत्स पितृनगच्छत्रया वै पितृस्तानेवैतत्प्रीणात्यथ यन्न प्रेक्षते सकुदु ह्येव पराञ्चः पितृरः॥ २६॥

स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति प्राणोदानौ वै द्यावापृथिवी प्राणोदानानेवास्मिन्नेतद्धधाति हुत्वा मध्यमेन परिधा उपश्रयति॥ २७॥

स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्य इति प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्धधाति हुत्वा मध्यमे परिधा उपश्रयति॥ २८॥

स्वाहा रुद्राय रुद्रहूतय इत्यहुत्वैव दक्षिणेक्षमाणः प्रतिप्रस्थात्रे प्रयच्छति तरः स उत्तरतः शालाया उदज्ञं निरस्यत्येषा ह्येतस्य देवस्य दिक् स्वायामेवैनमेतद्विशि प्रीणात्यथ दिग्धिः यत्र प्रेक्षते नेन्मा रुद्रो हिन्सदिति संसैता आहुतयो भवन्ति संसं वा इमे शीर्षन्प्राणास्तानेवास्मिन्नेतद्धधाति॥ २९॥

अथ महावीरादुपयमन्यां प्रत्यानयति स्वाहा सं ज्योतिषा ज्यतिरिति ज्योतिर्वा इतरस्मिन्ययो भवति ज्योतिरितरस्यां ते ह्येतदुभे ज्योतिषी संगच्छेते अवरः स्वाहाकारं करोति पुरां देवतामसावेव बन्धुः॥ ३०॥

अथ रौहिणौ जुहोत्यहः केतुना जुषताः सुज्योतिज्योतिषा स्वाहेत्यसावेव बन्धुः रात्रिः केतुना जुषताः सुज्योतिज्योतिषा स्वाहेत्यसावेव बन्धुः॥३१॥

अथ यजमानाय घर्मोच्छां प्रयच्छति स उपहवमिष्ट्वा भक्षयति मधुहुतमिन्द्रतमे अग्नाविति मधुहुतमिन्द्रियवत्तमे अग्नावित्येवैतदाहश्याम् ते देव घर्म नमस्ते अस्तु मा मा हि सीरित्याशिष्मेवैतदाशास्ते॥३२॥

अथ दक्षिणतः सिकता उपकीर्ण भवन्ति तु न्मार्जयन्ते य एव भार्जलीये बन्धुः सोऽत्रानु प्रहरति शकलान्थोपसदो चरन्त्येतदु यज्ञस्य शिरः सङ्स्कृतं यथा यथैनं तदशिक्वनौ प्रत्यधत्ताम्॥३३॥

तं न प्रथमयज्ञे प्रवृज्यादेनस्य इ हि तदथो नेन्म इन्द्रः शिरश्छिनददिति द्वितीये वैव तृतीये वापशीष्णा ह्लोवाये यज्ञेन देवो अर्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुस्तस्मादिद्वातीये वैव तृतीये वाथो तसो वा एष शुशुचानो भवति तं यत्प्रथमयज्ञे प्रवृज्यादेषोऽस्य तसः शुशुचानः प्रजां च पशुं शच प्रदहेदथो आयुः प्रमायुको यजमानः स्यात्स्मादिद्वितीये वैव तृतीये वा॥३४॥

तं न सर्वस्मा इव प्रवृज्यात्सर्वं वै प्रवायो नेत्सर्वस्मा इव सर्वं करवाणीति यो न्वेव ज्ञातस्तस्मै प्रवृज्याद्यो वास्य प्रियः स्याद्यो बानूचानोऽनूकेनं प्राप्युयात्॥३५॥

सहस्रे प्रवृज्यात्सर्वं वै सहस्रं सर्वमेष सर्ववेदसे प्रवृज्यात्सर्वं वै सर्ववेदसं सर्वमेष विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृज्यात्सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेष वाजपेये राजसूये प्रवृज्यात्सर्वं हि तत्सत्रे प्रवृज्यात्सर्वं वै सत्रं सर्वमेष एतान्यस्य प्रवर्जनान्यतो नान्यत्र॥३६॥

तदाहुर्यदपशिरा अप्रकर्योऽथ केनास्याग्निहोत्रः शीर्षण्वद्दृवतीत्पाहवनीयेनेति ब्रूयात्कथं दर्शपूर्णमासावित्याज्येन च पुरोल्लाशेन चेति ब्रूयात्कथं चातुर्मास्यानीति पर्यस्येति ब्रूयात्कथं पशुबन्ध इति पशुना चै पुरोल्लाशेन चेति ब्रूयात्कथः सौम्योऽध्वर इति हविधनेनेति ब्रूयादथो आहुर्यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य शिरः एतद्देवाः प्रत्यदधुर्यदातिथ्यं न ह वा अस्यापशीर्षा केन चन् यज्ञेनेष्टे भवति य एव मेतद्देवा ॥३७॥

तदाहुर्यत्प्रणीताः प्रणयन्ति यज्ञेऽथ कस्मादत्र न प्रणयतीति शिरो वा एतद्यज्ञस्य यत्प्रणीताः शिरः प्रवार्यो नेच्छुरसा शिरोऽभ्यारोहयाणीति ॥३८॥

तदाहुर्यत्प्रयाजानुयाजा अन्यत्र भवन्त्यथ कस्मादत्र न भवन्तीति प्राणा वै प्रयाजानुयाजाः प्राणा अवकाशाः प्राणाः शकला नेत्प्राणैः प्राणानभ्यारोहयाणीति ॥३९॥

तदाहुर्यदाज्यभागावन्यत्र जुहृत्यथ कस्मादत्र न जुहोतीति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ चक्षुषी रौहिणी नेच्चक्षुषा चक्षुरभ्यारोहयाणीति ॥४०॥

तदाहुर्यद्वानस्पत्यदेवैभ्यो जुहृत्यथ कस्मादेतं मून्मयेनैव जुहोतीति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यशरत्स्य इमे द्योवापृथिवी अगच्छद्यन्मूदियं तद्यदपोऽसौ तन्मृदशापां च महावीराः कृता भवन्ति तेनैवैनमेतद्वसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥४१॥

स यद्वानस्पत्यः स्यात्प्रदद्वेत यद्विरण्मयः स्यात्प्रलीयेत यल्लोहमयः स्यात्प्रसिच्येत यदयस्मयः

स्यात्प्रदहेत्परीशासावथैष एवैतस्मा अतिष्ठत तस्मादेतं मृत्युयेनैव जुहोत्यथैतदा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतम् नु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य क्रतचर्या या सृष्टौ॥४२॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम्॥

तृतीयं ब्राह्मणम्

स वै तृतीयेऽहन्षष्टे वा द्वादशे वा प्रवार्योपसदौ समस्य प्रवार्यमुत्सादयत्युत्सन्निव हीदः शिरस्तद्यादेतमभितो भवति तत्सर्वं समादायाग्रेण शालामन्तर्वेद्युपसमायन्त्यथाग्नीध्र आहवनीये त्रीञ्चलाकानुपकल्पयते॥१॥

तेषामेकमुज्ज्वलव्य मुखदघे धारयमाणो जुहोति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य शुगुदक्रामत्सेमाँल्लोकानाविशत्यैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोत्यथ यन्मुखदघे उपरीव वै तद्यन्मुखदघे मुपरीव तद्यदसौ लोकस्तद्यामुं लोकं शुगाविशत्यैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति या ते घर्म दिव्या शुगिति यैव दिव्या शुग्या गायत्र्याः हविधनि इति यैव गायत्र्याः हविधनि सा त आप्यायतां निष्ठ्यायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति॥२॥

अथ द्वितीयमुज्ज्वलव्य नाभिदघे धारयमाणो जुहोति मध्यमिव वै तद्यन्नाभिदघं मध्यमिवान्तरिक्षलोकस्तद्यान्तरिक्षलोकं शुगाविशत्यैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति या ते घर्मन्तरिक्षे शुगिति यैवान्तरिक्षे शुग्या त्रिष्टुभ्याग्नीध्र इति यैव त्रिष्टुभ्याग्नीध्रे सा त आप्यायतां निष्ठ्यायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति॥३॥

अथ तृतीयमभ्याधाय तस्मिन्नासीनो जुहोत्यथ इव तद्यदासीनोऽथ इव तद्यदयं लोकस्तद्योमं लोकं शुगाविशत्यैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति या ते घर्म पृथिव्याः शुगिति यैव

पृथिव्याऽ शुभ्या जगत्याऽ सदस्येति यैव जगत्याऽ सदस्था सा त आप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति॥४॥

अथोपनिष्कामति क्षत्रस्य त्वा परस्पायेत्येतद्वै देवं क्षत्रं य एष तपत्यस्य त्वा मानुषस्य क्षत्रस्य परस्पत्वायेत्येवैतदाह ब्रह्मणस्तन्वं पाहीति ब्रह्मण आत्मानं गोपायेत्येवैतदाह विशस्त्वा धर्मणा वयमिति यज्ञो वै विभूत्यस्य त्वारिष्ट्या इत्येवैतदाहानुक्रामाम सुविताय नव्यास इति यज्ञस्य त्वारिष्ट्या अहलाया इत्येवैतदाह॥५॥

अथाह साम गायेति साम ब्रूहीति वा गायेति त्वेव ब्रूयाद्वायन्ति हि साम तद्यत्साम गायति नेदिमान् बहिधा यज्ञाच्छ्रीरात्राष्ट्रा रक्षाऽसि हिनसन्निति साम हि नाष्टाणाऽ रक्षसामपहन्ताग्रेय्या गायत्यग्निर्हि रक्षसामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै सुवर्णिण छन्दाऽसि यद्यतिच्छन्दास्तस्मादतिच्छन्दसि गायति॥६॥

स गायत्यग्निष्ठपति प्रतिदहत्यहावोऽहाव इति तपाष्ट्रा एवैतद्रक्षाऽस्यतोऽपहन्ति त उदज्ञो निष्कामन्ति जघनेन चात्मालमग्रेणाग्रीधर्मेषा हि यज्ञस्य द्वाः स यस्यां ततो दिश्यापो भवन्ति तद्यन्ति॥७॥

तं वै परिष्यन्द उत्सादयेत्तसो वा एष शुशुच्चानो भवति तं यदस्यामुत्सादयेदिमामस्य शुगृच्छेद्यदप्सूत्सादयेदपोऽस्य शुगृच्छेदथ यत्परिष्यन्द उत्सादयति तथो ह नैवापो हिनस्ति नेमां यदहाप्यु न प्रास्यति तेनापो न हिनस्त्यथ यं समन्तमापः परियन्ति शान्तिर्बा आपस्तेनो इमां न हिनस्ति तस्मात्परिष्यन्द उत्सादयेत्। उत्तरवेदौ त्वेवोत्सादयेद्यज्ञो वा उत्तरवेदिः शिरः प्रवग्यो

यज्ञ एवैतच्छ्रः प्रतिदधात्युत्तरनाभ्या सःस्पृष्टं प्रथमं प्रवर्गर्वमुत्सादयति वाग्वा उत्तरनाभिः शिरः प्रवर्गर्वः शीर्षस्तद्वाचं दधाति॥८॥

चतुः स्कृकिरित्येष वै चतुःस्कृकिर्य एष तपति दिशो ह्येतस्य स्कृक्यस्तस्मादाह चतुः स्कृकिरिति नाभिर्ब्रह्मतस्य सप्रथा इति सत्यं वा ऋष्टरः सत्यस्य नाभिः सप्रथा इत्येवैतदाह स नो विश्वायुः सप्रथा इति स नः सर्वायुः सप्रथा इत्येवैतदाहाप द्वेषो अप ह्यर इति नात्र तिरोहितमिवास्त्यन्यन्त्र तस्य सक्षिमेत्येवभितरौ प्राज्ञौ तत्रिवृत्तिवृद्धीदर्श शिरः॥९॥

पुरस्तादुपशयां मृदं माःसमेवास्मिन्नेतद्धधाति तदभितः परीशासौ बाहू एवास्मिन्नेतद्धधात्यभितः परे रौहिणहवन्यौ सुचौ हस्तावेवास्मिन्नेतद्धधात्युत्तरतोऽधिं तद्धि तस्या आयतनं दक्षिणतः सग्रालासन्दी तद्धि तस्या आयतनमुत्तरतः कृष्णाजिनं तद्धि तस्या आयतनं सर्वतो धवित्राणि प्राणा वै धवित्राणि प्राणानेवास्मिन्नेतद्धधाति त्रीणि भवन्ति त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मिन्नेतद्धधाति॥१०॥

अथेतद्रज्जुसन्दानमुपयमन्या भघाय पश्चात्प्राचीमासादयत्युदरमेवास्मिन्नेतद्धधाति तदभितः पिन्वते आण्डावेवास्मिन्नेतद्धधात्याण्डयाभ्यां हि वृषा पिन्वते पश्चात्स्थूणा मयूखमूरु एवास्मिन्नेतद्धधाति पश्चाद्रौहिणकपाले जानुनी एवास्मिन्नेतद्धधाति ते यदेककपाले भक्त एककपाले इव हीमे जानुनी पश्चाद्वृष्टी पादवेवास्मिन्नेतद्धधाति पादाभ्याः हि धृष्टं प्रहरस्त्युत्तरतः खरौ प्रचरणीयौ तद्धि तयोरायतनं दक्षिणतो भार्जालीयं तद्धि तस्यायतनम्॥११॥

अथास्मिन्यय आनयति घर्मेतते पुरीषमित्यनं वै पुरीषमन्मेवास्मिन्नेतदधाति तेन वर्धस्व चाचप्यायस्वेति नोत्र तिरोहितमिवास्ति वर्धिषीमहि च वयमाचप्यासिषीमहीत्याशिषमेवैतदा-
शास्ते॥१२॥

स वै न सर्वमिवानयेनेद्यजमानात्परागन्मसदित्यर्थं वा भूयो वा परिशिनिष्टि तस्मिन्नपराह्ने यजमानाय
ग्रतमभ्युत्सुच्य प्रयच्छति तद्यजमान एवैतदन्नाद्य दधाति तथो ह यजमानन्नं परागन्नं भवति॥१३॥

अथैनमद्धिः परिषिञ्चति शान्तिर्वा आपः शमयत्येवैनमेतत्सर्वतः परिषिञ्चति सर्वत एवैनमेतच्छमयति
त्रिष्कृत्वः परिषिञ्चति त्रिवृद्धिं यज्ञः॥१४॥

अथाह वार्षाहिरः साम गायेत्येष वै वृषा हरिर्य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह
वार्षाहिरः साम गायेति॥१५॥

अथ चात्वालेऽप उपस्थूशति सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्त्वति यावद्वा एतेन प्रचरन्त्यापश्च
ह वा अस्मात्तावदोषधयश्चापक्रम्येष तिष्ठन्ति तदु ताभिर्मित्रधेयं कुरुते दुमित्रियास्तस्मै सन्तु
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्य इति यामस्य दिशं द्वेष्यः स्यातां दिशं पुरासिञ्चेतेनैव तं
पराभावयति॥१६॥

अथ प्राणिखोदद्वुल्कामत्युहृदयं तमस्परीति पाप्मा वै तमः पाप्मानमेव तमोऽपहते स्वः पश्यन्त
उत्तरमित्ययं वै लोकोऽन्द्रय उत्तरोऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति देवं देवत्रा सूर्यमण्डम ज्योतिरुत्तमभिति
स्वर्गं वै लोकः सूर्यो ज्योतिरुत्तमः स्वर्गं एव लोकेऽन्ततः प्रतितिष्ठत्यनपेक्षमेत्याहवनीये
समिधमभ्यादधाति समिदसि तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्यग्निमेवैतया समिन्धे स एनः समिधस्तेजसा
समिन्धे॥१७॥

अथ प्रसुते दधि धर्मेण चरन्ति यज्ञो वै सोमः शिरः प्रवगयो यज्ञ एवैतच्छिरः प्रतिदधाति माध्यन्दिने सवन एतद्वा इन्द्रस्य निष्केवल्यरः सवनं यन्माध्यन्दिनः सवनः स्व एवैनमेतद्वागे प्रीणाति स्तुते माध्यन्दिने पवमाने प्राणो वै माध्यन्दिनः पवमानः प्राणमेवास्मिन्नेतद्वाधात्यग्निहोत्रहृष्ण्या मुखं वा एतद्यज्ञानां युदग्निहोत्रः शीर्षस्तन्मुखं दधाति॥१८॥

स आनीयमान आह होतर्वदस्व यत्ते वायमिति वदते ह्यत्र होताऽथोपोत्तिष्ठन्नाह शातः हविरिति श्रातः हि भवत्यतिक्रम्याश्राव्याह दधिधर्मस्य यजेति वषट्कृते जुहोत्यनु वषट्कृत आहरति भक्षं तं यजमानाय प्रवृच्छति॥१९॥

स उपहवमिष्ट्वा भक्षयति मयि तदिन्द्रियं बृहदित्येतद्वा इन्द्रियं बृहद्य एष तपति मयि दक्षो मयि क्रतुरिति क्रतु दक्षावेवात्मन्धते घर्मस्त्रिशुणिवराजतीति घर्मो ह्येष त्रिशुणिवराजति विराजो ज्योतिषा सहेति विराजा ह्येष ज्योतिषा सह ब्रह्मणा तेजसा सहेति ब्रह्मणा ह्येष तेजसा सह पयसो रेत आभृतमिति पयसो ह्येतद्रेत आभृतं तस्य दोहमशीभृत्तरामुत्तराः समामित्याशिषमेवैतदशास्ते अथ चात्वाले मार्जयन्तेऽसावेव बन्धुः॥२०॥

अथातो दक्षिणान्नाः सुवर्णः हिरण्यः शतमानं ब्रह्मणे दधात्यासीनो वै ब्रह्मा यशः शयानः हिरण्यं तस्मात्सुवर्णः हिरण्यः शतमानं ब्रह्मणे ददाति॥२१॥

अथ यैषा घर्मदुधा तामध्वर्यवे ददाति सप्त इव वै घर्मस्तसमिवाध्वर्युर्निष्कामति तस्मात्तामध्वर्यवे ददाति॥२२॥

अथ यैषा यजमानस्य ब्रतदुधा ताः होत्रे ददाति यज्ञो वै होता यज्ञो यजमानस्तस्माताः होत्रे ददाति॥२३॥

अथ यैषा पत्न्यै ब्रतदुधा तामुद्गातुभ्यो ददाति पत्नी कर्मेव वा एतेऽत्र कुर्वन्ति युदुद्गातारस्तस्मात्तामुद्गातुभ्यो ददात्यथैतद्वा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य ब्रतचर्या या सृष्टौ॥२४॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम्॥

चतुर्थं ब्राह्मणम्

सर्वेषां वा एष भूतानां सर्वेषां देवानामात्मा यद्यज्ञस्तस्य समृद्धिमनु यजमानः प्रजया पशुभिर्ऋहध्यते विं वा एष प्रजया पशुभिर्ऋहध्यते यस्य घर्मो विदीयते तत्र प्रायश्चित्तिः॥१॥

पूर्णाङ्गुतिं जुहोति सर्वं वै पूर्णं सर्वेणैवैतद्विषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥२॥

स्वाहा प्राणेभ्यः साधिपतिकेभ्य इति मनो वै प्राणानामधिपतिर्मनसि हि सर्वे प्राणाः प्रतिष्ठितास्तन्मनसैवैतद्विषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥३॥

पृथिव्यै स्वाहेति पृथिवी वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वाभिरैवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥४॥

अग्नये स्वाहेति अग्निर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वाभिरैवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥५॥

अन्तरिक्षाय स्वाहेत्यन्तरिक्षं वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वाभिरैवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥६॥

वायवे स्वाहेति वायुर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वाभिरैवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥७॥

दिवे स्वाहेति द्यौर्वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वाभिरैवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्कञ्च विवृलहं यज्ञस्य॥८॥

सूर्याय स्वाहेति सूर्यो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सवार्भिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य॥९॥

दिग्भ्यः स्वाहेति दिशो वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सवार्भिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य॥१०॥

चन्द्राय स्वाहेति चन्द्रो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सवार्भिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्चिद्विवृल्हं यज्ञस्य॥११॥

नक्षत्रेभ्यः स्वाहेति नक्षत्राणि वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सवार्भिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्चिद्विवृल्हं यज्ञस्य॥१२॥

अद्भ्यः स्वाहेत्यपो वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सवार्भिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य॥१३॥

वरुणाय स्वाहेति वरुणो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सवार्भिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य॥१४॥

नाभ्यै स्वाहा पूताय स्वाहेत्यनिरुक्तमनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञभिषज्यति ऋथोदशीता आहुतीजुहोति ऋथोदश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापतिमेवै तद्यज्ञं भिषज्यति॥१५॥

वाचे स्वाहेति मुखमेवास्मिन्नेतद्धाति प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहेति नासिके एवास्मिन्नेतद्धाति चक्षुषे स्वाहा चक्षुषे स्वाहेत्यक्षिणी एवास्मिन्नेतद्धाति श्रोत्राय स्वाहा श्रोत्राय स्वाहेति कणविवास्मिन्नेतद्धाति समैता आहुतयो भवन्ति सप्त वा इमे शीर्षन्प्राणास्तानेवास्मिन्नेतद्धाति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति सर्वं वै पूर्णं सर्वेणैवैतद्विषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य॥१६॥

मनसः काममाकूतिमिति मनसा वा इदं सर्वमासं तन्मनसैैवैतद्विषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य वाचः सत्यमशीयेति वाचा वा इदं सर्वमासं ताद्वाचैैवैतद्विषज्यति यत्किञ्च विवृल्हं यज्ञस्य

पशूनाऽरुपमन्तस्य रसो यशः श्रीः श्रयतां मयि स्वाहेत्याशिषमेवैतदाशास्ते अथ तं चोपशयां च पिण्डवा मात्स्निया मृदा सःसृज्यावृता करोत्यावृता पचत्युत्सादनार्थम् य उपशयोर्वृलहः स्यात्तेन प्रचरेत्॥१७॥

संवत्सरो वै प्रवर्ग्यः सर्वं वै संवत्सरः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वसन्तो यद्गुच्छितस्तद्विष्मो यत्पिन्वतस्तद्विष्मो यदा वै वर्षाः पिन्वन्ते इथैनाः सर्वें देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वा अस्मै वर्षां य एवमेतद्वेद॥१८॥

इमे वै लोकाः प्रवर्ग्यः सर्वं वा इमे लोकाः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदद्यं लोको यद्गुच्छितस्तदन्तरिक्षलोको यत्पिन्वतस्तदसौ लोको यदा वा असौ लोकः पिन्वते इथैनः सर्वें देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वते ह वा अस्मा असौ लोको य एवमेतद्वेद॥१९॥

एता वै देवताः प्रवर्ग्योऽग्निर्वायुरादित्यः सर्वं वा एताः देवताः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्ता-स्तदग्निर्यद्गुच्छितस्तद्वायुर्यत्पिन्वतस्तदसावादित्यो यदा वा असावादित्यः पिन्वते इथैनः सर्वें देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वते ह वा अस्मा असौ लोको य एवमेतद्वेद॥२०॥

यजमानो वै प्रवर्ग्यस्तस्यात्मा प्रजा पशवः सर्वं वै यजमानः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदात्मा यद्गुच्छितस्तत्प्रजा यत्पिन्वतस्तत्पशवो यदा वै पशवः पिन्वन्ते इथैनान्तसर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वा अस्मै पशवो य एवमेतद्वेद॥२१॥

अग्निहोत्रं वै प्रवर्ग्यः सर्वं वा अग्निहोत्रः सर्वं प्रवर्ग्यः स यदधिश्रितं तत्प्रवृक्तो यदुन्नीतं तद्गुच्छितो यद्गुच्छितं तत्पिन्वतो यदा वा अग्निहोत्रं पिन्वते इथैनत्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वते ह वा अस्मा अग्निहोत्रं य एवमेतद्वेद॥२२॥

दर्शपूर्णमासौ वै प्रवर्ग्यः सर्वं वै दर्शपूर्णमासौ सर्वं प्रवर्ग्यः स यदधिश्रितं तत्प्रवृक्तो यदासन्नं तद्वुचितो यद्वुतं तत्पिन्वतो यदा वै दर्शपूर्णमासौ पिन्वते अथैनौ सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वते ह वा अस्मै दर्शपूर्णमासौ य एवमेतद्वेदा॥ २३॥

चातुर्मास्यानि वै प्रवर्ग्यः सर्वं वै चातुर्मास्यानि सर्वं प्रवर्ग्यः स यदधिश्रितं तत्प्रवृक्तो यदासन्नं तद्वुचितो यद्वुतं तत्पिन्वतो यदा वै चातुर्मास्यानि पिन्वन्ते अथैनानि सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वा अस्मै चातुर्मास्यानि य एवमेतद्वेदा॥ २४॥

पशुबन्धो वै प्रवर्ग्यः सर्वं वै पशुबन्धः सर्वं प्रवर्ग्यः स यदधिश्रितस्तत्प्रवृक्तो यदासन्नस्तद्वुचितो यद्वुतस्तत्पिन्वतो यदा वै पशुबन्धः पिन्वते अथैनः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वते ह वा अस्मै पशुबन्धो य एवमेतद्वेदा॥ २५॥

सोमो वै प्रवर्ग्यः सर्वं वै सोमः सर्वं प्रवर्ग्यः स यदभिषुतस्तत्प्रवृक्तो यदुत्तीतस्तद्वुचितो यद्वुतस्तत्पिन्वतो यदा वै सोमः पिन्वते अथैनः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वते ह वा अस्मै सोमो य एवमेतद्वेदन ह वा अस्याः प्रवर्ग्येण केन चन यज्ञेनेष्टं भवति य एवमेतद्वेदाथैतद्वा आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य द्रवत्त्वर्या या सृष्टौ॥ २६॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम्॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ इति प्रवर्ग्यकाण्डं समाप्तम् ॥

Dr. C. R. SWAMINATHAN hailed from an orthodox aristocratic family of Palghat, Kerala. He did his M.A. in Sanskrit in 1950 and obtained the degree of M.Litt. from Madras University under the able guidance of Dr. V. Raghavan; Ph.D. from Delhi University; and Acharya from Darbhanga Sanskrit University.

He worked as Librarian in the Oriental Manuscripts Library, Madras. He then joined Government of India in 1961 as a lecturer in Sanskrit. For a brief spell of two years he was on deputation to His Majesty's Government of Nepal as Curator, National Archives, Nepal. He retired as Deputy Educational Adviser (Sanskrit) in 1985. After his retirement he worked as Consultant in IGNCA for four years.

As Deputy Educational Adviser (Sanskrit), he was instrumental in initiating Adarsh Sanskrit Mahavidyalaya Scheme; reprinting out of print Sanskrit works; initiating special incentives for preservation of the oral tradition of Vedic studies, and establishment of Rashtriya Veda Vidya Pratishthana — an autonomous Trust, of the Government of India. He was also credited with starting a number of Veda Pathashalas in various parts of the country.

Besides several articles and Sanskrit poetic compositions, he has quite a few publications to his credit in English and Sanskrit including his Sanskrit dissertation : *A Comparative Study of Gītā Bhāṣyas* published by the Sahitya Parishad, Lucknow, which is widely acclaimed as an excellent piece of critical scholarship.

Dr. C. R. Swaminathan received President's award for his outstanding contributions to Sanskrit Studies in the year 1997-98. He passed away on Nov. 5th, 2000.